

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Štangelj

Mentorica: red. prof. dr. Ljubica Jelušič

**REFORME V IZBRANIH EVROPSKIH VOJSKAH
PO KONCU HLADNE VOJNE NA PRIMERU
MADŽARSKE, BOLGARIJE, HRVAŠKE
IN MAKEDONIJE**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

REFORME V IZBRANIH EVROPSKIH VOJSKAH PO KONCU HLADNE VOJNE NA PRIMERU MADŽARSKE, BOLGARIJE, HRVAŠKE IN MAKEDONIJE

Diplomsko delo predstavlja vojaške reforme štirih izbranih evropskih držav: Madžarske, Bolgarije, Hrvaške in Makedonije. Osnova po kateri so predstavljeni skupni trendi in obdobja razvoja vojaških reform je teorija Karla W. Haltinerja v delu *Europas Armeen im Umbruch* (2002). V diplomskem delu so najprej opisane temeljne spremembe evropskega varnostnega okolja po koncu hladne vojne, ki so pripeljale do reforme vojaškega sistema skoraj vseh evropskih držav. Sledi predstavitev kronološkega poteka in značilnosti vojaških reform v posameznih državah in nato sledi še primerjava izbranih štirih vojsk med sabo in s skupnimi trendi, ki jih je ugotovil Karl W. Haltiner. Vse štiri izbrane države glede vojaških reform zaostajajo za Zahodno Evropo, vendar se trudijo preoblikovati vojaške sile po vzoru modernih industrijskih držav, da bi se čimbolj uspešno integrirale v evropske in svetovne mednarodne varnostne integracije. Madžarska in Bolgarija, nekdanji članici Varšavskega pakta, sta že postali polnopravni članici zveze Nato, kar kaže na dokaj uspešno reformo vojaških sil, ki pa še vedno poteka. Hrvaška in Makedonija, ki imata komaj desetletje in pol stari vojski, imata še precej nerešenih vprašanj glede vojaških reform (nadzor nad vojaškimi silami, spolna diskriminacija, zastarela vojaška oprema itd.).

Ključne besede: reforma, preoblikovanje, vojska, hladna vojna, Evropa, Nato

REFORMS IN SELECTED EUROPEAN ARMIES AFTER THE END OF THE COLD WAR IN CASE OF HUNGARY, BULGARIA, CROATIA AND MACEDONIA

The thesis presents military reforms of four selected European countries: Hungary, Bulgaria, Croatia and Macedonia. The basis for presentation of common trends and time periods of development of the military reforms is Karl W. Haltiner's theory in his work *Europas Armeen im Umbruch* (2002). The thesis first describes basic changes of European security environment after the end of the Cold War, which are the cause for reforms of military system. Next follows introduction of course and characteristics of military reforms in individual states and then follows comparison of selected four armies among each other and with common trends that were established by Karl W. Haltiner. All four selected countries with regard to military reform lag behind West Europe, yet they are trying to transform their army forces by following the pattern of modern industrial countries, so they could successfully integrate into European and global international security integrations. Hungary and Bulgaria, former states of Warsaw pact, have already become fully authorized members of Nato, which indicates rather successful military reform. Croatia and Macedonia, with their only decade and a half old armies, have many questions regarding military reform still open (control over military forces, sex discrimination, old military equipment etc).

Key words: reform, transformation, army, Cold War, Europe, Nato

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
SEZNAM TABEL IN SKIC	7
1. UVOD	8
2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA	10
2.1 Predmet preučevanja	10
2.2 Cilji preučevanja	10
2.3 Hipoteze	11
2.4 Struktura naloge	11
2.5 Pristop in uporabljene metode	11
3. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	13
3.1 Reforma	13
3.2 Hladna vojna	13
3.3 Vojska	14
4. SPREMENJENO VARNOSTNO OKOLJE	15
5. TIPOLOGIJA REFORM EVROPSKIH VOJSKA PO KARLU W. HALTINERJU	21
5.1 Reforme evropskih vojska po obdobjih	21
5.1.1 Obdobje krčenja (1990–1995)	21
5.1.2 Obdobje k Natu orientirane internacionalizacije in prilagajanja (1996-2000/01)	22
5.1.3 Obdobje modularizacije in fleksibilnosti (po letu 2000/01)	22
5.2 Skupni trendi vojaških reform evropskih držav	24
5.2.1 Pomoč strokovnih komisij	24
5.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija	25
5.2.3 Nove naloge oboroženih sil	26
5.2.4 Vloga žensk v vojski	26
5.2.5 Vojaška multifunkcionalnost	27
5.2.6 Racionalizacija vojske s transnacionalno delitvijo dela	27
5.2.7 Civilianizacija in remilitarizacija vojske	28
5.2.8 Družbena odtujenost vojske	29
6. VOJAŠKE REFORME MADŽARSKE	30
6.1 Potek razvoja reforme Madžarske vojske	30
6.2 Trendi vojaške reforme Madžarske	34
6.2.1 Pomoč strokovnih komisij	34
6.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija	34
6.2.3 Nove naloge oboroženih sil	37
6.2.4 Vloga žensk v vojski	39
6.2.5 Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela	41
6.2.6 Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske	42

7.	VOJAŠKE REFORME V BOLGARIJI	44
7.1	Potek razvoja reforme Bolgarske vojske.....	44
7.2	Trendi vojaške reforme Bolgarije.....	49
7.2.1	Pomoč strokovnih komisij	49
7.2.2	Konec množičnih vojska in profesionalizacija	50
7.2.3	Nove naloge oboroženih sil	51
7.2.4	Vloga žensk v vojski	52
7.2.5	Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela	53
7.2.6	Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske.....	55
8.	VOJAŠKE REFORME HRVAŠKE	56
8.1	Potek razvoja reforme Hrvaške vojske	57
8.2	Trendi vojaške reforme Hrvaške	63
8.2.1	Pomoč strokovnih komisij	63
8.2.2	Konec množičnih vojska in profesionalizacija	64
8.2.3	Nove naloge oboroženih sil	66
8.2.4	Vloga žensk v vojski	67
8.2.5	Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela	68
8.2.6	Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske.....	69
9.	VOJAŠKE REFORME V MAKEDONIJI	73
9.1	Potek razvoja reforme Makedonske vojske	73
9.2	Trendi vojaške reforme Makedonije	75
9.2.1	Pomoč strokovnih komisij	75
9.2.2	Konec množičnih vojska in profesionalizacija	76
9.2.3	Nove naloge oboroženih sil	77
9.2.4	Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela	78
9.2.5	Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske.....	80
10.	ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ	82
10. 1	Primerjalna analiza	82
10. 2	Verifikacija hipotez	87
11.	VIRI	89

SEZNAM KRATIC

ANČ	Akcijski načrt za članstvo
CEI	Central European Initiative, Centralna evropska iniciativa
EU	European Union, Evropska unija
EUFOR	European Union Force, Evropska sila
HDZ	Hrvaška demokratska stranka
IFOR	Nato Implementation Force, Izvršitvene sile Nata
JLA	Jugoslovanska ljudska armada
KFOR	Nato Kosovo Force, Sile Nata na Kosovu
KVCC	Verification Coordination Cell, Verifikacijska in koordinacijska celica za Kosovo
MORH	Ministrstvo za obrambo Republike Hrvaške
NATO	North Atlantic Treaty Organisation, Organizacija severnoatlantskega sporazuma
OS	Oborožene sile
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
PzM	Partnerstvo za mir
RH	Republika Hrvaška
RID	Razvite industrijske družbe
RMA	Revolution in Military Affairs, revolucija vojaških zadev
RM	Republika Makedonija
SE	Svet Evrope
SFOR	Nato Stabilisation Force, Stabilizacijske sile Nata
SFRJ	Socialistična Federativna Republika Jugoslavija
TO	Teritorialna obramba
UNPREDEP	United Nations Preventive Deployment Force, Preventivne sile OZN
VB	Velika Britanija
VE	Vzhodna Evropa
VRM	Vojska republike Makedonije
WEU, ZEU	Western European Union, Zahodnoevropska unija
WTO	World Trade Organisation, Svetovna trgovinska organizacija

ZDA	Združene države Amerike
ZE	Zahodna Evropa
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija
ZSSR, SZ	Zveza sovjetskih socialističnih republik, Sovjetska zveza
XFOR	Nato Extraction Force, Natove ekstrakcijske sile

SEZNAM TABEL IN SKIC

Tabela št. 6.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v madžarski vojski med leti 1989 in 2003 (str. 37)

Tabela št. 6.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Madžarske 1989–2003 (str. 37)

Tabela št. 7.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v bolgarski vojski med leti 1989 in 2003 (str. 51)

Tabela št. 7.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Bolgarije 1989–2003 (str. 51)

Tabela št. 7.3: Stanje žensk po zvrsteh in činih v bolgarski vojski leta 2005 (str. 53)

Tabela št. 8.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v hrvaški vojski med leti 1989 in 2003 (str. 66)

Tabela št. 8.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Hrvaške 1989–2003 (str. 66)

Tabela št. 9.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v makedonski vojski med leti 1989 in 2003 (str. 76)

Tabela št. 9.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Makedonije 1989–2003 (str. 77)

Tabela št. 10.1: Primerjava vojska izbranih evropskih držav po skupnih trendih in obdobjih razvoja reform (str. 82, 83)

Tabela št. 10.2: Članstvo izbranih držav v pomembnejših mednarodnih strukturah (str. 86)

1. UVOD

Padec berlinskega zidu leta 1989, združitev Nemčij, leta 1991 propad Varšavskega pakta ter razpad Sovjetske zveze končajo več kot štiri desetletja trajajočo konfrontacijo med Vzhodom in Zahodom. Konec hladne vojne pripelje do spremembe mednarodnega varnostnega okolja in novih groženj varnosti (teroristične grožnje, manjši, regionalni konflikti, vali beguncev itd). Te spremembe okolja določijo vojskam nove vloge, namene in naloge. Ker ne obstaja več možnost spopada globalnih razsežnosti, vojska izgublja na pomenu. Izgublja tudi na velikosti obrambnega proračuna. Množična naborniška vojska ni več potrebna, varnost države lahko zagotavljajo majhne, mobilne profesionalne sile, ki so dobro usposobljene in oborožene za hitro reagiranje v znotrajdržavnih, regionalnih konfliktih. Ker vojske posameznih evropskih držav niso sposobne same zagotavljati popolne varnosti svojim državljanom, se po koncu hladne vojne pojavi trend vojaške multinacionalnosti. Gre za različne številne regionalne in globalne meddržavne vojaške zveze, v katerih s pomočjo delitve dela prihaja do učinkovitejšega in predvsem varčnejšega zagotavljanja varnosti državljanom in širšemu varnostnemu okolju.

Spremembe evropskega varnostnega okolja pripeljejo do reform evropskih vojaških sil v 90. letih dvajsetega stoletja. Do reform v taki ali drugačni obliki pride tako v državah Nato članicah kot tudi v državah nekdanjega Varšavskega pakta. Slednja skupina držav se poleg reforme vojaškega sistema ukvarja tudi s politično in ekonomsko reformo (tranzicija iz socialističnega v demokratični sistem in reševanje ekonomske krize).

Evropske vojske doletijo enaki problemi: preveliko število vojakov, zmanjšani vojaški proračuni, prevelika količina vojaške opreme in orožja ter v nekaterih, predvsem vzhodnoevropskih državah, zastarelo orožje, izguba legitimnosti, odtujenost od družbe in odpor javnosti do obveznega služenja vojaškega roka, odvečnih vojaških baz; v nekdanjih članicah Varšavskega pakta pomanjkanje civilnega nadzora nad OS itd. Zato so se v evropskih državah v začetku 90. let prejšnjega stoletja začele izvajati vojaške reforme. Najbolj obsežne reforme so doletele prav države Vzhodne Evrope in predvsem nekdanjega Varšavskega pakta, ki so morale zaradi želje po vključitvi v evropske in svetovne varnostne ter ekonomske strukture poleg reforme vojske izpeljati tudi reforme političnega, ekonomskega

in socialnega sistema. Tej skupini držav pripadajo tudi izbrane države mojega diplomskega dela, in sicer Madžarska, Bolgarija, Hrvaška in Makedonija.

Bolgarija in Madžarska kot nekdanji članici Varšavskega pakta ter mejni državi z Nato državami sta imeli na svojih zahodnih mejah pozicioniranih veliko vojaških sil, tako svojih kot vojaških sil SZ. Po koncu vojne je državama ostalo veliko praznih vojaških oporišč in obsežne obvezniške vojaške sile s precej zastarelo ter neuporabno opremo in orožjem. Poleg tega sta se državi od začetka obstoja programa zveze Nato Partnerstvo za mir zavzemali za vstop v zvezo kot polnopravni članici. To jima je postavilo še dodatne zahteve glede reforme vojaškega sistema, da bi bilo čim bolj kompatibilno z zahtevami in načeli severno-atlantske zveze. Vendar sta obe državi uspešno rešili vse zahteve s strani Nata in sta - Madžarska leta 1999 ter Bolgarija leta 2004 - postali polnopravni članici zveze Nato. S tem pa reforma vojske ni končana, saj poteka še danes. Še vedno potekajo prilagoditve novim grožnjam v varnostnem okolju, še poteka profesionalizacija, vendar jo je Madžarska že zaključila, poteka tudi prilagajanje vojaških sil različnim mednarodnim misijam in še vedno si vojaške sile omenjenih držav prizadevajo za ponovno pridobitev legitimnosti v očeh domačega ljudstva.

Na drugi strani se Hrvaška in Makedonija, republiki nekdanje SFRJ, ki je med dvopolnostjo v hladni vojni pripadala Gibanju neuvrščenih, ukvarjata s podobnimi reformami, ampak časovno nekaj let kasneje. Ti dve državi sta oblikovali svoje prve vojaške sile šele po razpadu SFRJ leta 1991 in leta 1992. Po umiku sil JLA je v državah ostalo malo vojakov z zastarelo oborožitvijo in opremo. Tudi ti dve državi sta se poleg vojaških reform soočali z reformami političnega in ekonomskega sistema. Reformo vojske in drugih državnih sistemov prav tako usmerja želja po članstvu v zvezi Nato ter drugih evropskih in svetovnih integracijah. Obema državama nudijo pomoč tudi tuji strokovnjaki iz razvitih držav, predvsem VB in ZDA. Norme za vstop v zvezo Nato še niso v celoti izpolnjene, niso še ustrezno urejeni civilno-vojaški odnosi, profesionalizacija vojske poteka (pre)počasi, kljub temu pa je od osamosvojitve prišlo tudi do številnih pozitivnih premikov v reformah omenjenih vojska.

Potek vojaških reform v dobrem desetletju po koncu hladne vojne in skupne značilnosti teh reform za izbrane štiri države bom poskusil čim bolj izčrpno opisati v naslednjih poglavjih mojega diplomskega dela.

2. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR DIPLOMSKEGA DELA

2.1 Predmet preučevanja

Spremenjeno varnostno okolje, ki se je pojavilo po koncu hladne vojne, in hkrati pojav novih groženj povzročita, da države redefinirajo svoje strateške varnostne dokumente in jih skušajo čim bolj prilagoditi trenutnim razmeram ter jih približati prihodnosti. Kot posledica tega prihaja v varnostnih sistemih držav do sprememb v strukturi in organizaciji posameznih elementov sistema. Tako pride v večini evropskih držav do reforme vojaškega sistema. Obvezno služenje vojaške službe prehaja v prostovoljno služenje, struktura vojske se vse bolj profesionalizira. Pojavlja se vedno večja interakcija z okoljem. Kot posledica tega se pojavljajo nove naloge vojske, struktura se spreminja, povečuje se profesionalnost, spreminjajo se odnos javnosti do vojske in tudi drugi elementi: odnos med mediji in vojsko, številčnost civilnih uslužbencev, številčnost žensk med uslužbenci vojske, povečuje se število bi- in multilateralnih vojaških zvez med državami ter pomen kolektivne vojaške varnosti in evropskih varnostno-vojaških nadnacionalnih organizacij.

V nalogi se bom osredotočil na obrambni oziroma vojaški del varnostnega sistema držav nekdanje Vzhodne Evrope. Skušal bom identificirati skupne trende vojaških reform izbranih evropskih vojska ter razvoj reform v teh državah po obdobjih.

2.2 Cilji preučevanja

V diplomski nalogi sem si zastavil naslednje cilje:

- analizirati bistveno spremenjeno varnostno okolje po koncu hladne vojne;
- analizirati skupne trende razvoja oboroženih sil evropskih držav skozi tri časovna obdobja po koncu hladne vojne;
- analizirati razvoj oboroženih sil Madžarske in Bolgarije kot članici nekdanjega Varšavskega pakta in danes že polnopravni članici zveze Nato ter Makedonije in Hrvaške, ki se v obdobju po koncu hladne vojne osamosvojita od nekdanje SFRJ, ki je v času hladne vojne pripadala Gibanju neuvrščenih.

2.3 Hipoteze

V diplomskem delu bom preveril tri hipoteze.

Hipoteza 1: Vojaške sile vseh štirih izbranih evropskih držav – Madžarske, Bolgarije, Makedonije in Hrvaške – so bile po koncu hladne vojne podvržene precejšnjim reformnim spremembam.

Hipoteza 2: Vojaške reforme v izbranih državah narekujejo priprave na članstvo v zvezi Nato in njenih programih.

Hipoteza 3: Večina izbranih evropskih držav teži k profesionalizaciji in krčenju vojaških sil.

2.4 Struktura naloge

V uvodu najprej opredeljujem predmet ter cilje preučevanja, sledi predstavitev hipotez, nato pa še pojasnitev metodološkega pristopa in uporabljenih metod v diplomski nalogi. Za lažje razumevanje celotnega dela opredelim še temeljne pojme. V nadaljevanju predstavljam spremenjeno varnostno okolje in spremenjeno vojaško organizacijo ter vzroke za njene spremembe. Sledi predstavitev Haltinerjeve tipologije skupnih trendov reform in treh značilnih časovnih obdobj poteka reform ter nato bolj podrobna predstavitev reform vojska v izbranih državah po teh kriterijih. Potem podam primerjavo poteka in značilnosti reform v izbranih državah in v zaključku potrdim ali zavržem hipoteze.

2.5 Pristop in uporabljene metode

Pri obdelovanju omenjene tematike bom uporabljal pretežno teoretični pristop, iz katerega izhajajo tudi uporabljene metode. Temeljne metode bodo deskriptivna metoda s pojasnjevanjem, metoda analize vsebine pisnih virov ter primerjalna metoda. Pri analizi sekundarnih virov bom pregledoval vsebino strokovne literature, knjig, revij, zbornikov, publikacij in člankov, pomagal pa si bom tudi z relevantnimi viri z interneta.

Del uporabljene metodologije v pristopu k analizi izbranega gradiva je tudi razvojno-zgodovinski pristop, ki je uporabljen za upodobitev trendov spreminjanja oboroženih sil skozi obdobja.

Postopek zbiranja podatkov obsega sistematično zbiranje literature ter selekcijo podatkov. V postopku obdelave podatkov bom uporabil metodo analize vsebine izbranih sekundarnih virov, obsega pa predvsem izpisovanje relevantnih podatkov ter primerjavo različnih številčnih in tekstovnih podatkov o isti temi.

3. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1 Reforma

V slovarju tujk je pojem **reforma** definiran kot preoblikovanje, preureditev, preuredba, prenaredba, preustroj. V političnem smislu pa pojem ponazarja izboljšanje, preureditev obstoječih razmer po mirni poti, brez sprememb v družbenih temeljih (Slovar tujk 1987: 603). Slovar slovenskega knjižnega jezika enači pojem **reforma** s pojmom sprememba, spreminjanje sistema, ureditve česa (*SSKJ v ASP*).

3.2 Hladna vojna

Hladna vojna je oblika neoboroženega spopada med dvema blokoma. Po drugi svetovni vojni sta bila to zahodni (Združene države Amerike) in vzhodni (Sovjetska zveza). V obdobju, ki ni ne obdobje miru ne spopadov, sta obe velesili vršili pritisk ena na drugo tako kot na vse ostale države sveta s propagandno-ideološkimi, ekonomskimi, kulturnimi in znanstveno tehničnimi sredstvi (*Opča enciklopedija 1977: 442*).

Hladna vojna je oznaka za napeto politično stanje, ki je trajalo od konca druge svetovne vojne (l. 1945) do razpada Sovjetske zveze (l. 1990). Po nekaterih trditvah se je hladna vojna končala že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so se umirile nekatere večje napetosti med vzhodnim in zahodnim blokom. Zaradi ideoloških razlik med Sovjetsko zvezo (komunizem, socializem) in zvezo NATO (kapitalizem) je nastalo napeto stanje, ki pa ni izbruhnilo zaradi obojestranskega straha pred totalno ali celo jedrsko vojno. Namesto tega sta se nasprotujoča bloka bojevala preko posrednikov; sodelovala sta v vojnah tretjega sveta kot svetovalni sili, a neposredno se nista spopadli. Najbližje tretji svetovni vojni je bil svet med kubansko raketno krizo (http://sl.wikipedia.org/Hladna_vojna).

3.3 Vojska

Vojska so vse organizirane formacijske in druge kadrovske sestave, namenjene za izvajanje vojaške obrambe države, ki so pod enotnim poveljstvom, z enotnimi oznakami pripadnosti vojske in države ter odkrito nosijo orožje. Beseda obramba ima v kontekstu vojske zelo širok pomen. Ne pomeni le branjenja države pred drugo vojsko, temveč tudi, da vojska lahko brani ideologijo, ekonomske interese in izvaja druge naloge, ki jih vrhovni poveljnik smatra za obrambne. Sedaj krovni izraz vojska zamenjuje oborožene sile, saj vojska danes označuje le tisti del oboroženih sil, ki branijo kopno – kopenska vojska. Vojska lahko predstavlja tudi veliko taktično, hierarhično urejeno skupino vojakov v starem in srednjem veku pred sodobno organizacijo vojaških enot in formacij (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Vojska>).

Vojna enciklopedija razlaga termin **vojska** kot kopenski del OS, lahko pa ga uporabljamo tudi za poimenovanje celotnih OS države (*Vojna enciklopedija 10 1975: 588*). Tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika termin vojska enači z oboroženimi silami kake države (*SSKJ v ASP*).

V mednarodni rabi ima izraz OS (angl. Armed Forces) širši pomen od besede vojska (angl. Army), v slovenskem jeziku pa identičnega, zato bom tudi v svojem diplomskem delu termin vojska in oborožene sile obravnaval enakovredno.

4. SPREMENJENO VARNOSTNO OKOLJE

O reformah v vojskah ne moremo govoriti, ne da bi prej pregledali najpomembnejših sprememb v svetu po koncu hladne vojne, ki so hkrati tudi neposredni in posredni razlogi za reforme oz. preoblikovanje vojska. Najpomembnejše dimenzije teh sprememb so: konec dvopolnosti (delitev na Vzhod in Zahod ne obstaja več), prehod v večpolnost; prehod od tipičnih in vojaških groženj k nejasnim in nevojaškim oblikam groženj; prehod od meddržavnih k znotrajdržavnim konfliktom. Te spremembe varnostnega okolja imajo številne posledice na vojaških silah. Kažejo se v novih nalogah vojska, spremenjenih vojaških potrebah in s tem krčenju vojska, zmanjševanju vojaškega proračuna, delitvi delo oz. kolektivni varnosti in obrambi itd.

V zadnjem desetletju smo bili priča številnim procesom, ki so v mednarodnih odnosih na svetovni ravni povzročili vrsto pomembnih premikov in s tem bistveno preuredili tudi politično, predvsem pa varnostno podobo Evrope. Med ključnimi spremembami in procesi politično-varnostnega preoblikovanja sodobnega sveta po koncu hladne vojne velja izpostaviti predvsem naslednje:

- decentralizacijo in centralizacijo;
- oblikovanje novega svetovnega reda;
- globalizacijo;
- regionalizacijo in nadregionalizacijo;
- povečanje števila in vrst subjektov v mednarodni skupnosti;
- krepitev nacionalističnih in separatističnih gibanj;
- konec dobičkonosnosti vojne in hkratno okrepljeno uveljavljanje reševanja meddržavnih in predvsem znotrajdržavnih sporov z uporabo oborožene sile;
- krepitev vplivanja mednarodnega prava na obnašanje držav in drugih subjektov v mednarodni skupnosti;
- intenziviranje procesa omejevanja, zmanjševanja, uničevanja in nadzorovanja konvencionalnega orožja ter orožja za množično uničevanje in preprečevanje njegovega širjenja;
- reorganizacijo in zmanjševanje obsega oboroženih sil;
- zmanjševanje obrambnega proračuna v večini držav;

- proces redefiniranja funkcij in prilagajanja mednarodnih politično-varnostnih organizacij na globalni (OZN) in regionalni ravni (NATO, EU, ZEU, OVSE) spremenjenim razmeram v mednarodni skupnosti in novim varnostnim tveganjem in grožnjam ter
- konec sorazmerno visoke predvidljivosti dogajanja v mednarodni skupnosti (*Kotnik 2002: 13–14*).

Po koncu hladne vojne prihaja do pomembnih pozitivnih premikov v mednarodnih odnosih na svetovni ravni, še posebej pa v Evropi. Med njimi je treba poudariti predvsem naslednje: sovjetski imperij je propadel; meja, ki je delila Nemčijo in Evropo, je izginila; dvopolna delitev sveta je postala preteklost; nekatere strukture in odnosi v mednarodni skupnosti, ki so bili videti nesprejemljivi, so v celoti izginili; vrednote in pojmi, ki so določali mednarodno stabilnost in varnost po 2. svetovni vojni, so izgubili svoj pomen; v državah nekdanjega Vzhodnega bloka in Sovjetske zveze je prišlo do bistvenih notranjih sprememb; v Zahodni Evropi se uveljavljajo povezovalni tokovi, opazen je proces redefiniranja vloge OZN, Nata, EU, ZEU, OVSE ter drugih mnogostranskih organizacij in institucij (*Malešič 2002: 16*).

Kljub vsem tem pozitivnim premikom in spremembam v Evropi se nekateri preveč optimistični obeti, npr. o odpravi uporabe orožja in sile pri uresničevanju nacionalnih ciljev v kulturno-civilizacijskih razmerah po koncu hladne vojne, niso uresničili predvsem zaradi krepitve disjunktivnih in konfliktnih procesov ter destruktivnega in na uporabi sile zasnovanega reševanja meddržavnih in medetničnih nasprotij in sporov, ki so relativizirali in ogrozili ter na trenutke tudi povsem izničili omenjene pozitivne težnje v mednarodni skupnosti. Tako se poleg pozitivnih gibanj v evropski varnosti pojavljajo tudi nekatere nove napetosti in ogrožanja. Naj naštejemo samo najpomembnejše:

- zahodnoevropske združevalne procese spremljajo mnoge neznanke in težave;
- v postsocialističnih državah se pojavljajo družbeno-gospodarska, nacionalna, ekološka, varnostna in druga vprašanja, povezana s preходом iz avtoritarnih v demokratične družbene sisteme;
- novonastale države na ozemljih nekdanjih Sovjetske zveze in Jugoslavije skušajo najti svoje mesto na političnem prizorišču, pri čemer si nekatere pomagajo z vojaško silo;
- s pojavom novih gospodarskih velesil – združene Evrope in predvsem Nemčije ter Japonske – se je boj za nova interesna območja vnovič okrepil;

- širjenje orožja za množično uničevanje in tudi lahkega konvencionalnega orožja, ki je uporabljeno v oboroženih spopadih na lokalnih ravneh;
- kompleksno ogrožanje sodobne varnosti (terorizem, organiziran kriminal idr.)
(Malešič 2002: 17).

Na ravni institucionalizacije evropske varnosti je v začetku devetdesetih let prišlo do množitve institucij, ki naj bi poskrbele za postopno vključevanje nekdanjih komunističnih držav v enotno varnostno strukturo, in do formalizacije mednarodne varnosti v mednarodnih organizacijah, ki pokrivajo Evropo. Zato je eden ključnih izzivov v nastajajočem evropskem varnostnem sistemu potreba po dopolnjevanju in usklajevanju njegovih bistvenih prvin v konsistentni sistem (Malešič 2002: 18).

Temeljni viri nestabilnosti in nevarnosti v Evropi so danes predvsem na območjih, ki se raztezajo od nekdanje Sovjetske zveze proti Srednji Evropi na Balkan ter naprej na Bližnji in Srednji vzhod. Možne in dejanske krize na tem širokem območju povzročajo predvsem težave, ki nastajajo med prehodom postsocialističnih držav (hiperinflacija in visoka brezposelnost), mnoge nerešene zadeve (vprašanje nasledstva, manjšinski in ozemeljski spori) na ozemlju nekdanje Jugoslavije in širšem območju Srednje- in Jugovzhodne Evrope ter sredozemskem bazenu.

Pri prizadevanju za mir, stabilnost in varnost v današnji Evropi nimajo vse države enakega položaja. V tem pogledu se razlikujejo tri skupine evropskih držav:

- skupina držav iz Zahodne Evrope, ki so polnopravne članice vseh ali večine evropskih institucij;
- skupina držav, ki z evropskimi institucijami sodelujejo in postopoma postajajo njihove polnopravne članice;
- skupina držav, ki imajo pri približevanju evropskim institucijam različne težave.

Zagotavljanje miru in varnosti v Evropi danes temelji na treh glavnih elementih, in sicer:

- krepitvi varnostnih institucij in ustrezni delitvi dela med njimi (OZN, Nato, ZEU, OVSE);
- razvoju politično vojaškega-sodelovanja med državami v obliki mreže dvo- in večstranskega varnostnega sporazumevanja;

- oblikovanju mehanizmov za preprečevanje sporov med državami in znotraj njih.

Glavna razlika med modernimi in postmodernimi¹ organizacijami je narava groženj, s katerimi se soočajo, in način, kako te grožnje zaznavajo. Do konca hladne vojne je bila grožnja sovražne invazije resnično možna in pred njo si se moral obraniti. Uspeh modernih držav je bil osnovan na državnih zmožnostih, da odgovori na to grožnjo. Naloga množičnih vojska je bila, da pripravi in vodi totalne vojne (mobilizacija celotnega naroda) za svoje države. Z nastopom hladne vojne in jedrskega orožja pa je koncept totalne vojne zamenjal koncept zastraševanja. Cilj je bil odvrniti jedrsko vojno med dvema velesilama (*Manigart v Jelušič in Selby 1999:57*).

Današnja situacija pa je precej drugačna. V obdobju po hladni vojni je vojaška grožnja postala vse manj direktna ter vse bolj nejasna in razpršena. Vseeno je konvencionalna vojna še vedno možna, tako ostaja teritorialna obramba skrajno opravičilo za nacionalne oborožene sile. Tradicionalne meddržavne vojne so zamenjale znotrajdržavne vojne, ki pa tudi posežejo preko meja. Etnični konflikti (bivša Jugoslavija), teroristične grožnje (Bližnji vzhod) ter mafijske grožnje (Balkan, Rusija) bodo oziroma so tipični primeri postmodernih konfliktov, na katere so tradicionalne vojaške organizacije slabo pripravljene. Glavna naloga postmodernih vojaških organizacij je boj proti omenjenim vrstam groženj ter ohranjanje in obnavljanje miru v regijah, kjer je to potrebno (*Manigart v Jelušič in Selby 1999:57*).

Takšen scenarij postavlja ogromen izziv ne samo oboroženim silam, usposabljanju, doktrini in oborožitvi, ampak tudi političnemu vodstvu, ki bo moralo najti sredstva za te operacije, in to v času, ko postajajo pritiski na zmanjšanje obrambnega proračuna vse večji. To pa je tudi

¹ C. C. Moskos v svoji tipologiji vojska in družb pravi, da se oborožene sile razvitih evropskih držav razvijajo od moderne k postmoderni obliki vojaške organizacije. Prvi tip je *moderni* tip, katerega lahko umestimo v obdobje od devetnajstega stoletja do konca druge svetovne vojne. Znak moderne vojske je pojav množičnih armad v času francoske revolucije leta 1793, ko koncept vojaka-državljana vstopi na evropski kontinent. Drugi, *pozni moderni* tip, je prevladoval od sredine dvajsetega stoletja do zgodnjih devetdesetih let in skoraj v celoti sovпада z obdobjem hladne vojne. To obdobje zaznamuje množičnost vojska kot tudi poudarjanje vojaškega profesionalizma v častniških krogih. Tretji tip, ki je za mojo diplomsko nalogo najbolj zanimiv in katerega je Moskos poimenoval *postmoderni* tip pa določa obdobje po hladni vojni in prevladuje v sodobnem času. Zlom komunizma v Sovjetski zvezi in Vzhodni Evropi je poglobljen dejavnik premika vojske k postmodernemu modelu (Moskos, Williams in Segal 2000: 1-2).

eden od razlogov, da v sodobnem času takšne operacije izvajajo nadnacionalne vojaške zveze in organizacije, v katerih prihaja do delitve stroškov operacij na posamezne države (*Manigart v Jelusič in Selby 1999: 57*).

Najpomembnejša sodobna varnostna tveganja in grožnje so:

- dezintegracija in preoblikovanje sistemov vrednot;
- populacijska eksplozija v državah v razvoju;
- razlike v dostopnosti do življenjsko pomembnih naravnih virov;
- nepremostljiva neenakost med ekonomijami razvitih industrijskih držav in držav v razvoju;
- globalnost ekonomskih problemov;
- množična migracijska gibanja;
- regionalni konflikti, nasilni etnični spori in spopadi ter državljanske vojne;
- notranje napetosti v postsocialističnih državah;
- organizirani kriminal;
- islamski fundamentalizem;
- terorizem;
- širjenje izrabe jedrske energije v miroljubne namene;
- širjenje orožja za množično uničevanje;
- nenadzorovano širjenje dvonamenske (civilno-vojaške) tehnologije;
- mednarodna trgovina z najsodobnejšim konvencionalnim orožjem;
- zdravstveni problemi;
- globalno onesnaževanje okolja;
- zmanjševanje biološke raznolikosti življenjskih oblik;
- zmanjšanje kulturne raznolikosti;
- neizobraženost in nepismenost (*Kotnik 2002: 165–174*).

Temeljna značilnost novih varnostnih tveganj in groženj je torej njihova nevojaškost. Nabor najaktualnejših varnostnih tveganj in groženj se stalno spreminja, njihovo število pa se ves čas povečuje. V mednarodni skupnosti je v zadnjem času vse več nalog, ki nihajo med vojno in mirom. Zato je treba pri zagotavljanju vojaškega vidika nacionalne varnosti in varnosti v mednarodni skupnosti poleg nekdanjega dihotomnega razlikovanja med vojno in mirom

upoštevati še množico novih, vmesnih situacij, ki zahtevajo preoblikovanje poslanstva oboroženih sil RID in nove oblike uporabe oborožene sile (*Kotnik 2002: 185*).

Več kot je različnih virov ogrožanja, bolj multifunkcionalne mehanizme potrebujemo za njihovo obvladovanje. Zaradi omejevanja finančnih virov namreč ni več mogoče oblikovati in vzdrževati visoko specializiranih sil za izvajanje natančno določenih in samo teh nalog, ampak morajo biti vojaške enote hkrati visoko specializirane in multifunkcionalne. Multifunkcionalnost pa je ponavadi vsaj deloma v nasprotju z učinkovitostjo (*Kotnik 2002: 165*).

5. TIPOLOGIJA REFORM EVROPSKIH VOJSKA PO KARLU W. HALTINERJU

Glede reform evropskih vojska obstaja več različnih teorij in načinov njihovega raziskovanja. Poleg Haltinerjeve, ki se v glavnem osredotoča na Vzhodno Evropo, so med bolj priznanimi še Moskosova in Manigartova teorija o postmoderni vojski ter Kotnikova teorija reform vojska razvitih industrijskih držav (RID), ki sta osredotočeni na Zahodno Evropo in ZDA.

Za izhodišče svojega diplomskega dela sem izbral tipologijo reform evropskih vojska Karla W. Haltinerja v publikaciji *Europas Streitkräfte im Umbruch - Trends und Gemeinsamkeiten*, 2002, po kateri se bom v nadaljevanju tudi orientiral pri opisovanju časovnih obdobj in skupni trendov oziroma značilnosti vojaških reform pri izbranih državah.

V Vzhodni Evropi ni države, ki se po koncu hladne vojne ne bi soočila s precejšnjimi vojaškimi reformami. Izvajanje reform v vojskah se je po letu 1991 naglo stopnjevalo. V obdobju od konca hladne vojne in vse do danes se v vseh evropskih državah stvari vrtijo okoli preoblikovanja varnostnih politik in reformiranju vojaških sil. Karl W. Haltiner (2002) je na podlagi analize razvoja reform v devetih evropskih državah po koncu hladne vojne izpeljal skupne trende v preoblikovanju vojska, ki so opazni v vseh evropskih državah, nekje bolj, drugje manj. V mojem diplomskem delu bom najprej na splošno predstavil skupne značilnosti in tri časovna obdobja razvoja reform, v naslednjih poglavjih pa značilnosti, specifične za vsako izbrano državo.

5.1 Reforme evropskih vojska po obdobjih

5.1.1 Obdobje krčenja (1990–1995)

Za prvi val reform, ki je potekal nekje od leta 1990 do 1995 v večini evropskih držav, je značilno hitro, k stroškom orientirano krčenje vojaških sil, in to brez kakšne prave strateške vizije oz. načrtovanja ter brez resnega razmisleka o principu množičnih armad. Čas vojaškega služenja je bil skrajšan, težko kopensko konvencionalno orožje prodano ali tako rekoč odvrženo v staro železo, zapirale so se vojašnice, vojaška ozemlja in garnizije so bile oddane.

Glavni cilj je bil zmanjšanje stroškov na račun omejevanja osebja, orožja in ostale opreme. Z mirovno dividendo je nacionalna obramba postala sekundarna naloga države. To prvo fazo vojaške reforme bi lahko imenovali tudi val oz. obdobje krčenja. Tudi postsocialistične države so z nekaj izjemami (Slovenija, Hrvaška, Srbija) sledile linearni logiki krčenja (*Haltiner 2002: 7–8*).

5.1.2 Obdobje k Natu orientirane internacionalizacije in prilagajanja (1996-2000/01)

Značilnost drugega vala sprememb, ki se v mnogih državah začne v drugi polovici devetdesetih let 20. stol. in v nekaterih državah še traja, je konceptualno in strateško preoblikovanje vojaškega aparata zaradi potrebe po prilagoditvi za izvrševanje vse širšega spektra novih nalog ter nova kadrovska struktura, ki jo narekuje in pospešuje vse intenzivnejše mednarodno sodelovanje na vojaškem področju. Nacionalna obrambna strategija držav članic Nata je po koncu bipolarne grožnje začela izgubljati na pomenu v korist zvezne obrambe in zvezne strategije. Zveza Nato je leta 1994 predstavila program Partnerstvo za mir, s katerim je želela privabiti k mednarodnemu sodelovanju tudi države izven zveze. Natova poveljniška kultura in terminologija sta postajali vse bolj sprejeti tudi v državah izven zveze. V teh letih je ta proces pospešilo še intenzivnejše sodelovanje v okviru zagotavljanja mednarodnega miru, še posebej na Balkanu. Zveza Nato oziroma njene članice so imele v tem obdobju reform velik vpliv na ostale evropske države oz. na njihove lastne modele preoblikovanja strukture in strategije oboroženih sil. To pa ne velja samo za bivše komunistične države Južne in Srednje Evrope, ampak tudi za nevtralne države, kot sta Švica in Avstrija, čigar odmik od zveze se je v tem obdobju močno zmanjšal. V drugem obdobju reform je bilo občutiti tudi poudarjanje politike rekrutiranja vojaškega osebja po v prvem valu reform izvršenem krčenju (*Haltiner 2002: 10*).

5.1.3 Obdobje modularizacije in fleksibilnosti (po letu 2000/01)

Tretji val reform, ki v nekaterih državah še poteka, v drugih je v načrtovanju, simultano nadaljuje profesionalizacijo vojske z modularizacijo in fleksibilizacijo. Reakcijski čas vojska je skrajšan zaradi večje stopnje pripravljenosti, zmožnost prostorsko širokih operacij je dosežena zaradi delitve dela oboroženih sil. Zračna vojna proti Srbiji in misije KFOR na

Kosovu so pokazale, da za dolgoročen obstoj oz. uspeh neke regionalne varnostne strategije niso dovolj le usposobljenost za skupne operacije in moderna vojaška tehnika v obsegu letalskih sil, logistike in bojne opreme, temveč je potrebna stalnost oz. kvalificiranost in primernost stacioniranja večjih vojaških kontingentov zunaj nacionalnih meja na kriznih območjih, in to za daljši čas. Zato je potrebno takoj oz. v kratkem roku razpoložljivo osebje za t. i. Out of Area operacije, ki lahko simultano zagotavljajo ekvivalentne zamenjave za daljše časovno obdobje, mesece in leta trajajoče operacije in po možnosti za več operacij na različnih območjih istočasno. Zato vojaški obvezniki dobijo vlogo vojaške rezerve ali pa izgubijo vse funkcije v celoti. Kjer se vojaška obveznost ohrani, postane drugorazredna, medtem ko glavne vojaške sile slonijo na visoko mobilnem in dobro opremljenem krizno-reakcijskem jedru. Tretje obdobje reform zaključijo to, kar se je le polovičarsko začelo v drugem obdobju: profesionalizem postane v Evropi pravilo, vojaška obveznost pa izjema (*Haltiner 2002: 10*).

Nova transnacionalna obrambna strategija izraža potrebo po fleksibilni organizacijski strukturi, po t. i. modularnem principu. Moduli postanejo standardizirane, znotraj sistema lahko zamenljive organizacijske enote. Po takem sistemu oblikovanja enot bodo formacije lahko v kratkem času oblikovane glede na zastavljene naloge in cilje. Istočasno se poveča tudi potreba po multifunkcionalnosti oz. so enote podvržene večji potrebi po multifunkcionalnosti in lahko hitro, relativno avtonomno ter brez povečanih stroškov koordiniranja operirajo. To pa hkrati pogojuje tudi povečano in mednarodno standardizirano vojaško tehnologijo v oborožitvenih sistemih, opremi in transportnih kapacitetah. Od novih formacij nacionalnih oboroženih sil pa se pričakuje tudi sposobnost in zmožnost aktivnega ter učinkovitega skupnega mednarodnega sodelovanja z ostalimi državami v mednarodnih misijah na kriznih območjih po vsem svetu. Oborožene sile v prizadevanju po večji produktivnosti ne bodo kadrovske, ampak jasno kapitalno intenzivne. Drugače kot v prvem obdobju reform, ko so se vojaški stroški načrtno zmanjševali, se v tretjem obdobju stroški povečujejo. Transformacijske države, ki so se že poigrale z mislijo o poklicnih vojaških silah (Rusija, Romunija), morajo popuščati v tem ekonomsko diktiranem oboroževanju in se omejiti na optimizacijo obstoječih sil (*Haltiner 2002: 11*).

Tudi v tretjem obdobju reform se nadaljuje krčenje vojaških sil. Po koncu hladne vojne se je obseg vojaških sil zmanjšal za polovico ali še več. Za razliko od prvega vala reform zdaj

prihaja do krčenja zaradi obsežnega in k ciljem usmerjenega prestrukturiranja vojaških organizacij. Pritisk po krčenju se je pokazal tudi v mladih profesionalnih vojskah, v glavnem zaradi problemov trga delovne sile, ker ponudba² ne pokriva potreb po vojaškem osebju. V tretjem obdobju reform najdemo danes večino evropskih držav. V Franciji, Španiji in Portugalski sta druga in tretja faza gladko prešli ena v drugo, medtem ko je prehod v Italiji, Češki republiki in Sloveniji potekal relativno ločeno, distancirano (*Haltiner 2002: 11*).

5.2 Skupni trendi vojaških reform evropskih držav

5.2.1 Pomoč strokovnih komisij

Za reforme druge in tretje generacije se številne vlade in obrambna ministrstva opirajo na priporočila t. i. posebnih civilnih strokovnih komisij, katerih namen je podajanje splošne varnostne in vojaško-politične ocene ter pripravljanje predlogov razvoja bodoče varnostne politike vključno z reorganizacijo vojaških sil. Skoraj vedno se je izkazalo, da so se končne odločitve vlade in ministrstva za obrambo razlikovale od priporočil in predlogov strokovnih komisij. Vladni kabineti so se obotavljali ali pa sploh niso podpirali radikalnih predlogov in diskusij civilnih strokovnjakov. Medtem ko so se strokovnjaki po pravilu zavzemali za radikalne novosti, pa so vladni kabineti stežka ali pa sploh niso tvegali preko dnevnopolitičnih in strankarskih načel oz. programov. Mnogi parlamenti so se medtem navadili na stalno padajoči obrabni proračun, kasneje pa so se brez direktnega političnega pritiska le stežka sprijaznili, da je oblikovanje in usposabljanje vojaških sil za nove operacije na kriznih območjih zunaj državnega teritorija neposredno povezano s precejšnjimi stroški. To nam da domnevati, da se bodo varnostno-politične reforme nadaljevale še v prihodnjih letih in da so vojaške sile še vedno v stadiju razvoja, ki traja že več kot deset let (*Haltiner 2002: 12*).

Kot kaže, so imele posebne komisije ponavadi latentno, pritajeno politično funkcijo. Če bi pogosto spontane in nespektakularne razširitve vojaških operacij (internacionalizacija vojaške aktivnosti) vlad in parlamentov preko državnega teritorija oskrbeli z auro civilne strokovne kompetence, bi se lahko tako bolje vključile v notranjo politiko oziroma bi se bolje notranjepolitično uveljavile (*Haltiner 2002: 12*).

² Tako kvalitativno kot kvantitativno.

5.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija

Proces reform, v katerem se nahajajo evropske vojske, je večinoma povezan s postopno ukinitvijo vojaške obveznosti. Z vsakim korakom reforme so vojaške sile počasi izgubljale karakteristiko kot masovne oz. ljudske. Oborožene sile definiramo kot masovne, če izpolnjujejo vsaj naslednjih šest kriterijev:

- sistem rekrutiranja oboroženih sil je osnovan na univerzalni ali selektivni vojaški obveznosti, določeni z ustavo ali zakonom;
- relativno velik del populacije se lahko mobilizira v vojaške namene, to je učinkovita moč rednih vojakov in rezerve;
- tisti, ki morajo služiti vojsko, označujejo karakter oboroženih sil, saj vojaški obvezniki predstavljajo več kot polovico moči nacionalnih vojaških sil, temu sledeč je delež prostovoljcev in še posebej žensk relativno nizek;
- stopnja vojaške tehnologije je relativno nizka. Kompleksnost moderne vojaške tehnologije potrebuje večje število prostovoljnega osebja za dolgi rok na račun vojaških obveznikov;
- v masovnih vojskah kopenska komponenta prevlada, delež mornarice in zračnih sil je relativno majhen glede na kopenske sile (*Haltiner 1997, 3–4*).

Zahodnoevropske države,³ so opravile transformacijo oboroženih sil že v prvi ali drugi fazi reform, jugo- in vzhodnoevropske države pa z zakasnitvijo v drugem in tretjem valu reform: Italija, Slovenija ter Madžarska. Poljska, Češka in Romunija vidijo ukinitve vojaške obveznosti v bližnji prihodnosti. V zadnji, tretji, skupini držav, ki se povsem skladajo z opisanim modelom reform po obdobjih, so Nemčija, Finska, Avstrija, Švedska in Švica. Dejavniki, ki so vplivali na konec vojaške obveznosti, niso samo pomanjkanje groženj in geostrateške spremembe, ampak tudi tehnične, ekonomske in družbeno-politične narave. Moderna vojaška tehnika omogoča višjo storilnost z manj osebja. Vendar je usposabljanje osebja, zadolženega za visoko tehnološke sisteme, dolgotrajnejše, intenzivnejše in hkrati dražje, da lahko potem izkoristijo čim večjo storilnost osebja (*Haltiner 2002: 12,13*).

³ Kot na primer Belgija, Nizozemska in Francija.

5.2.3 Nove naloge oboroženih sil

Zaradi spremenjene strateške situacije in spremenjenih groženj je postala teritorialna obramba države drugorazredna naloga vojaških sil. Skoraj vse evropske države so z novo definicijo varnostnega okolja razširile spekter nalog vojske, v ospredje bi postavil razširitev z državnih na mednarodne naloge. Tako so bile vojske zahodnoevropskih demokracij v desetletju po koncu hladne vojne v prvi vrsti zadolžene za opravljanje operacij policijskih značilnosti, klasičnih mirovnih operacij, humanitarno pomoč in operacije vsiljevanja miru. Vojaki so preprečevali izbruhe lokalnih konfliktov, vsiljevali pravico in ponovno vzpostavljali mir, varovali etnične manjšine, pomagali pri volitvah in vzpostavljanju nove izvoljene oblasti, pomagali in usposabljali nove policijske sile, nudili pomoč pri pokonfliktni obnovi infrastrukture ipd. Vojaki tako v zadnjem času delujejo bolj pogosto kot policisti, opazovalci, diplomati, sodniki, razsodniki, bolničarji, menedžerji in socialni delavci kot pa tisto, za kar so usposobljeni (*Haltiner 2002: 14*).

5.2.4 Vloga žensk v vojski

Januarja 2000 je bila z odločitvijo Evropskega sodišča, da je izključitev žensk v nemške oborožene sile razen v sanitetnih enotah in vojaški glasbeni enoti kršitev principa enakopravnosti, odpravljena zadnja ovira za vstop žensk v evropske vojaške sile. Odkar lahko ženske vstopijo v nemške in italijanske vojaške sile, je ni evropske vojaške organizacije, v kateri ne bi bil zastopan manjši ali večji delež ženskega osebja. Delež žensk v vojskah variira med majhnim – do 2 % (v Irski, Poljski, Avstriji, Švedski, Švici, Španiji, Turčiji) do krepkih od 5 do 10 % (v Belgiji, Franciji, VB, Češki, Madžarski, ZDA in tudi v Sloveniji). Splošni skupni trend je rast deleža žensk v evropskih vojskah (*Haltiner 2002: 15*).

Vendar so ženske v polovici evropskih držav izključene iz neposrednih bojnih funkcij. Glavne funkcije, ki jih opravljajo ženske v vojski, so administrativne in logistične narave ter sodelovanje v štabnem upravljanju. Če že sodelujejo v vojaških operacijah, pa so to ponavadi t. i. nevojne vojaške operacije (*Haltiner 2002: 15*).

5.2.5 Vojaška multifunkcionalnost

Skupno delovanje nacionalnih vojaških kontingentov in štabov ni zgodovinsko nič novega. Tudi intervencije OZN so že od njihovega nastanka sestavljene iz nacionalnih kontingentov. Do vojaškega sodelovanja je v preteklosti vsekakor prihajalo pri klasičnih nalogah obrambe, kjer je teritorialni kriterij še vedno pomemben, pa ponavadi le na nivoju štabov. V zadnjih letih se je to spremenilo, saj so federacije z enotami različnih nacionalnosti skupaj postavile jasne funkcionalne vidike za obrambne in krizno-reakcijske naloge. V okviru Nata se krepi mreža institucionalizirane, notranje organizirane kooperacije na divizijskem in brigadnem nivoju: število mešanih nacionalnih sil se po Evropi povečuje. K EUROCORPS⁴, nemško-francoski brigadi, nemško-nizozemskemu korpusu in nemško-dansko-poljskemu korpusu, so v zadnjih letih pristopili še slovensko-madžarsko-italijanska brigada ter korpus EUROFOR, sestavljen iz italijanskih, španskih, portugalskih in francoskih sil. Planirana ustanovitev evropskih hitrih udarnih sil v kontekstu Evropske varnostne in obrambne politike zaenkrat predstavlja najvišjo točko v logiki tega trenda. Mednarodne mirovno-varnostne akcije so izpeljane vedno in samo kot skupne operacije (angl. Joint Operations). Multinacionalno sodelovanje pri vojaških akcijah je danes pri večini evropskih vojska pravilo in ne izjema (*Haltiner 2002: 16–17*).

5.2.6 Racionalizacija vojske s transnacionalno delitvijo dela

Moderne vojske postajajo manjše, bolj fleksibilne, bolj mobilne, tehnično bolj napredne in bolj prepletene z notranjo skupino sistemov. Moderna vojaška tehnologija omogoča večjo učinkovitost z manj vojaškega osebja. Uporaba najmodernejših informacijskih tehnologij za poveljevanje, koordinacijo, izvidovanje in vodenje ognja danes odloča o superiornosti in inferiornosti vojaških sil. T. i. revolucija vojaških zadev se izraža predvsem v rasti pomena zračnih operacij in zmožnosti zračnega transporta ter v prežemanju vojaškega področja z modernimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami (*Haltiner 2002: 18*).

Enormna rast stroškov oboroževanja, podkrepljena s pritiskom na zmanjšanje obrambnega proračuna in krčenjem vojaškega osebja, vse bolj pritiska na zmanjšanje vojaške

⁴ Sile, sestavljene iz 60.000 vojakov iz vojska Belgije, Francije, Nemčije, Luksemburga in Španije. So neodvisne od katerega koli drugega vojaškega poveljstva, lahko pa se jih podredi poveljstvu EU in drugih mednarodnih organizacij. <http://en.wikipedia.org/wiki/Eurocorps>.

operacionalne presežnosti. Tako je na področju mednarodnega vojaškega sodelovanja problem ustvarjanja presežkov na nacionalnem nivoju prenesen na mednarodno raven. Nacionalni proračuni so razbremenjeni. Ta evropski način varčevanja z internacionalizacijo ustvarjanja za vojsko potrebnih rezerv bo z nadaljnjo profesionalizacijo vojaških sil le še bolj pospešen. Zaradi ukinitve vojaške obveznosti so investicijske porcije obrambnega proračuna v korist progresivno rastočih kadrovskih in operacijskih stroškov skromnejše. Kompenzacija skozi vojaško multinacionalizacijo (delitev dela) se ponuja kot izgovor. Značilnosti tega trenda se kažejo v skupnem evropskem planiranju transportnega letala Airbus A 400 M, v produkciji evropskega lovca Eurofighter in v planiranju skupnih pomorskih kapacitet (*Haltiner 2002: 18–19*).

5.2.7 Civilianizacija in remilitarizacija vojske

Civilianizacija je odložitev vseh tistih nalog in dejavnikov, ki so delovali na meji med civilnim in vojaškim ter v bistvu bremenili obrambni proračun, učinkovali pa bolj v dobro civilnega okolja kot same vojske ali obrambnega sektorja v celoti.

Če povzamemo našete trende, nam je jasno, da so se evropske vojske na splošno spremenile iz bojno koncentriranih množičnih organizacij v multifunkcionalne, visoko diferencirane varnostno-politične inštrumente, ki se vse bolj izenačujejo s civilnimi organizacijami. Vojaške sile sledijo, kakor tudi civilni trg, ekonomsko učinkovitemu kriteriju in so vse bolj predmet diktata stroškov. Večanje deleža civilistov je predvsem opazno na področju podpore. V vse večji meri so civilianizirane tudi logistične funkcije in področja brez direktne bojne funkcije. Tako danes civilne varnostne firme nadzorujejo vojašnice in druge vojaške objekte ter komplekse, civilna transportna podjetja vzdržujejo, vodijo in oskrbujejo vojaški vozni in bojni park, skrb za zaloge hrane za celotno vojaško strukturo je v privatnih rokah, civilisti kontrolirajo letalsko varnost posredovanja vojaškega letalstva vse do boja. Tako se bojna usposobljenost koncentrira v krčenju že tako skrčenega organizacijskega jedra. Zato pride do paradoksa, ko z vse večjo civilizacijo in ekonomizacijo vojaškega jedra z bojnimi nalogami nastopi remilitarizacija. Predstava o vojaštvu je tukaj ponovno prediskutirana, vojaška profesionalnost ponovno razložena, poudarjena je pomembnost vojaško-funkcionalnega proti socialno-ekonomskemu imperativu, domnevno večna vojaška odlika na novo zaživi (*Haltiner 2002: 19*).

5.2.8 Družbena odtujenost vojske

Drugače kakor v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko so nemiri v vojašnicah in mirovna gibanja lahko omajali socialno legitimacijo evropskega vojaškega aparata, ima danes večina evropskih vojaških sil visok javni ugled. Po javnomnenjskih raziskavah je odstotek ljudi, ki podpirajo vojsko, na splošno visok, višji kot v desetletju poprej. Medtem ko je načelno strinjanje o ohranitvi vojaških sil ostalo vseskozi nedotaknjeno, je sprejemljivost vojaške obveznosti z redkimi izjemami stalno hiral in s tem erodirala pripravljenost osebne angažiranosti (*Haltiner 2002: 20*).

Vzroki za odtujitev so različni. Prvič, stalno se razlikujejo pluralistične predstave norm in vrednot individualizirane civilne družbe ter profili vojaško funkcionalno nujnih norm in pravil. Rastoča nekompatibilnost otežuje zamenjavo vlog državljan-vojak. Številčno pomembnejši vojaški odstop je v Nemčiji, Avstriji in Švici danes manj etnično in ideološko motiviran kot pa nasprotno pretežno motiviran preko stroškovno-koristnega razmisleka, psiholoških težav in rastoče indiferentnosti. Tendenca k "Ja, ampak brez mene" je vse pogostejša v vseh družbenih krogih in je splošno tolerirana. Drugič, z ukinitvijo splošne vojaške obveznosti odpadejo tradicionalno pomembni civilno-vojaški povezovalni elementi. Vojska danes ni zaradi njenega ključnega položaja za upravljanje s silo niti zaradi njene socialne pozicije oporišče nacionalne identifikacije, temveč v očeh družbe vse bolj nacionalna storitvena organizacija, ki mora kakor tudi vse ostale delovati učinkovito in z najmanjšimi možnimi stroški. Tretjič, premik centrov aktivnosti evropskih vojaških sil izven nacionalnega teritorija ter socialni prestiž vojske kot mirovne organizacije sta prispevala k pretiranemu pričakovanju uspeha v očeh domačega prebivalstva. Prostorsko distanciranje se pokaže tudi v povečani socialni distanci (*Haltiner 2002: 20–21*).

6. VOJAŠKE REFORME MADŽARSKE

V Madžarski se je po razpadu Varšavskega pakta začela reorganizacija na političnem in s tem na obrambnem področju. Kot država z dolgo zgodovino in vojaško tradicijo je Madžarska težko preživljala okupacijo s strani bivše ZSSR po drugi svetovni vojni. Zato ni čudno, da je med prvimi težila k demokratizaciji političnega življenja in prekinitvi sovjetske dominacije v Vzhodni Evropi. Madžarska je bila ena tistih držav socialističnega bloka, ki je že pred padcem berlinskega zidu poskušala izvesti določene ekonomske reforme (*Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999: 197*).

V okviru bivšega Varšavskega pakta je bila glavna naloga madžarskih oboroženih sil zagotavljanje podpore sovjetski južni skupini sil. To se je jasno videlo tudi iz postrojitve madžarskih vojaških enot, ki so bile pretežno koncentrirane na njeni zahodni meji. Poleg tega je bilo v Madžarski približno 65.000 pripadnikov sovjetskih oboroženih sil, ki so se z madžarskega teritorija umaknili leta 1991. To se je zgodilo skupaj z razpadom Varšavskega pakta in izraženimi težnjami Madžarske po čim večji integraciji v obrambne in ekonomske sisteme Zahodne Evrope (članstvo v Natu in EU), ki ni mogla samostojno izpopolniti praznine, nastale z umikom sovjetskih sil. Ti dogodki so pripeljali do redizajniranja madžarske obrambne politike (*Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999: 197*).

6.1 Potek razvoja reforme Madžarske vojske

Glede na civilno-vojaške odnose v Madžarski po koncu druge svetovne vojne lahko povzamem dve pomembni transformacijski obdobji. Prva večja transformacija se je zgodila takoj po koncu druge svetovne vojne, med leti 1945 in 1953, ko so komunisti pridobili moč in reformirali vojsko v skladu s komunističnimi načeli. Druga pomembna transformacija se je začela v letih 1988–89, ko so na oblast prišle demokratične sile in prav tako začele z reformo vojske. Od leta 1989 sta Madžarska in njena vojska prešli dolgo pot k utrditvi demokracije. Kljub temu na poti do prave demokracije ostaja nekaj stvari še nedokončanih.

Madžarska vojska je bila po letu 1989 podvržena obsežnim spremembam. Vojska je sprejela pomembne reforme v njeni strukturi in financah ter spremembe v njeni tuji in domači funkciji. Velikost oboroženih sil se je zmanjšala s 155.000 na približno 60.000 vojakov danes. Skozi obdobje treh postkomunističnih vlad je bil največji test civilne kontrole prav na implementaciji načrtovanih vojaških reform. V času vsake vlade je vpeljevanje obrambnih reform spremljal boj moči med progresivnimi civilisti in konzervativnim vojaškim vodstvom. Spremembe v civilno-vojaških odnosih so se kazale tudi v napredku vojaških reform (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 82*).

Prva faza madžarske vojaške reforme se je začela leta 1989 pod tranzicijsko vlado Miklosa Nemetha in se je nadalje razvijala pod vlado Madžarske demokratske fronte do leta 1994. Število vojaških obveznikov je v tem obdobju padlo z 91.000 na 51.100; število poveljnikov in častnikov s 30.500 na 22.900 ter število civilnih uslužbencev s 33.300 na 26.000. Reorganizacija sil je bila končana leta 1992, ko je bil formiran nov tip vojaške brigade in so bile oblikovane nove mobilne zračne sile. V nadaljevanju so bili ustanovljeni nove vojaške enote, center za usposabljanje za mirovne naloge in desantni bataljon. Dolžina obvezniškega vojaškega služenja je bila zmanjšana na 12 mesecev, medtem ko je dolžina civilnega služenja 18 mesecev (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 83*).

V madžarskem obrambnem sistemu je načelnik generalštaba zelo močan, medtem ko je bil minister za obrambo vedno omejen. To razmerje je bilo vedno problematično v civilno-vojaških odnosih. Drug vzrok konfliktov v civilno-vojaških odnosih je bil problem združevanja ministrstva za obrambo in glavnega štaba, ki sta bila leta 1989 ločena po zgledu finskega modela, po katerem je načelnik glavnega štaba podrejen predsedniku, minister pa nima veljave.

V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja se je Madžarski demokratski forum zavzemal za zmanjšanje razlike v moči ministra in načelnika, vendar so o združitvi ministrstva in glavnega štaba začeli resneje govoriti leta 1994, tik preden so izgubili na volitvah. Njihovi nasledniki – socialni liberalci – so združitev opustili.

Leto 1996 je bil začetek druge večje vojaške reforme pod vlado socialnih liberalcev. Osnovna naloga te reforme je bila še nadaljnje zmanjšanje oboroženih sil, ki bi bilo v skladu z

razpoložljivim proračunom, in priprava vojske na širjenje zveze Nata. Rekonstrukcija oboroženih sil je vključevala totalno reorganizacijo vojaškega poveljstva, vojske in vojaške logistike ter oblikovanje neodvisnih zračnih sil. Obrambno poveljstvo je bilo preoblikovano v Natu kompatibilno strukturo združenega štaba. Vojaška okrožja so bila odpravljena, zato pa sta bila oblikovana dva nova glavna štaba na ravni divizij za poveljevanje vojaškim enotam. Ustanovljeno je bilo novo logistično poveljstvo, zračne sile pa so bile podvržene izjemnim notranjim spremembam (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 86*).

Vlada je tudi modificirala legalno osnovo oboroženih sil. Najpomembnejša dokumenta sta Zakon o obrambi in Zakon o vojaški dolžnosti, oba iz leta 1996, ki vsebujeta širok razpon organizacijskih in operacijskih zaključkov, ki se nanašajo tako na profesionalno kot obvezniško vojsko. Ministrstvo za obrambo si je močno prizadevalo za prenos nevojaških funkcij vojaškega poveljstva pod ministrstvo, kot rezultat tega pa je povečanje ministrstva na 6.500 zaposlenih ter opazno večja moč ministrstva za obrambo (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 303*).

Novi obrambni minister je imel drugačne poglede glede civilno-vojaških odnosov kot njegov konzervativni predhodnik. Izpeljal je civilianizacijo birokracije Ministrstva za obrambo in zaposlil upokojene generale na visokih civilnih položajih – generali v oblekah. Ena prvih odločitev ministra za obrambo je bila zaustavitev združevanja obrambnega ministrstva in vojaškega poveljstva.

Tako je do leta 1997 prišlo do precejšnih strukturnih sprememb v oboroženih silah. Zmanjšalo se je število vojaških okrožij s štirih na tri, izoblikovana je bila nova mirnodobna poveljniška struktura OS, pripravljalo se je tudi predloge za ustanovitev novih štabov kopenskih in zračnih sil, formiranje dveh novih brigad in ene bojne mehanizirane pehote ter povečanje dveh obstoječih kombiniranih bojnih brigad (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 303*).

V letih 1997 in 1998 je Ministrstvo za obrambo posvečalo več pozornosti vojaško-civilnim odnosom, vendar brez večjih sprememb. Medtem je bila vlada uspešna v sprejemanju ukrepov, ki so potrebni za priključitev v Nato, ter aktivno sodelovala v programih Partnerstva za mir in vojaških vajah. Nato je pozitivno ocenil Madžarsko za podporo v IFOR in SFOR misijah v Bosni in Hercegovini.

Kljub vsem dosežkom in naporom, ki jih je madžarska vojska vložila v preoblikovanje vojske, je bila ta v organizacijskih, kadrovskih in logističnih pogledih zastarela. Prav tako je bilo z vojaško opremo. Bilo je jasno, da mora Madžarska, če želi izpolniti obveze članstva in vstopiti v zvezo Nato, nadaljevati reforme in zgraditi nove moderne oborožene sile. Spremenjeno mednarodno okolje ni več zahtevalo velikih, stalno pripravljenih sil, temveč majhne, mobilne in učinkovite sile. Zato je vlada leta 1999 naročila izvedbo Strateške obrambne ocene. Pri tem je vlada določila zahteve po povečanju obrambnega proračuna, zmanjšanju oboroženih sil z 61.000 na 45.000, moderniziranju oboroženih sil ter vpeljavi dolgoročnega tehničnega in infrastrukturnega razvoja (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 87*).

Potem ko je bila oktobra 1999 sprejeta Strateška obrambna ocena, je vlada Ministrstvu za obrambo naročila pripravo Načrta implementacije obrambne reforme, ki ga je parlament marca 2000 sprejel pod imenom Dolgoročni načrt prestrukturiranja Madžarskih obrambnih sil. Na podlagi Načrta implementacije obrambne reforme naj bi zmanjšali oborožene sile za 16.000 na tri možne načine: zaprtjem 25–30 nepotrebnih vojaških baz, s centralizacijo vojaških enot (70 različnih enot v 20 garnizij) ali z ukinitvijo mnogih nevojaških aktivnosti (kulturnih, socialnih, rekreacijskih in nekaterih zdravstvenih).

Vlada se je tudi odločila, da ponovno združi Ministrstvo za obrambo in vojaško poveljstvo, pričakujoč, da bi to povečalo učinkovitost in prihranilo pri stroških za kadre. Minister za obrambo usmerja načelnika generalštaba, ki preko svojih štabov poveljuje vojaškim silam in ohrani najvišji vojaški čin.

Po načrtu nove obrambne reforme ima obrambna reforma tri faze: prva se je končala 2002, ostali dve pa bosta trajali vsaka po štiri leta. V prvi fazi je šlo za zmanjšanje vojske, izboljšanje socialnega položaja vojaškega osebja ter tehnično modernizacijo vojske. V drugi fazi so tarča sile za takojšnje posredovanje in utrjevanje Nato kompatibilnih sistemov za usposabljanje. V zadnji fazi bo potekalo posodabljanje vojaške opreme in zaključevanje oblikovanja profesionalnih vojaških sil (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 78–95*).

6.2 Trendi vojaške reforme Madžarske

6.2.1 Pomoč strokovnih komisij

Britansko poročilo o Organizaciji in civilnem nadzoru Madžarske vojske na podlagi sporazuma med Obrambnim sekretarjem VB in Obrambnim ministrom Madžarske iz leta 1996 poroča o naslednjih zaključkih britanske raziskave:

- Ustanovitev komisije civilnih ekspertov pod Ministrstvom za obrambo je nujna za pomoč pri odločitvah o zadevah obrambne politike in pri določitvi dolgoročne strategije nacionalne varnosti.
- Obstaja nekaj civilnih strokovnih uslužbencev, ki se ukvarjajo z varnostnimi in obrambnimi zadevami na Ministrstvu za obrambo. Poročilo priznava, da se bo glede na nedavno situacijo izplačila plač situacija le stežka izboljšala.
- Poročilo predlaga organizacijsko reformo Ministrstva za obrambo in napredovanje proti zahodnemu modelu integracije, v katerem vojaški in civilni cilji ter premišljevanja dopolnjujejo in kompenzirajo eni druge (<http://www.mkogy.hu/nato/anews9.htm>).

Glede na poročilo britanske raziskave v začetni fazi reforme Madžarske vojske skupin civilnih strokovnjakov ni bilo, obstajali so le redki strokovnjaki s področja varnostnih in obrambnih zadev.

6.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija

S prvo stopnjo vojaške reforme leta 1989 se je začelo tudi znatno krčenje madžarskih vojaških sil. Od tedanjih 155.000 vojakov se je do danes njihovo število zmanjšalo na 60.000. Že v prvi fazi reforme, od leta 1989 do 1994, se je število nabornikov skoraj prepolovilo z 91.000 na 51.100 nabornikov, število častnikov in podčastnikov skrčilo s 30.500 na 22.900 (8.500 od teh je bilo podčastnikov) in število civilnih uslužbencev zmanjšalo s 33.300 na 26.000. V tem obdobju je bila dolžina služenja vojaškega roka skrajšana na 12 mesecev, civilno služenje pa podaljšano na 18 mesecev.

V drugem obdobju reforme, ki je potekalo v letih 1996 in 1997, je bil cilj vojaške reforme skržiti vojsko, da bo v skladu z dodeljenim proračunom, ter jo pripraviti na širitev zveze Nato. Prestrukturiranje je obsegalo vojaško poveljstvo in vojaško logistiko. Do leta 1998 se je moč vojske skržila na vsega 62.000 vojakov. Tudi dolžina služenja vojaškega roka se je z vpeljavo bolj intenzivnega usposabljanja skržila na 9 mesecev v borbenih in neborbenih postrojih, civilno služenje traja 15 mesecev oz. 3 mesece za starše z več kot dvema otroki.

S Strateško obrambno oceno in leto kasneje (2000) sprejetim Načrtom implementacije obrambne reforme je bilo določeno še nadaljnje krčenje vojaških sil z 61.000 na 45.000 ter njihova modernizacija. To pa je bilo najlažje doseči z zaprtjem 25–30 nepotrebnih vojaških baz ter s centralizacijo in koncentracijo 70 različnih vojaških enot v 20 garnizij, medtem ko bo 40 drugih deaktiviranih. Že tako slabo mnenje javnosti o vojaški obveznosti je decembra 1999 podkrepilo odkritje, da je bila vojaška garnizija startna točka nacionalne epidemije meningitisa, ki je javnosti pokazala slabe življenjske pogoje vojakov. Tistega leta je tudi ena od strank (Zveza svobodnih demokratov) lansirala javno kampanjo proti naborništvu in takojšnjo vzpostavitev profesionalnih sil. Pod pritiskom javnosti in medijev ter pod političnim pritiskom je bila vlada prisiljena reprioritizirati obrambni proračun v korist izboljševanja življenjskih pogojev v barakah in uvrstiti teme o profesionalni vojski na vladne redne seje. Vlada je nato formirala vladno delovno skupino za razvoj dolgoročnega načrta profesionalizacije madžarske vojske (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 82–90*).

Od 1. januarja 2002 se je po odločitvi madžarskega parlamenta vojaška obveznost skrajšala z 9 na 6 mesecev. Prav tako se je skrajšala tudi dolžnost/služenje rezervistov s 4 mesecev na 90 dni. Obvezna vojaška dolžnost je za vse moške med 18. in 55. letom starosti. Nabor je dvakrat letno. Po odsluženju vojaškega roka se vojaške obveznike lahko vse do napolnjenih 55 let kliče na usposabljanje, ki traja od enega dneva do treh mesecev.

Prioriteta v reorganizaciji in modernizaciji oboroženih sil je posodabljanje C3 (poveljevanje, kontrola in komunikacije) oboroženih sil ter osvajanje doktrin in procedur Nata. Vprašanje profesionalizacije OS postaja urgentno zaradi dejstva, da se stalno zmanjšuje število novincev, sposobnih za vojaško službo (leta 1997 tretjina nabornikov nesposobnih). Del se jih napolni s pogodbenimi vojaki (podčastniki). V procesu profesionalizacije oboroženih sil velik problem predstavlja tudi dejstvo, da strokovni kadri (posebej specialisti) zapuščajo OS ter da

obstaja inflacija visokih činov. Problem kvalitete sestave OS ostaja odprt in se bo rešil šele z izboljšanjem ekonomske situacije v državi, ko bo več sredstev za potrebe obrambe in s tem za povečanje standarda profesionalne sestave oboroženih sil (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 306*).

V madžarski obrambni oceni avgusta 2003 je ministrstvo za obrambo postavilo načrte za zmanjšanje vseh aktivnih obrabnih sil s 45.000 na 35.000 in ukinitve vojaške obveznosti do leta 2006. Število vojaških brigad se bo zmanjšalo s štirih na dve (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 353*).

Madžarske nedavne vojaške reforme kažejo v smer postopne profesionalizacije oboroženih sil. Zaradi različnih razlogov ima v zadnjem času krčenje oboroženih sil in ustvarjanje manj številčnega in bolj učinkovitega obrambnega sektorja prioriteto v procesu reform. Vprašanje, ki si ga lahko zastavimo, je, ali je trenutna strateška ocena izpeljana v pripravljanju na kasnejšo, bolj odločilno in obsežno reformo, in ali politični vrh predvideva, da je to zadnja reforma, ki bo implementirana daljši prihodnosti. V praksi pa se vlada in obrambni sistem nista odločila, kakšno pomembnost nakloniti obrambi teritorija države in kakšno prispevanju madžarskih oboroženih sil nalogam Atlantskega zavezništva ter pomenu razvoja projekcije moči na splošno. V luči tega še ni bilo zaključeno, ali Madžarska potrebuje popolnoma profesionalne majhne elitne oborožene sile, in ali je dovolj, da izboljša in skrči sedanjo obrambno strukturo. Tako se nova struktura še ni odmaknila od koncepta množičnih vojsk niti ni bilo ukinjeno naborništvo (*Edmunds, Forster in Cottey 2001: 16*).

Kljub vsem težavam je Madžarski uspelo vzpostaviti profesionalne oborožene sile. Novembra 2004 je bilo naborništvo ukinjeno. Sedanje profesionalne OS tako zapolnjujejo dve kategoriji: profesionalci in pogodbeni vojaki (*Year in Review 2005*).

Iz navedenih podatkov je razvidno precej enakomerno krčenje vojaških sil skozi leta po koncu hladne vojne. V 21. stoletju krčenje stagnira, aktivnih vojakov pa je za dve tretjini manj (63 %), kot jih je bilo na začetku vojaških reform. Tudi število nabornikov se je v tem dobrem desetletju skrčilo za dobro polovico oz. 52 %. Leta 1989 je bilo razmerje med častniki in naborniki približno 1:1, leta 2003 pa 1:2 v korist nabornikov. Sorazmerno s krčenjem celotnih vojaških sil je potekalo tudi krčenje po zvrsteh v vojski. Kopenska vojska se številčno skrči za

65 %, letalstvo za 66 %. Kopenska vojska je leta 1989 predstavljala 74 % vojaških sil, letalstvo 26 %, leta 2003 pa 70 % oz. 30 %. Število paravojaških sil se je sunkovito zmanjšalo v prvih dveh letih po koncu hladne vojne in se ustalilo na številki 14.000. Med paravojaške sile Madžarske spadajo mejna straža, podrejena Ministrstvu za notranje zadeve in notranje varnostne sile v okviru policije (*glej tabeli št. 6.1 in 6.2*).

Tabela št. 6.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v madžarski vojski med leti 1989–2003

LETO	1989	1991	1993	1994	1995	1996	1997	1998
AKTIVNI	91.000	86.500	78.000	74.500	70.500	64.300	49.100	43.300
NABORNIKI	48.000	45.900	52.000	53.400	47.500	41.200	30.200	27.500
LETO	2000	2001	2003					
AKTIVNI	43.790	33.800	33.400					
NABORNIKI	22.900	22.900	22.900					

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

Tabela št. 6.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Madžarske med leti 1989–2003

LETO	KOPENSKA VOJSKA	LETALSTVO	SKUPAJ	PARAVOJAŠKE SILE
1989	68.000	23.000	91.000	76.000
1991	66.400	20.100	86.500	31.500
1993	60.500	17.500	78.000	19.400
1994	56.500	18.000	74.500	2.230
1995	53.700	16.800	70.500	2.530
1996	48.000	16.300	64.300	13.800
1997	31.600	17.500	49.100	14.100
1998	23.400	11.500	43.300	14.100
2000	23.500	11.500	43.790	14.000
2001	23.160	7.500	33.800	14.000
2003	23.600	7.700	33.400	14.000

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

6.2.3 Nove naloge oboroženih sil

Z vstopom Madžarske v zvezo Nato se menjajo tudi naloge vojske, ker sedaj kolektivna obramba dopolnjuje pojem nacionalne obrambe. S tem pa ne pride do prenosa nacionalnih odgovornosti, Madžarska je še vedno odgovorna za lastno obrambo, vendar lahko kot članica zveze v primeru sovražnikove premoči zaprosi pomoč Nata in zavezniških sil. Prav tako je Madžarska dolžna nuditi pomoč zavezniškim državam, ko so napadene. Z razvojem sil

Madžarska vse bolj sodeluje v mirovnih operacijah in humanitarnih misijah, usmerjenih na ohranjanje mednarodnega miru in varnosti v okrilju mednarodnih organizacij. Aktivno sodelovanje v mirovnih operacijah je pomemben del nacionalnega interesa in dolžnosti, kar bo potrdilo kooperativno zmožnost Madžarske in pomagalo njeni evroatlantski integraciji (*Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999: 300*).

Osnovna naloga madžarskih obrambnih sil je eliminacija groženj, ki prihajajo iz oboroženih aktivnosti tujih in/ali domačih vojaških organizacij in terorističnih skupin. Prav tako morajo biti v skladu z Ustavo države obrambne sile pripravljene in sposobne za obrambo ustavnosti in demokratičnih institucij pred oboroženimi napadi (*Grizold, Tatalović in Cvrtila 1999: 300*).

Vojaški faktor še vedno igra pomembno vlogo pri zagotavljanju varnosti, vendar so se naloge, dolžnosti in operacije spremenile. V zvezi z mirovnimi misijami so vojaške naloge preprečevanje oboroženih spopadov, priprava za sodelovanje v mednarodnih misijah ohranjanja miru, preprečevanje ali saniranje posledic naravnih katastrof ali nesreč, povzročenih zaradi človekove malomarnosti (ekološke nesreče), ter preprečevanje nevojaških groženj, ki vplivajo na varnost. Primarna naloga oboroženih sil je še naprej zaščita državne suverenosti in teritorialne integritete (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 88*).

S ponovno ocenjenimi vojaškimi zmožnostmi, spremenjeno percepcijo varnosti in z Osnovnimi varnostnimi in obrambnimi principi Republike Madžarske (1999) je vlada v Strateški obrambni oceni leta 1999 ponovno določila naloge vojske: izvajanje vojaških operacij na madžarskih tleh z namenom varovanja ljudstva, kot del Natove integrirane zračne obrambe prispevati zračnim operacijam zveze eno taktično lovsko krilo in en bojni helikopterski regiment, ustvariti omejene ekspedicijske vojaške zmožnosti ter sodelovati v operacijah 5. člena Washingtonskega sporazuma, aktivno sodelovati v krizno-reakcijskih operacijah mednarodnih organizacij in zagotavljati pomoč pri odpravljanju posledic naravnih in industrijskih katastrof (*Szenes v Betz in Loewenhardt 2001: 88*).

Evro-atlantska integracija predstavlja eno najpomembnejših nalog madžarske varnostne politike. Obrambna politika Madžarske je grajena na složnosti kooperacije, zastraševanja in obrambe. Princip kooperacije je testament dejstvu, da Madžarska vidi evro-atlantsko integracijo kot primarno garancijo varnosti, ki jo želi ohraniti s stopnjevanjem bilateralnih in

regionalnih vezi ter krepitvijo institucij evropske varnosti in kooperacije. Princip zastraševanja in obrambe prikazuje željo Madžarske, da ohrani obrambno sposobnost v harmoniji z mednarodnimi sporazumi. Princip zastraševanja tudi zahteva, da se madžarske obrambne sile ohranijo na stopnji bojne usposobljenosti, ki naj ne bi dovoljevala tveganja oborožene agresije zoper državo (*Pantev 2001: 129*).

Vojaški faktor še naprej igra pomembno vlogo v zagotavljanju varnosti, vendar se njegove naloge, misije in operacije razlikujejo od tistih v dobi komunizma. Med mirnodobnimi nalogami vojske so: priprava za preprečevanje oboroženih konfliktov in izbruha kriz; sodelovanje v misijah ohranjanja miru in misijah v podporo miru; preprečevanje in nadzorovanje naravnih in drugih katastrof in nevojaških groženj varnosti. Seveda primarna naloga oboroženih sil ostaja varovanje državne suverenosti in teritorialne integritete (*Pantev 2001: 129*).

Najpomembnejša naloga madžarskih oboroženih sil je danes oborožena obramba države. Ena osnovnih zahtev vojske je, da je sposobna preprečevati oborožene konflikte, ki ogrožajo državo, nadzirati krizne situacije ter voditi obrambne operacije. Oblikovanje in stalno izpopolnjevanje teh sposobnosti ter izboljševanje kvalitete priprave in opreme sil so prioritete naloge (*Pantev 2001: 129*).

6.2.4 Vloga žensk v vojski

Madžarska ustava zagotavlja enake pravice moških in žensk v vsakem vidiku civilnih, političnih, ekonomskih, socialnih in kulturnih zakonov kot tudi človeških in civilnih pravic vsake osebe znotraj svojega teritorija, brez diskriminacije glede rase, barve, spola, jezika, religije, politične nagnjenosti, nacionalnem ali socialnem izvoru, lastnini in letih. Z ustavo je skladen tudi Zakon o obrambi, ki pravi, da oborožene sile zagotavljajo možnosti napredovanja profesionalnega osebja brez diskriminacije na osnovi profesionalnih sposobnosti, izkušenj in učinkovitosti kot tudi na času službovanja, vključujoč plačilo odvisno od čina in položaja. V tem kontekstu lahko rečemo, da osnovo za kakršno koli svobodo pred diskriminacijo zagotavljata tako država Madžarska kot Madžarske obrambne sile.

Ženske so integrirane v služenje pod poveljstvo vrhovnega poveljnika za obrambo. Delajo in trenirajo skupaj z ostalimi vojaki in so podvržene enaki verigi poveljstev, standardov učinkovitosti in discipline. Za ženske ni splošne vojaške obveznosti. Bojne naloge so bile za ženske vpeljane leta 1996, z letom 1994 pa so se že lahko prijavile za vstop v vojaško akademijo. Tudi za vojakinje veljajo politike materinskega izhoda, kot jih določa nacionalni zakon. Žensko osebje v vojski je zastopano na vseh stopnjah, vendar na poveljstveni stopnji zapolnjuje le omejeno število mest. Kljub temu da lahko ženske služijo na skoraj vseh kariernih področjih, vključujoč bojno, jih večina izvaja svoje dolžnosti na administrativnih, kadrovskih in medicinskih mestih. Nekaj pa se jih najde tudi v enotah izvidnice in artilerijskih enotah.

Leta 2001 so vojakinje obsegale 6,4 % (3.017) od vseh sil (46.678). 671 žensk je služilo na častniških položajih in približno 2276 je bilo podčastnic. V Madžarski vojski ni razlik v sistemu napredovanja med vojaki in vojakinjami (*Year in Review 2001*).

Leta 2005 so ženske predstavljale 16 % OS oziroma 4041 žensk (*Year in Review 2005*).

Usposabljanje žensk za vojaško kariero je oprto na enake zakone in notranje regulacije kot za moške. Ženske lahko zaprosijo za katero koli vojaško delo, na katero so lahko sprejete enako kot moški, v kolikor so fizično sposobne in zdrave po uspešno prestatnem izbranemu preverjanju, ki ga izvaja vojaški izobraževalni inštitut. Tudi pri izobraževanju in drugih oblikah usposabljanja, ki ga izvaja vojaški izobraževalni inštitut, so ukrepi, plačila, pravice in dolžnosti, določene z izobraževalno pogodbo, enake za moške in ženske.

Madžarske vojakinje od leta 1996 sodelujejo v podpori IFOR in SFOR misij. Služijo kot zdravniki in medicinski tehniki ter na kadrovskih in administrativnih mestih. Politika rekrutiranja za take tipe misij je enaka za ženske in moške – proces, ki vsebuje mentalni in fizični pregled ter vojaško usposabljanje za misije ohranjanja miru. Madžarske obrambne sile se zavedajo pomena polne integracije žensk v vojsko in se ukvarjajo z reševanjem ženskih zadev in problemov, kot so uniformni standardi, razvoj kariere in usposabljanje za profesionalno vodenje. Reorganizacija Madžarskih obrambnih sil pomeni zmanjšanje celotnega števila vojaškega osebja, vendar se število žensk v Madžarski vojski povečuje (*Year in Review 2001*).

6.2.5 Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela

V definiranju nove koncepcije obrambe po demokratskih spremembah se je Madžarska zavzemala za čim hitrejši vstop v Nato in druge evro-atlantske integracije ter zmanjšanje svojih vojaških potencialov, kar bi pripomoglo k čim hitrejšemu gospodarskemu razvoju države. Prvi koraki v to smer so bili vstop Madžarske v program PzM 8. februarja 1994 in pridobitev statusa pridružene članice v ZEU istega leta, vključevanje v mednarodne mirovne operacije pod okriljem OVSE in OZN ter bilateralno sodelovanje s sosednjimi državami in članicami Nata (kar je vključevalo tudi odvijanje mednarodnih vojaških vaj na madžarskem teritoriju). To je pripeljalo do tega, da je bila Madžarska na madridskem vrhu Nata junija 1997 postavljena v skupino držav (skupaj s Poljsko in Češko), ki so bile marca 1999 kot prve od vzhodnoevropskih držav sprejete v članstvo zveze Nato (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 298*).

Kljub finančnim problemom in proračunskim omejitvam je Madžarska nadaljevala z modernizacijo sil v skladu s pristopom k zvezi Nato. Od leta 1995 je Madžarska pospeševala sodelovanje v različnih misijah, vključujoč misije ohranjanja miru v okviru programa Partnerstvo za mir in operacije IFOR. Po Daytonskem sporazumu je Madžarska dovolila Združenim državam postaviti postajo vojaških logističnih enot v Madžarski. Madžarska je na Natovo ponudbo reagirala pozitivno, saj so principi in fleksibilen karakter Partnerstva za mir zagotavljali možnost za nadaljnji razvoj kooperacije z Nato državami. Že od začetka je Madžarska dala jasno vedeti, da sprejema sodelovanje v Partnerstvu za mir kot zelo pomemben element njene pripravljenosti za vstop v zvezo. Bilateralna in multilateralna kooperacija med državami je tudi pomembna. Velik pomen je bil dan Procesu planiranja in preiskovanja, ki je bil lansiran znotraj okvira Partnerstva za mir na začetku leta 1995. Kooperacija v okviru IFOR operacije, ki si je prizadevala za pomiritev krize v bivši Jugoslaviji, je bila zelo pomembna dimenzija odnosov med Madžarsko in zvezo Nato (*Pantev 2001: 126–127*).

Naslednja pomembna stopnja je bila Natova ponudba zainteresiranim državam o začetku državno-specifičnih, individualnih in intenzivnih dialogov z zvezo o elementih priprave na sprejem in o pričakovanju bodočih držav članic. Madžarska je bila med prvimi, ki je začela dialog s častniki, odgovornimi za Natov štab.

Novembra 1997 je 80 % Madžarov na referendumu volilo v korist priključitve k zvezi Nato. Po referendumu je bil glavni izziv zagotoviti efektivno in zmogljivo demokratično, civilno kontrolo madžarskih obrambnih sil. Ključni elementi tega so bili oblikovani že v začetku 90. let 20. stol. med transformacijo iz komunizma v sedanji demokratični sistem. Sedaj so Madžarske varnostno–obrambne zadeve zapisane v Osnovnih načelih nacionalne obrambe, v aktu Nacionalne obrambe in najpomembnejšem dokumentu, konstituciji.

Ključna beseda za pripravljane madžarskih obrambnih sil na članstvo je bila interoperabilnost. Zamenjava in nadaljnji razvoj vojaške opreme, oborožitvenih sistemov in inštalacij v skladu z Nato standardi niso bile edine ali primarne dimenzije pripravljanja. Najnujnejša naloga je bil razvoj t. i. interoperabilnosti misli, ki vključuje transformacijo struktur, procedur in sistemov usposabljanja madžarskih obrambnih sil. Nadaljnje zahteve za članstvo pa so bile vzpostavitev demokratične in civilne kontrole nad OS ter parlamentarni nadzor nad vojsko in obrambnim proračunom (*Pantev 2001: 126–127*).

12. marca 1999 je Madžarska postala članica zveze Nato, kljub temu pa ima še vedno resne proračunske in interoperabilne probleme. Še vedno poteka združevanje ministrstva za obrambo in generalnega štaba, kar povzroča različne probleme v praktičnem delu. Generalni štab, vrhovno telo madžarskih obrambnih sil, je odgovorno za realizacijo razvoja obrambnih sil, mobilizacije in bojevanja, prav tako pa ima v nekaterih primerih ministrstvo enake odgovornosti. Sedanja reforma bo združila ti dve telesi in odpravila tekoče probleme in podvojenosti funkcij vojaškega menedžmenta (*Pantev 2001: 126–127*).

6.2.6 Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske

Civilianizacijo je doživelo predvsem ministrstvo za obrambo. Ministrstvo ne more izvajati civilne kontrole, če je sestavljeno predvsem iz vojaškega osebja, ki pripravlja odločitve, kot je bilo pred letom 1997. Civilisti so bili nameščeni na vse ključne položaje MO, ki jih je prej zasedalo vojaško osebje. To je pomemben predpogoj za krepitev civilne kontrole. Obstaja trend optimizacije centralne administracijske strukture, (vključujoč zmanjšanje števila osebja, reorganiziranje odsekov/oddelkov) temelječ na funkcionalni homogenosti in ekonomski učinkovitosti dela in razmerah tržnega gospodarstva.

Da bi v socialnem aspektu vojsko prilagodili moderni družbi, si Madžarska prizadeva za vzdrževanje družin vojakov, regulirati civilno-vojaške odnose na lokalni stopnji, izboljšanje statusa veteranov in širjenje vloge žensk v oboroženih silah (*Pantev 2001: 60–61*).

Madžarske obrambne sile so trenutno še vedno sredi reorganizacije. Te spremembe zadevajo tako častnike in podčastnike kot tudi njihove družinske člane. To pomeni pomoč vojaškemu in civilnemu osebju, ki so izgubili svojo zaposlitev pri integraciji v civilno družbo. V ta namen je bil ustanovljen t. i. Urad za konverzijo delovne sile, ki ponuja različne možnosti zaposlitve v civilni sferi. Ta urad ima tudi svojo podatkovno bazo za primerjanje potreb vojaškega osebja in drugih zaposlitvenih možnosti (tržne, državne in občinske). Obrambno ministrstvo je tudi ustanovilo sklad za pomoč osebju (ženskam in moškim) v izobraževanju in usposabljanju v novih veščinah in spretnostih, potrebnih v civilni sferi (*Year in Review 2001*).

Vojaški poklic si je povečal ugled od spremembe sistema, čeprav lahko članstvo v Natu in mednarodne naloge povzročijo spremembe na tem področju. Družba večinoma podpira ukinitvev nabornišтва in s tem polno profesionalizacijo oboroženih sil. Vendar je to bolj zaradi pomanjkanja splošne podpore za obvezno služenje vojaškega roka kot pa priznanje po potrebi po profesionalizaciji oboroženih sil, da bi bile v skladu z zahtevami novih mednarodnih obveznosti in sprememb v tehnologiji. Vojska nadaljuje s prizadevanjem za vidno vlogo v postkomunistični Madžarski, vendar bo verjetno še lep čas ostala sekundarna prioriteta tako za politiko kot družbo (*Edmunds, Forster in Cottley 2002: 13*).

Madžarski primer kaže pravi preboj na področju civilno-vojaških odnosov, kljub temu pa ohranja visoko stopnjo samokritike obstoječih problemov. Madžarska se zaveda, da mora za dosego učinkovitega civilnega nadzora vojske sprejeti novo ustavo, ki bo osnovana na demokratičnih principih. To je ena od posebnosti madžarske demokratične tranzicije. V tej smeri se veliko pričakuje tudi od ministrstva za obrambo. Večjo javno podporo se lahko doseže z ukinitvijo podvojenosti funkcij med generalštabom in ministrstvom, dodatno je potrebno zmanjšati število vojaških častnikov v ministrstvu, ustanoviti sistem rotacije služenja častnikov (nekaj časa služijo v MO, nato se vrnejo v generalštab in enote) ter javno podajati letna poročila o obrambni politiki vojske. Nenazadnje Madžarska potrebuje več civilnih ekspertov in specialistov z vojaškega področja, da bi zagotovila učinkovit civilni nadzor nad oboroženimi silami (*Pantev 2001: 212, 130*).

7. VOJAŠKE REFORME V BOLGARIJI

Bolgarske oborožene sile že delujejo pod novimi zakonskimi in proceduralnimi predpisi, zahvaljujoč striktni politični in javni kontroli. Kljub vsemu ostajajo pomemben faktor v domačem procesu demokratizacije. To ni zato, ker naj bi predstavljale vojaške sile kakršno koli grožnjo družbi, temveč zato, ker porabijo precejšen del že tako omejenega državnega proračuna in ker imajo neizpodbitno socialno vlogo. Reorganizacija vojaških sil iz tipičnega totalitarnega statusa "država v državi" do velikosti, strukture in funkcij, ki so spremenljive z notranjega in mednarodnega pogleda, je proces izredno visoke politične in strateške pomembnosti. Obrambna reforma v Bolgariji je faktor krepitve civilne družbe, zagotavljanja trajnega družbeno-ekonomskega razvoja ter učinkovite integracije v EU in NATO. Potrebuje posebno javno (tudi mednarodno) pozornost, nadzor s strani množičnih medijev in politično-vojaško kooperacijo za uspešen razvoj učinkovitih standardov, norm in procedur, ki bodo jamčile tako zmožnosti oboroženih sil kot nepopustljivo demokratično kontrolo.

7.1 Potek razvoja reforme Bolgarske vojske

Leto 1991 je označeno kot začetek odnosov med izvoljenimi civilisti in vojsko. Prišlo je do sprememb na vseh področjih, zakonodajnem, kadrovskem in organizacijskem. Spodbuda za te spremembe je prišla s strani državljanov. Takoj po volitvah leta 1991 je nova vlada začela z ambicioznim programom sprememb na vseh področjih, vključujoč razporeditev sredstev in civilno kontrolo.

Število ministrstev je bilo zmanjšano in skoraj vsi najvišji uradniki so bili zamenjani. Ministrstvo za obrambo je bilo reorganizirano in vpeljana je bila nova struktura upravljanja. Ta struktura je omogočala jasnejšo definicijo nalog in odgovornosti civilistov in vojaških profesionalcev. Svet ministrstev je določil nove civilne odposlance ministrstva za obrambo in podredil oddelek za finance direktno pod ministra za obrambo. Čeprav je bila do leta 1999 vodilna tega oddelka vojaška oseba, je organizacija dovoljevala sodelovanje civilistov v procesu alokacije sredstev in proračunu (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 119*).

Eden največjih problemov na začetku preoblikovanja je bilo pomanjkanje usposobljenih civilistov s strokovnim znanjem na področju vojaških vprašanj. V času komunizma ni bilo primernega izobraževanja za državne uradnike, ki jim vojaška organizacija ministrstva za obrambo ni dovoljevala, da bi razvili civilne kariere. Vsi visoki položaji ministrstva so bili v vojaških rokah. Prav tako v začetku devetdesetih letih 20. stol. ni bilo strokovnjakov v neodvisnih nevladnih organizacijah ali akademskih ekspertov. V teh prvih letih ni bilo civilnih strokovnjakov s področja obrambe (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 119*).

Naslednji problem, reforma, je bil bolj resen. Bolgarska vojska ni od civilne oblasti dobila nobenih jasnih znakov, v kakšnem obsegu in v kateri smeri bo potekala reforma. Vsi sodelujoči v obrambnem procesu so se zavedali pomembnosti reforme zaradi mnogih problemov (žrtve, pomanjkanje zalog hrane, pomanjkanje discipline itd.), s katerimi se je soočala vojska. Potem so bili še nekateri drugi negativni faktorji, kot na primer vojna v Jugoslaviji, nestanovitna politična situacija v Bolgariji in pomanjkanje sredstev zaradi ekonomske krize v državi. Politična nestabilnost in partizansko politično bojevanje sta upočasnila reforme (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 119*).

Kljub vsemu je generalštab med leti 1992–93 začel z osnutkom reforme Bolgarske vojske. V tem nemirnem obdobju je vojska, predvsem generalni štab, naredila več za reformo kot civilne oblasti. Generalni štab je sprejel iniciativo za sprejem dveh novih pomembnih dokumentov. Vojaške doktrine (1993) in Odlok o reformi v vojaških silah (1995). Oba dokumenta sta imela svoje pomanjkljivosti, ki so izhajale iz pomanjkanja državnega varnostne strategije oziroma jasno izraženih varnostnih in obrambnih ciljev. Vojaška doktrina opredeljuje obrambno strategijo in taktiko Bolgarske vojske. Bolgarija nima imperialističnih teženj in ne smatra nobene države za sovražnika. Glavna slabost doktrine je njen splošni karakter in široka formulacija nalog vojaških sil (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 120*).

Ta problem reforme je leta 1994 doletel tudi novo socialistično oblast Videnova, ki je priznaval neskladje med nalogami in velikostjo vojske ter zelo nizko stopnjo finančne in materialno-tehnične podpore. Leta 1995 je svet ministrstev sprejel sklep o reformi Bolgarske vojske za obdobje med letoma 1995 in 2010. Ta sklep je nakazoval nove boljše čase za vojaško reformo, s podporo tako vojske kot civilnega dela oblasti.

Leta 1995 se je tako začela vojaška reforma z organizacijskimi spremembami in optimizacijo štaba in poveljstev, vendar so bile v to glavnem le kozmetične spremembe. Naslednja tri leta je v glavnem potekala le debata o tem, ali je do reforme sploh prišlo, glede na to, da ni prišlo do nobene politične odločitve glede vojaške reforme, vključujoč odločitve o velikosti, strukturi in prihodnjih misijah. Najbolj pomembni in dragi elementi Načrta 2010, preoblikovanje enot in posodobitev oborožitve so bili prestavljeni za po letu 2005 (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 120*).

Od leta 1997 se je bolgarsko vodstvo začelo zavedati, da reforme vojske in rekonstrukcija ne zadevajo samo vojske, ampak bi morale postati del celotnega državnega političnega in ekonomskega razvoja. Prvi korak v tej smeri je bilo sprejetje Nacionalnega varnostnega koncepta (1998), ki so mu sledili naslednji dokumenti: Vojaška doktrina (april 1999), Zakon o državni administraciji, Zakon o civilni službi, Nacionalni program za članstvo v Natu (1997), Bolgarski akcijski načrt za članstvo (2000) in poročilo sveta ministrov o varnosti in obrambi, ki ga je po diskusiji odobril parlament. Vsi ti novi dokumenti in zakoni so bili nekaj novega za Bolgarijo. Potrdili so prevlado civilnega sektorja v obrambnih zadevah in hkrati vojski omogočili avtonomno polje delovanja. Faktorji, ki so še nadalje prispevali k vojaški reformi, so bili izboljšana ekonomska stabilnost, nizka stopnja inflacije in povečana proračunska disciplina (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 121*).

Pot do prave reforme je bila odprta šele s političnimi spremembami leta 1997 in s sprejetjem Državne varnostne strategije in Vojaške doktrine, ki sta odgovarjali na najpomembnejša vprašanja, ki so še ostala odprta. Omogočali sta sprejetje novega, bolj konkretnega načrta o rekonstrukciji vojaških sil. Prejšnji načrt, imenovan Načrt 2010 je bil s tem ukinjen. Novi načrt, Plan 2004, je sestavljen iz dveh delov, eden je zaupen, drugi pa odprt za širšo javnost. Slednji je bil pred uradnim sprejetjem novembra 1999 tudi predstavljen, kar je bila velika sprememba v odnosih ministrstva z javnostjo. Reforma je sedaj vsebovala relativno zmerne in dosegljive cilje, glavni cilj pa je bil integracija v varnostno strukturo Nata. Načrt je bil v skladu z bolgarskimi omejenimi ekonomskimi potenciali. Centralna administracija ministrstva je bila prestrukturirana in obrambno načrtovanje je bilo vpeljano v civilni del ministrstev. Te in druge spremembe so bile izvedene z namenom, da bi bila struktura ministrstva čimbolj primerljiva s podobnimi strukturami zveze Nato, glavni cilj je bila interoperabilnost. Nove regulacije na novo ustanovljenih obrambnih agencijah in oddelkih so bile sprejete v skladu z

novimi zakoni o državni administraciji in civilni službi, ki so povečale stabilnost civilne in vojaške administracije na vseh stopnjah (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 121*).

Plan obrambne reforme 2004, katerega izvršitev se je začela leta 2000, ima štiri glavne cilje: da ustvari oborožene sile, primerne strateškemu okolju, in da bodo zmožne se soočiti z izzivi novih tipov konfliktov in kriz, da bi imeli visoko stopnjo interoperabilnosti z Natom ne kasneje kot do leta 2002, da bi imeli potencial za učinkovito prispevanje v krizno–reakcijskih operacijah in da bi imeli realistično velikost oboroženih sil v skladu s sredstvi, ki jih država lahko preskrbi za obrambo. Da bi dosegli te cilje, so morali snovalci tega načrta slediti osnovnim principom in pristopom, izhajajoč iz nove strateške kulture: zagotoviti sredstva oboroženim silam, da bi razvile vojaško strateško mišljenje, ki bi vodilo k postopnemu in konstantnemu povečevanju moči oboroženih sil; organizacijska struktura bi morala biti osnovana na enotah in formacijah interoperabilnih s formacijami Nato sil; poveljniški in kontrolni sistem v miru bo moral biti razvit na treh stopnjah – strateški, operacijski in taktični; hitre reakcijske sile bi morale biti prioritete pri rekrutiranju poklicnih vojakov in oskrbovanju z oborožitvijo in opremo in bodo imele prioriteto pri zagotavljanju sredstev; razvoj rezerve in mirnodobnih sil; prestrukturiranje enot in formacij bo spremljalo zmanjšanje števila garnizij in vojašnic, cilj je z danimi sredstvi ustvariti polno bojno pripravljene in usposobljene enote in formacije (*Pantev 2001: 56–59*).

Plan 2004 je prvi poskus radikalne obrambne reforme. Globoke strukturalne kvalitativne in kvantitativne spremembe v obrambnem sistemu in posebno v bolgarskih oboroženih silah so bile prvič osnovane na politično določenih faktorjih, strokovnih modelih in ustreznih napovedih sredstev. Nadaljnji razvoj obrambnega sistema, ministrstva za obrambo, bolgarskih oboroženih sil in programov članstva v zvezi Nato in EU so ključne naloge državne obrambne politike. Bolgarska ustaljena/čvrsta politika v tem pogledu je v polni skladnosti z njenimi nacionalnimi interesi (*Pantev 2001: 56–59*).

Bolgarija se je tako kot mnoge vzhodnoevropske države pri izvajanju reform vojske soočala s proračunskimi težavami. Do leta 1997 je ministrstvo za obrambo vsakokrat predlagalo proračune, ki so za nekajkrat presegali limit, ki ga je predlagalo ministrstvo za finance. Nerazumevanje omejitev resursov in grajenje efektivnih obrambnih dosežkov/naporov je pripeljalo do resne razpoke med načrtovanim proračunom ministrstva in sprejetim dejanskim

proračunom. Posledice so bile pričakovane: med čakanjem na dodatna sredstva je prišlo do upočasnitve prestrukturiranja in krčenja vojaških sil in ni bilo nobene modernizacije ali nabavljanja oborožitvenih sistemov. Pri normalnem planiranju obrambnega proračuna, ki je temeljilo na konstantni količini vojaških sil (približno 100.000 vojakov), je vedno prišlo do nekajkratnega presežka. Tako je realno prišlo 90 % proračuna na tekoče stroške, za usposabljanje, rezervne dele, investicijo in nabavljanje pa je zmanjkalo sredstev.

Ta situacija se je izboljšala po letu 1997 kot rezultat izboljšane ekonomske situacije in volje politikov do izvedbe reforme. Tako civilne avtoritete kot vojska so sprejele pravila igre in se strinjale, da se mora obrambni proračun ujemati z nalogami in operacijami oboroženih sil in obratno. Ministrstvo za obrambo zdaj ve, da lahko v prihodnje za proračun uporabi približno 2 – 2,2 procenta BDP-ja (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 128*).

Oborožene sile so še vedno v procesu prilagajanja post-komunističnim okoliščinam s pomočjo Programa 2015, ki traja od leta 1998. To je večstranski in kompleksen proces, ki vključuje krčenje sil, okrepitev civilne avtoritete, transformacijo organizacijskih struktur, modernizacijo oborožitve ter premik od ruske k zahodni orientaciji.

Proces krčenja oboroženih sil je bil združen z ogromnim krčenjem obrambnega proračuna. Usposabljanje, vzdrževanje opreme, modernizacija in nabava so trpeli na račun zmanjšanega proračuna in porajali vprašanja o obrambni pripravljenosti ter morali oboroženih sil. V primeru, da pride do malo verjetne vojne, ni jasno, kako učinkovite bi bile bolgarske oborožene sile (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 118*).

7.2 Trendi vojaške reforme Bolgarije

7.2.1 Pomoč strokovnih komisij

Eden glavnih problemov v začetku reform je bilo pomanjkanje usposobljenih civilnih specialistov s strokovnim znanjem ukvarjanja z vojaškimi zadevami. Med obdobjem komunizma ni bilo ustreznega izobraževanja za civilne uslužbence, vojaška struktura ministrstva za obrambo pa ni dovolila razvitja civilnih karier. Visoki položaji znotraj ministrstva so potrebovali vojaški čin in vojaško usposabljanje, tako da kategorija višjih civilnih državnih uslužbencev ni obstajala. Prav tako v začetku devetdesetih let 20. stol. ni bilo nobene skupine specialistov/ekspertov, ki bi delovali v neodvisnih nevladnih organizacijah oziroma t. i. akademskih ekspertov (*Dimitrov v Betz in Loewenhardt 2001: 119*).

Bolgarija je v preteklosti za pomoč pri reformi varnostnega sistema mnogokrat zaprosila tuje varnostne in obrambne strokovnjake, ki pa so imeli precej drugačne poglede na varnostno reformo. Kljub temu so bolgarski mediji v javnih debatah vseeno stopili na stran domačih ekspertov. Ko je postalo članstvo v Natu in EU bolj realistično, se je spremenila tudi mentaliteta civilne družbe, političnih, administrativnih, akademskih in medijskih strokovnjakov ter tudi strokovnjakov varnostnega sektorja. Kot rezultat tega je danes situacija v Bolgariji precej izboljšana. Organizatorji državne varnosti vidijo neodvisne strokovnjake kot pomembne partnerje. S tem lahko varnostne organizacije opravičijo javnosti, kako administracija zapravlja denar davkoplačevalcev. Mediji in nevladne organizacije so zainteresirane ne samo za kritiziranje, ampak tudi za aktivno sodelovanje v reformah in pri oblikovanju novih varnostnih organizacij. Osnovni problem, ki ostaja, je nezadostno in neučinkovito izobraževanje in usposabljanje civilnih ekspertov na področju varnosti. To pomanjkanje primerne usposabljanja še naprej minimalizira efekt povečane transparentnosti aktivnosti varnostnih služb (*Ratchey 2003: 77-79*).

7.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija

Oktober 1999 je bilo napovedano drastično krčenje oboroženih sil. Vlada je sprejela radikalen program, ki načrtuje zmanjšanje vseh treh služb s takratnih 93.000 na 45.000 v letu 2004. Kot del tega programa bo 7.600 častnikov, 9.500 podčastnikov in 17.900 vojakov postalo odvečnih. V nadalje se bo ministrstvo za obrambo reorganiziralo kot civilna institucija. 9.600 civilistov v vojski postane odvečnih in močno 20.000-člansko osebje ministrstva za obrambo bo skrčeno na slabih 10.000 zaposlenih.

To krčenje izraža željo Bolgarije, da naredi oborožene sile Nato kompatibilne. Vojska bo reorganizirana tako, da bo 30 odstotkov vseh enot namenjenih takojšnjim protinapadalnim silam (angl. Rapid Reaction Forces), 51 odstotkov bo obrambnih sil, 2 odstotka enot bosta postala teritorialna obramba, ostale enote pa bodo operativna rezerva. Bolgarske oborožene sile še vedno temeljijo na naborniškem sistemu, obvezni vojaški rok pa so leta 2001 zmanjšali na 9 mesecev oziroma 6 mesecev za diplomante (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 148–149*).

Tudi v Bolgariji je prišlo do krčenja vojaških sil, vendar ne tako izrazito kot v Madžarski. V prvih treh letih po koncu hladne vojne se je število aktivnih vojakov zmanjšalo za 15 % in se ustalilo na 100.000 vojakih in je tako ostalo vse do začetka 21. stoletja, ko se je krčenje nadaljevalo. Leta 2003 je imela Bolgarija le še 50.000 vojakov, kar je 56 % manj kot leta 1989. Krčenje je potekalo tudi pri nabornikih, saj se je njihovo število zmanjšalo z 91.000 leta 1989 na 51.000 leta 1994 in pri takem številu je tudi ostalo vse do leta 2003. Kljub konstantnemu številu nabornikov se je število častnikov zmanjševalo. Leta 1989 so častniki predstavljali 23 % aktivnih vojaških sil, nato od leta 1994 pa do 1998 približno 50 %, po letu 2000 pa se začne število častnikov sunkovito zmanjševati in leta 2003 predstavljajo le še slabe 4 % aktivnih sil. Gledano po zvrsteh vojske je največ izgubila kopenska vojska, in sicer 60 % osebja od leta 1989 do 2003, v mornarici in letalstvu pa je prišlo do zmanjšanja za 50 % v enakem obdobju. Število paravojaških sil je konstantno od leta 1993 in znaša 34.000, med te pa spadajo Mejna straža, Varnostna policija ter Železniške in konstrukcijske enote (*glej tabeli št. 7.1 in 7.2*).

Tabela št. 7.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v bolgarski vojski med leti 1989–2003

LETO	1989	1991	1993	1994	1995	1996	1997	1998
AKTIVNI	117.500	107.000	99.400	101.900	101.900	103.500	101.500	101.500
NABORNIKI	91.000	70.000	60.000	51.300	51.300	50.300	49.300	49.400
LETO	2000	2001	2003					
AKTIVNI	79.760	77.260	51.000					
NABORNIKI	49.000	49.000	49.000					

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

Tabela št. 7.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Bolgarije med leti 1989–2003

LETO	KOPENSKA VOJSKA	MORNARICA	LETALSTVO	SKUPAJ	PARAVOJAŠKE SILE
1989	81.900	8.800	26.800	117.500	172.500
1991	75.000	10.000	22.000	107.000	166.000
1993	52.000	3.000	21.800	99.400	34.000
1994	51.600	3.000	21.600	101.900	34.000
1995	51.600	3.000	21.600	101.900	34.000
1996	51.600	6.100	20.100	103.500	34.000
1997	50.400	6.100	19.300	101.500	34.000
1998	50.400	6.100	19.300	101.500	34.000
2000	42.400	5.260	18.300	79.760	34.000
2001	42.400	5.260	18.300	77.260	34.000
2003	33.500	4.370	13.100	51.000	34.000

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

7.2.3 Nove naloge oboroženih sil

Aprila 1999 je bolgarski parlament sprejel novo Vojaško doktrino. Dokument dopolnjuje niz nalog in funkcij bolgarskih oboroženih sil, ki so jih definirali Ustava, Nacionalni varnostni koncept ter Akt obrambe in oboroženih sil iz leta 1995 (dopolnjen leta 1997 in 2000). Doktrina poudari vlogo oboroženih sil za jamčenje nacionalne varnosti, teritorialne integritete in suverenosti države. Z Vojaško doktrino je parlament prvič določil mirnodobno in vojno velikost oboroženih sil ter tudi usmeritve in mejnike za njihov razvoj.

Vojaška doktrina razširja spekter funkcij, ki jih izvršujejo oborožene sile. Funkcije zastraševanja in obrambe dopolnjujejo funkcije ohranjanja miru, humanitarne in reševalne funkcije, ter socialne funkcije ustvarjanja občutka varnosti pri državljanih, funkcije za izobraževanje mladih v duhu patriotizma in funkcije krepitve etnične kohezije naroda.

Glavni cilji nove bolgarske vojaške politike, ki določa značaj glavnih vlog oboroženih sil, so:

- podpora naporom mednarodne skupnosti za zavarovanje miru in varnosti;
- preprečiti vpletanje države v oborožene konflikte;
- zavarovanje neodvisnosti, suverenosti in teritorialne integritete države.

Bolgarske oborožene sile posedujejo pomemben potencial za izvršitev njenih socialnih nalog. Oborožene sile prispevajo k integraciji socialnih in etničnih skupin v družbo, izobražujejo mlade v evropskem duhu, v državljanih ustvarjajo občutek varnosti in zaščite v primeru naravnih in drugih katastrof, prispevajo k razvoju izobraževalne, znanstvene in druge visoke tehnologije, razjasnjujejo cilje in strategije za integracijo Bolgarije v Natu in EU (*Pantev 2001: 54–55*).

7.2.4 Vloga žensk v vojski

Ženskam je bila dovoljena pravica za vstop v oborožene sile že po 2. svetovni vojni, ko se je spremenila ustava in bila spolna diskriminacija prepovedana. Takrat jim je bil vstop v višje vojaške šole prepovedan in jih je večina imela le podčastniške čine. To se spremeni leta 1988 z vstopom žensk na visoke vojaške šole in s prvimi častnicami leta 1992.

Pravice žensk za služenje v vojaški profesiji so zagotovljene z Ustavo Republike Bolgarije, s katero so vsi državljani enakovredni pred zakonom in prav tako ni dovoljene diskriminacije na kateri koli osnovi, tudi spolu. Ustava je vrhovni zakon, zato so ostali zakoni, med njimi tudi Zakon o obrambi in oboroženih silah Bolgarije (l. 1995), oblikovani v skladu z njo. Po tem zakonu so ženske določene v profesionalni vojaški službi na položaje, ki jih določi minister za obrambo, predlaga pa načelnik generalštaba. Status žensk poleg zakona in ustave urejata še Pravila profesionalne vojaške službe (l. 2001) in Pravila o vojaški dolžnosti v OS Republike Bolgarije (l. 2001). Naloge, ki so se smatrale pretežke za ženske, so bile natanko določene v odredbi ministrstva iz leta 2001 in v te službe je bil ženskam vstop prepovedan. Leta 2004 je parlament sprejel zakon o prepovedi diskriminacije, ki naj bi ženskim pripadnicam OS prinesel večjo enakost. Ženske imajo tako po zakonu enake profesionalne pravice kot moški v bolgarskih oboroženih silah. Pomemben primer za legalno enakovrednost v možnostih za profesionalni napredek je organizacija izobraževanja in usposabljanja – oboji

imajo enake možnosti in tudi usposabljaajo se po enakem programu, v skupnih enotah. Kljub temu lahko bojne naloge še vedno izvajajo le moški pripadniki OS Bolgarije. Ženske pripadnice OS so razporejene na delovna mesta in položaje, kjer fizični dejavnik ni najpomembnejši, ponavadi so to funkcije v administraciji, tehničnih službah in logistiki (*Year in Review 2004*).

Leta 2005 je bilo na aktivni dolžnosti v bolgarskih oboroženih silah 2386 žensk, kar predstavlja 6 odstotkov vojaških sil. Po položajih predstavljajo ženske 1,9 % sestave častnikov, 6,8 % narednikov in 13,3 % vojakov (*Year in Review 2005*).

Tabela št. 7.3: Stanje žensk po zvrsteh in činih v bolgarski vojski leta 2005

	častniki	naredniki	vojaki
Kopenska vojska	44	213	806
Zračne sile	47	254	520
Mornarica	17	53	39
Generalštab	30	162	201

Vir: *Year In Review 2005*.

Bolgarske oborožene sile sodelujejo v mirovnih in koalicijskih operacijah v Iraku, BiH, na Kosovu in v Afganistanu. Do leta 2005 je v operacijah v tujini sodelovalo 144 žensk v uniformi: 10 častnic, 20 narednic in 114 vojakinj. Ženske vojakinje predstavljajo le 2 % bolgarskih sil v mirovnih operacijah (*Year in Review 2005*).

7.2.5 Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela

Analiza kontinentalne (evropske) in regionalne (Balkan) varnostne situacije je v začetku devetdesetih let 20. stoletja vodila napredne bolgarske varnostne strokovnjake k zaključku, da bolgarska vojaška diplomacija prevzame posebno vlogo v nacionalni varnosti države, še posebej po razpadu Varšavskega pakta. Aktivna bolgarska vojaška diplomacija je uspela v ustvarjanju pozitivne regionalne atmosfere precejšnjega vzajemnega zaupanja. Tako si je

Bolgarija z Grčijo, Romunijo in Turčijo izpogojevala boljše odnose, kot jih je imela znotraj Varšavskega pakta.

V takem, v glavnem harmoničnem okolju, kar se tiče regionalne politike Bolgarije, ni bilo težko doseči sporazuma o zadevah razvitja in uporabe sil. Povzame se lahko naslednje faze:

- nevtralen položaj v začetnih fazah vojn v Jugoslaviji;
- pridružitev k SFOR pri ohranjanju miru s skromnimi inženirskimi enotami;
- pridružitev k Natu v politično-vojaških naporih med operacijami združenih sil proti ZRJ in kasneje KFOR silam v odpravljanju posledic po Kosovski krizi.

Odločitve za uporabo bolgarskih sil za ohranjanje miru v ZRJ, Kambodži, Angoli ter vojaških opazovalcev v Kavkazu in osrednji Aziji kot del OVSE ali OZN misij so sprejeli civilisti, ki so vodili procedure in imeli zadnjo besedo pri udeležbi države v vojaških operacijah v tujini.

Bolgarija je bila med prvimi, ki so podpisale program Partnerstva za mir februarja 1994. Bolgarska vlada je izrazila željo po uskladitvi procesa določanja proračuna s prakso Nata ter aktivnem sodelovanju in izmenjevanju idej ter prakse v obrambnem in proračunskem načrtovanju. Ta mednarodni faktor je igral pomembno vlogo v demokratizaciji civilno-vojaških odnosov v Bolgariji. Dialog med državami Nata in bilateralna sodelovanja ter kasneje, februarja 1997, ko je Bolgarija zaprosila za članstvo v Natu, so povzročili pomembne spremembe v demokratični kontroli vojaških sil. Pristop k Natu je določil potrebne strateške usmeritve vojaških sil in je bil prvi pomembni korak za nadaljevanje reform (*Pantev 2001: 31–44*).

Septembra 1998 je Bolgarija skupaj s šestimi drugimi jugovzhodnimi evropskimi državami pristala na skupne sile za ohranjanje miru. Članice so: Albanija, Bolgarija, Grčija, Italija, Makedonija in Romunija. Te sile predstavljajo simbol kooperacije na prizadetih področjih (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 149*).

Želja po integraciji v zvezo Nato je bil močan faktor, ki je vplival na bolgarske civilno-vojaške odnose. Bolgarski stabilni in demokratični civilno-vojaški odnosi so prispevali k regionalni stabilnosti v Jugovzhodni Evropi. Čeprav skromno je bolgarsko sodelovanje v SFOR in KFOR podkrepilo to vlogo. Vojaški stiki med bolgarskimi oboroženimi silami in balkanskimi državami so prav tako imeli pozitiven vpliv na regionalno varnostno situacijo (*Pantev in Ivanov v Edmunds, Forster in Cottey 2000: 20*).

7.2.6 Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske

Dobro desetletje po začetku demokratičnih reform so civilno-vojaški odnosi v Bolgariji povezani z zanesljivo, vodljivo/prilagodljivo in razvijajočo civilno in demokratično kontrolo oboroženih sil. Po ustavi in zakonih je postala tako legalna kot etnična norma, da je vojska nepolitični sluga demokratično izvoljenih institucij in hkrati ostaja simbol nacionalnega ponosa.

Postavitev demokratičnega nadzora pa se sooča z nekaj resnejšimi problemi. Medtem ko je osnovni element uradne politike bolgarske vlade, si civilna demokratična kontrola nad vojaškimi silami še ni pridobila učinkovite družbene podpore. Družbeni nagoni so definitivno na strani demokratičnega principa, vendar javnost ni sposobna organiziranja, kanaliziranja in izražanja teh instinktov znotraj potenciala demokratične kontrole vojaških sil ter se dokončno obraniti pred vojsko, ki jo je sama imenovala. Ta zapletena nezmožnost ni nepremagljiva, potrebuje le premostitev določenih pomanjkljivosti na področju domače in tuje ter obrambne politike (*Pantev 2001: 32–34*).

Veliko napora je bilo vloženega v zadnjem desetletju, da lahko danes vidimo vojaško-družbene odnose v pozitivni luči. Kljub temu štirje faktorji še vedno vplivajo na te odnose: stopnja profesionalnosti oboroženih sil in politične elite, problemi razporeditve čet in ekonomija. Tako vojaške kot politične sile postajajo vse bolj profesionalne in je verjetno, da to v naslednjih od petih do desetih letih ne bo več predstavljalo problema. Skrbi glede razmestitve sil bodo tudi lahko izginile, ko se bodo spremenili geopolitični faktorji in ko bodo politiki in birokrati postali bolj izkušeni. Dolgoročen problem države je ekonomija. Izkazalo se bo, da bo odločujoč faktor v evoluciji bolgarskih vojaško-družbenih odnosov (*Clarly v Edmunds, Forster in Cottey 2002: 16*).

8. VOJAŠKE REFORME HRVAŠKE

Spremembe, s katerimi se Hrvaška sooča v novem tisočletju, lahko definiramo kot strašansko pomembne. Odhod avtoritarnega voditelja, konec enostrankarske demokracije kot tudi vse močnejši občutek nujnosti privzetja evropskih standardov življenja in vedenja so glavni razpoznavni znaki novega razvoja (ki pa ne bodo doseženi ne hitro in ne zlahka), vendar je to edina alternativa nacionalnemu zaporu in mednarodni izolaciji. Obsežen proces sprememb bo neizbežno obsegal politične, ekonomske, socialne, kulturne ter znanstvene in vojaške sfere in bo predstavljal začetek vrednotenja nedavnih dosežkov Hrvaške in njene transformacije iz enostrankarskega socialističnega sistema v svet demokracije (*Pantev 2001: 63*).

Za razliko od ostalih evropskih socialističnih držav, ki so spomladi 1989 prepoznale možnost za transformacijo iz socialističnih v demokratske evropske družbe z relativno preprosto zamenjavo državnih simbolov, je Hrvaška v njenem boju za samostojnost vpeljala nekaj posebnosti, ki jo karakterizirajo še zdaj:

- Nemožnost mirne odcepitve od Jugoslavije, upori srbske populacije v Hrvaški in vojaški konflikt, ki je sledil, predstavlja prvo tako karakteristiko, ki je močno zaznamovala začetek hrvaške poti k samostojnosti. Vsi ostali dogodki, ki so sledili: oblikovanje vojaških sil, umik JLA, ustanovitev Krajine in končno boj za neodvisnost na celotnem hrvaškem ozemlju, so bili opazovani s strani zmedene/nepoučene in nepripravljene mednarodne skupnosti. Nepripravljena na razpad Jugoslavije je bila mednarodna skupnost nezmožna delovati v odločnih nastopih tudi v primerih, kot so napad na Vukovar, Dubrovnik ali ko so Srbi zasedli 30 % hrvaškega ozemlja.
- Hrvaška, ki je bila poleg Slovenije najbolj napredna na področju ekonomskega razvoja in strukture od vseh bivših socialističnih držav, je bila namesto pristopanja k Evropi vržena v vrtinec vojn, katerih rezultat so veliko število žrtev, veliko materialno uničenje in ogromni stroški za oblikovanje in okrepitev vojske, sledil pa je proces obnavljanja države in vračanja beguncev.
- Širitev konflikta v BiH, kjer se je hrvaška populacija počutila ogroženo pred novimi relacijami/odnosi, je hrvaško zapletlo v konflikt z muslimani, kar je bil za Hrvaško že tretji vojaški konflikt – prvi je bil obramba domov pred srbskimi uporniki in JLA, drugi pa za osvoboditev hrvaškega ozemlja.

- Hrvaška demokratska zveza (HDZ) je kot struktura, ki je z veliko večino zmagovala na vseh volitvah in tako imela večino v Hrvaškem saboru, glavni akter v oblikovanju Hrvaške države. HDZ je vladala Hrvaški in imela končno besedo v vseh aktivnostih političnega, ekonomskega in socialnega značaja. Stopnja demokracije je bila odvisna predvsem od volje HDZ, da sprejme določeno rešitev, HDZ pa je imel v svojih rokah tudi večino množičnih medijev. Hrvaška zunanja politika pa ni bila ekskluzivno politika vodeče politične stranke, ampak je nanjo močno vplival predsednik republike Hrvaške (*Pantev 2001: 63–65*).

Taki specifični notranji in zunanji razvoji so preprečevali Hrvaški, da ujame korak z drugimi državami v tranziciji. Lahko trdimo, da so šele za kasnejšimi spremembami v smeri k močnejši demokraciji postala vrata za hrvaško tranzicijo v celoti odprta. V tej smeri je Hrvaška izgubila dragocen čas v primerjavi z drugimi bivšimi socialističnimi državami ter njen model notranje tranzicije in njen sedANJI odmik od Evrope predstavljajo težko breme za novo državno politiko. Lahko rečemo, da so bili rezultati kljub temu da ni bila tranzicija v celoti in zadovoljivo izpeljana v nobeni državi, v Republiki Hrvaški med najslabšimi – število zaposlenih je bilo razpolovljeno, visoka nezaposlenost (več kot 20 %), rast tujega dolga, padec v proizvodnji in izvozu, odmik od izvorov investicijskega kapitala itd. (*Pantev 2001: 65*).

8.1 Potek razvoja reforme Hrvaške vojske

Ker Hrvaška ni od prejšnje države podedovala vojaških sil, so imele oborožene sile, odkar je država samostojna, različne organizacijske oblike. Med obdobjem, ki se je končalo s sprejetjem hrvaškega zakona o obrambi (julij 1991), so oborožene sile sestavljale policijske sile (profesionalci, rezerva in vpoklicani kader). Z odločitvijo predsednika republike je bila 20. aprila 1991 oblikovana Nacionalna garda kot prva vojaška formacija nove države. Nacionalna garda kot prva profesionalna, uniformirana in oborožena formacija vojaške organizacije je bila del notranjega ministrstva, vendar pod komando ministrstva za obrambo. Leta 1991 so se člani bivše teritorialne obrambe pridružili obrambi države znotraj novo organiziranih brigad pod poveljstvom ministrstva za obrambo. S sprejetjem zakona o obrambi so prejšnje oborožene sile in nova nacionalna garda oblikovale unikatne oborožene sile,

podrejene vrhovnemu poveljniku. Enote bivše teritorialne obrambe so postale rezerva nacionalne garde. S predsednikovo odločitvijo so bile 24. decembra 1991 oblikovane domobranske sile kot teritorialna komponenta rezerve, popolnjena v skladu s teritorialnim principom. Tako so hrvaške oborožene sile osnovane na Hrvaški vojski, ki sestoji iz nacionalne garde in domobranskih enot.

Oborožene sile imajo mirnodobni in vojni režim. V obdobju miru so oborožene sile popolnjene s profesionalnim kadrom in rekruti, ki služijo obvezni vojaški rok 6 mesecev. Mirnodobna sestava oboroženih sil je organizirana v šest območij pehote. Sedem profesionalnih brigad – pehotnih in motoriziranih – tvori hrbtenico te kompozicije/sestave (*Pantev 2001: 74*).

Zakon o spremembah in amandmajih na zakon o obrambi iz leta 1996 odstrani termin hrvaška vojska iz zakonodajne terminologije, od takrat se uporablja le izraz oborožene sile. Tako imajo od leta 1996 OS Republike Hrvaške naslednje komponente: Hrvaška pehota, Hrvaške vojaške pomorske sile in Hrvaške vojaške zračne sile.

Hrvaški sistem nacionalne varnosti in hrvaške oborožene sile so bile ustanovljene in se razvijale/oblikovale v zelo neugodnih začetnih pogojih, ki so jih zaznamovali tranzicije in vojne brez obstoječih tradicij demokratičnih institucij v tem segmentu družbenega okolja. Situacija na bojiščih in nejasne pristojnosti različnih institucij političnega sistema so rezultirale v polni konvergenci vojske in političnega odločanja. Ne varnostno–obrambni sistem ne hrvaške oborožene sile tistega časa (1995–96) niso ustrezali kriterijem in standardom pričakovanih v demokratičnih družbah (*Pantev 2001: 70*).

Oborožene sile imajo mirnodobni in vojni režim. V času miru so oborožene sile popolnjene iz profesionalnega kadra in rekrutov, ki služijo 10-mesečni obvezni vojaški rok.

Zadnji koncept za prihodnost oboroženih sil je bil predstavljen v letu 2002 in se razpoteja skozi štiri leta. Vsebuje 40-odstotno zmanjšanje osebja ter prestrukturiranje oboroženih sil. Skupaj gre za zmanjšanje 21.000 vojaškega osebja in 9.000 osebja ministrstva za obrambo. Načrtovano število aktivnih sil je 25.000. Prav tako je bila reorganizirana tudi veriga poveljevanja. Včasih neodvisne profesionalne brigade je zamenjala struktura treh korpusov:

Vzhodni korpus z bazo v Džakovu; Osrednji korpus z bazo v Karlovcu in Jugozahodni korpus v Reki, četrta brigada v Splitu pa se priključi hrvaški mornarici kot enota mornariške pehote.

Te reforme bodo nedvomno pomagale hrvaškim naporom pri nadgraditvi svojega članstva v programu Partnerstva za mir v polnopravno članstvo v zvezi NATO. Leta 2002 na srečanju vrha v Pragi je bila Hrvaška zavrnjena v glavnem na podlagi stalnega pomanjkanja civilne kontrole nad oboroženimi silami. V čisto vojaškem pogledu je hrvaška vojska naprednejša od vojska novih članic, kot sta Bolgarija in Romunija. Doseganja soglasja glede odločitev o prestrukturiranju oboroženih sil je bil politično zelo težaven proces zaradi nesoglasja med ministrom za obrambo in načelnikom generalštaba glede bodoče strukture podpoveljstev, njihovem številu in lokaciji. Članstvo v NATO pa, kot je videti, odpira vrata članstvu v EU, zato pride vojaška reforma tudi na politični dnevni red (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 213*).

Za opremljanje in modernizacijo Hrvaške vojske obstajajo določene omejitve, ki prihajajo iz odredb Daytonskega sporazuma in Sporazuma o subregionalni kontroli oboroževanja, podpisanega v Firencah 14. junija 1996, po katerih so določene meje števila tankov, oklepnih transporterjev, bojnih helikopterjev, topov in letal v lasti Republike Hrvaške, bivše ZRJ ter Bosne in Hercegovine. Sporazum predvideva odnos števila sredstev med ZRJ, Hrvaško in BiH 5:2:2 (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 367*).

Republika Hrvaška je začela s celotnim preustrojem obrambnega sistema, čigar glavni cilj je razvoj sposobnih in učinkovitih obrambnih sil, dobro organiziranih, izurjenih in opremljenih za izvajanje dodeljenih nalog. Pri tem Republika Hrvaška ni osredotočena samo na obrambo pred določeno agresijo, ampak tudi na druge raznovrstne oblike varnostnih izzivov, kot na primer regijske nestabilnosti, globalni terorizem, transnacionalne kriminalne dejavnosti in podobne izzive, s katerimi se srečujejo ostale demokratične države razvitega sveta.

Do prve reforme obrambnega sistema Hrvaške je prišlo leta 1998 z namenom izgradnje manjših, po zahodnem modelu koncipiranih oboroženih sil. Kljub temu da je bila velikost oboroženih sil (250.000) tudi po reformi iz leta 1998 pod vplivom Domovinske vojne še vedno prevelika, je prišlo do pozitivnih organizacijskih premikov, vidnih predvsem v postroju generalštaba OS (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

Koalicijska vlada I. Račana (2000–2003) je v svojem programu najavila globoko reformo ministrstva za obrambo in oboroženih sil. S pomočjo ZDA je opravljena študija obrambne reforme, s pomočjo VB pa študija o upravljanju in administriranju strukture obrambe. Po dveh letih je zaokrožen pravni okvir (dopolnjevanje obstoječih ter uveljavljanje novih zakonov in pravilnikov), ki je omogočal uspešno izvedbo reforme (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

S sprejetjem nove strukture OS in ministrstva za obrambo (2002/03) so potrjene nove potrebe po osebju in začel je bil proces odpuščanja nerazporejenega osebja. Program za krčenje osebja, imenovan SPECTRA⁵, se je pokazal kot uspešen in kot najvažnejša karakteristika prve faze reforme je opazno zmanjšanje osebja. OS so zmanjšale vojno število osebja na 150.000. Poleg tega je s Strategijo nacionalne varnosti, Strategijo obrambe in Vojaško strategijo postavljena nova smer delovanja in razvoja OS Hrvaške (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

Vzporedno z vstopom v prvo fazo reforme je Hrvaška vstopila v Akcijski načrt za članstvo in prvič v celoti izpolnila vsa tri poglavja iz Vprašalnika o celostni interoperabilnosti. Z analizo obrambnega sistema so Natovi strokovnjaki potrdili, da je organizacija OS tudi po preurejanju še vedno izrazito teritorialna z nesorazmerno rezervno sestavo, ki jo je po določenih proračunskih okvirjih nemogoče opremiti in usposobiti. Prav tako je ocenjeno, da sistem načrtovanja ne omogoča stabilnega in dolgoročnega planiranja razvoja OS.

Poleti 2003 je v dokumentu Obrambna politika MORH 2003/04 izvajanje Strateškega pregleda obrambe tudi uradno najavljeno in s tem se je začela druga faza reforme obrambnega sistema Republike Hrvaške. Obrambna politika MORH 2003/04 in potem objavljena Vizija OSRH 2004–2014 upoštevajo nove realnosti in usmerjajo reformo obrambnega sistema v skladu s spremenljivimi karakteristikami varnostnega okrožja (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

V začetku druge faze reforme je ugotovljeno, da nima smisla delati Dolgoročni načrt razvoja OS RH 2004–2014, ki je bil zakonska obveznost, preden se ne dokonča Strateški pregled

⁵ SPECTRA je celovit, strokoven in učinkovit program, ki je zgrajen na temelju najboljših tujih izkustev in domačih posebnosti, ki pomaga odvečnemu osebju OS in MORH, da uspešno nadaljuje svojo kariero v civilnem okolju. Odpuščeni osebi omogoča svetovanje, izobraževanje in drugo strokovno pomoč pri ponovnem zaposlovanju. http://www.morh.hr/spectra/sto_spectra.asp.

obrambe. Z začetkom programa Strateški pregled obrambe je zaprta pravna in tehnična infrastruktura za izvajanje Sistema planiranja, programiranja, oblikovanja in izvrševanja proračuna kot nujnega pogoja za dolgoročno planiranje razvoja oboroženih sil.

V prvi fazi Strateškega pregleda obrambe je napravljena temeljita inventura sposobnosti oboroženih sil in ocena stanja ogroženosti Republike Hrvaške. Medtem je na sestanku državnega vrha 1. marca 2004 odločeno, da se nekatere od ocen Strateškega pregleda obrambe lahko takoj izkoristijo za pohitritev reforme, da bi se osvobodila več kot potrebna sredstva (odpis neperspektivne opreme in oborožitve, ukinjen je tankovski program, ukinjena modernizacija letal MIG21 itd.).

V drugi fazi Strateškega pregleda obrambe je vlada sprejela listo bodočih misij in nalog oboroženih sil. Poleti 2004 je Hrvaška začela s planiranjem sil (izgradnjo elementov bojnih sil in preoblikovanjem celostne strukture sil). V sklopu nadaljevanja reforme obrambnega sistema je Republika Hrvaška v prvi polovici 2005 zaključila svoj prvi Strateški pregled obrambe, skozi celoten proces izvedbe programa pa se je redno posvetovala s predstavniki mednarodnega osebja Nata (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

Temeljna priporočila in zaključki, ki jih predlaga Strateški pregled obrambe, so: popolnjevanje vojaških sil s profesionalno sestavo, nadaljnje razvijanje civilne z vojno komponento obrambe, razvoj sposobnosti sodelovanja v mednarodnih vojnih operacijah, usmerjanje razvoja sposobnosti na misije in naloge, ki vključujejo in razvijajo sposobnosti za sodelovanje v nevojnih vojaških operacijah. V skladu s Strateškim pregledom bodo OS obdržale mejno strukturo, zmanjšale število postrojev in poveljstev in nadaljevale z razvojem sposobnosti za izvajanje definiranih misij in nalog. Celotna velikost sil je 16.000 vojakov in 2.000 civilistov, z 8.000 pripadniki rezerve (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

Vzporedno s planskim krčenjem OS je potekal tudi proces načrtnega odpisa odvečne in zastarele tehnike in oborožitve, še posebej velikih oborožitvenih sistemov (ladij, tankov, topniškega orožja, letal). Med leti 2004 in 2005 je odpisanih preko 1.000 kosov različnih velikih oborožitvenih sistemov, s tem procesom pa nadaljujejo še v letih 2005 in 2006.

S Strateškim pregledom obrambe so ustvarjene začetne postavke za izgradnjo Dolgoročnega načrta razvoja OS RH 2006–2015. Nadaljevanje reform oboroženih sil se bo usmerilo na nadaljnje krčenje sil, postopno profesionalizacijo, opremljanje z moderno opremo in

oborožitvenimi sistemi, povečanje okretnosti, usposobljenosti in interoperabilnosti ter povečanje učinkovitosti sistema vodenja in poveljevanja (<http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp>).

V začetku leta 2002 je Hrvaška vlada sprejela dva strateška dokumenta – Nacionalno varnostno strategijo Republike Hrvaške in Obrambno Strategijo Republike Hrvaške – ki predstavljata nacionalno varnostno in obrambno politiko v skladu z Natovim strateškim konceptom. Prvi dokument vsebuje nove regulacije sprememb znotraj Oboroženih sil. Prestrukturiranje vsebuje poglede glede vojaško-teritorialne delitve, zmanjšanja števila profesionalnih brigad in krčenje celotnega vojaškega osebja. Hrvaška je še pospešila mrežo sodelovanja z zvezo Nato in člani Partnerstva za mir. Kooperacijo primarno izvaja Ministrstvo za zunanje zadeve in sestoji iz strokovnjakov s političnega, gospodarskega in varnostnega področja (*Stanicic, Imobergsten in Trapans 2003: 166–167*).

Pred letom 1989 je Hrvaški vladal komunistični režim in manjkala je kakršna koli možnost za neodvisen razvoj. Še dodatno je Hrvaška zaradi večletne vojne za neodvisnot izgubila tudi najmanše politične, ekonomske in socialne temelje za novo notranjo organizacijo. Kot rezultat tega se je Hrvaška predvsem osredotočala na celotne dosežke in pri tem zanemarjala demokratična navodila in procedure. Hrvaška zgodovina je vodila k prevladujočemu vojaškemu vplivu, ki je okrepil svoje notranje strukture v času komunizma in vojn. Za posledico tega je vojaški aparat skoraj popolnoma izgubil občutljivost na zadeve državljanov in civilne družbe. Večini vojaškega osebja, vključujoč visokemu odstotku častnikov, je manjkala ustrezna civilna in vojaška izobrazba, kar danes otežuje preoblikovanje tega sektorja. Civilno-vojaški odnosi morajo biti v celoti na novo izoblikovani. Hrvaška mora tehnične in organizacijske spremembe izvajati počasi, da bi uspešno dosegla standarde zahodnih držav. Trenutno se Hrvaška zavzema za vstop v mednarodne organizacije, kot sta EU in Nato, hkrati pa je že članica OVSE in Sveta Evrope ter uspešno prispeva k nalogam in ciljem teh institucij (*Stanicic, Imobergsten in Trapans 2003: 165*).

8.2 Trendi vojaške reforme Hrvaške

8.2.1 Pomoč strokovnih komisij

Od leta 1992 so v okviru Urada za strateške raziskave (angl. Office for Strategic Research), ustanovljenem znotraj ministrstva za obrambo, začeli z raziskovalnimi aktivnostmi na različnih področjih: antropologiji, psihologiji, sociologiji. V istem letu se je začelo delo tudi na drugih projektih: izkušnje iz patriotske vojne, Geostrateški elementi Hrvaške, Oborožene sile Hrvaške, Globalne in regionalne strategije, Logistika Hrvaške vojske, Poveljniški in informacijski sistem (angl. Command and Information System). V teh projektih je bilo doseženo sodelovanje med civilnimi eksperti in vojaškim osebjem. Eden od projektov je bila izdelava dokumenta Strateška obramba Hrvaške, ki je bil delno objavljen, kot celota pa zaupen. Po vojni je bilo delo na projektih ukinjeno, skupine ekspertov se niso več srečevale, zaključene študije pa niso bile ponujene v javno diskusijo (*Pantev 2001: 77*).

Leta 2002 je začela Republika Hrvaška uradno sodelovati v Akcijskem načrtu za članstvo v Natu (ANČ), ki služi tudi kot prva stopnička h kasnejšemu pristopu zvezi. ANČ določa jasne zahteve priključitvenim državam, ki pa tudi vplivajo na parlamentarne inštitucije. Kljub temu večina članov hrvaškega parlamenta ni pridobila možnosti povečati svojih sposobnosti glede demokratične reforme varnostnega sektorja. Večina zahodnega vpliva je bilo usmerjenega na vojsko, civilne strukture pa so bile zanemarjene. To nesorazmerje negativno prispeva k varnostni reformi, ker preprečuje uspešno izmenjavo in kompatibilnost med civilisti in vojsko. Zato mora vojaško in civilno osebje pridobiti nova znanja iz političnih, upravljalških in mednarodnih področij, prav tako pa morajo tudi okrepiti sodelovanje, kar bo prispevalo k lažji integraciji oboroženih sil v demokratične vladne inštitucije (*Stanicic, Imobergsten in Trapans 2003: 166*).

8.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija

Hrvaške oborožene sile sestavljajo kopenske sile, mornarica in zračne sile. Poleg so še številne specialne policijske sile pod direktno kontrolo ministrstva za notranje zadeve. Specialne policijske enote so bile udeležene v vseh glavnih hrvaških operacijah, ponavadi kot vojaška policija v poizvedovanju in za specialne naloge. Kljub temu da so bile specialne sile pod ministrstvom za obrambo, so bile uporabljene v vojaške namene. Specialne sile so v procesu ukinitve in bodo integrirane v regionalne strukture policijskih sil, ostalo pa bo le majhno jedro (300) za specialne naloge.

Splošno vojaško obveznost je Hrvaška vojska uvedla leta 1992. Državna dolžnost je obvezna za vse moške, stare od 19 do 35 let, civilno služenje vojaškega roka je tudi omogočeno. Državni službi sledi obvezna rezerva. Od januarja 2001 je vojaški rok z 10 mesecev skrajšan na 6 mesecev. Po načrtu sledi nadaljnje zmanjšanje oziroma totalna ukinitve obveznosti po oceni v letu 2003 (*Jane's Sentinel Security Assessment : The Balkans 2003: 213*).

Hrvaška nima jasnih osnovnih dokumentov, nacionalnih ciljev, konceptov, strategij in doktrine ter izražene odgovornosti, zato je težko govoriti o konkretni strukturi vojaških sil. Vsi politični akterji v Hrvaški se strinjajo, da mora biti prestrukturiranje na stopnji Nato standardov.

Mirnodobna struktura vsebuje 62.450 vojakov. 38.450 od teh je profesionalcev in 24.000 obveznikov. 9.500 civilistov služi v ministrstvu za obrambo. Kritiki pravijo, da je tako mirnodobno število vojakov preveliko, če se oziramo na velikost ozemlja Hrvaške in števila njenih prebivalcev. Prav tako ni v okvirih nove evropske varnostne arhitekture in ni proporcionalno glede na obseg varnostnih izzivov. Članice Nata in tranzicijske države, povabljen v Nato, imajo manj sil v primerjavi s številom prebivalcev (Poljska – 0,62 %, Češka – 0,57 %, Madžarska – 0,43 %). S svojimi 1,34 % je bila Hrvaška druga v Evropi, takoj za Grčijo (1,59 %) (*Pantev 2001: 79*).

Vendar krčenje oboroženih sil Hrvaške ni enostavna naloga, predvsem zaradi ostre ekonomske situacije (več kot 360.000 nezaposlenih oz. 22 % populacije). Problem je, da je celotna hrvaška ekonomija v krizi, ni tujih investicij in tudi domača sredstva niso zadostna za

začetek produkcije. Vsa krčenja v vojaški sferi morajo biti izpeljana z maksimalno občutljivostjo in morajo poskušati ne poglobiti ekonomske in politične krize.

Hrvaška je imela leta 1993, ko je formirala svojo vojsko, 103.300 aktivnih vojakov. Do leta 2003 je ta številka padla na 20.800, kar pomeni, da so se vojaške sile Hrvaške v desetih letih skrčile za 80 %. Skladno s tem se je zmanjšalo tudi število nabornikov za 90 %. Na začetku ustanovitve Hrvaške vojske je bil delež nabornikov glede na aktivne vojaške sile 62-odstoten, leta 2003 pa 33-odstoten. Leta 2003 ima Hrvaška vojska 13.800 prostovoljnih vojakov in 7.000 nabornikov. Po podatkih iz leta 2003 se vidi, da tudi Hrvaška tako kot Makedonija želi pristopiti k zvezi Nato in v tej smeri tudi krči svoje sile, da bodo v skladu s standardi Nata. Največje krčenje je doživela kopenska vojska, in sicer za kar 85 % v desetih letih, zelo intenzivno krčenje pa je potekalo prav v 21. stoletju, med leti 2001 in 2003, ko pade število pripadnikov kopenske vojske na 14.000. Mornarica in letalstvo nekje od leta 1997 ohranjata konstantno število osebja, le leta 2003 je razpoznavno manjše krčenje v mornarici in kar 50-odstotno krčenje v letalskih silah. Paravojaške sile, med katere štejejo policijo, imajo stalno število pripadnikov vse do leta 2001, ko se skrčijo za 75 %, s 40.000 na 10.000 pripadnikov (glej tabeli št. 8.1 in 8.2).

Tabela št. 8.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v hrvaški vojski med leti 1989–2003

LETO	1993	1994	1995	1996	1997	1998
AKTIVNI	103.300	105.000	105.000	64.700	58.000	56.180
NABORNIKI	ni podatka	65.000	65.000	41.400	33.500	33.500
LETO	2000	2001	2003			
AKTIVNI	61.000	58.300	20.800			
NABORNIKI	21.320	20.000	7.000			

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

Tabela št. 8.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Hrvaške med leti 1989–2003

LETO	KOPENSKA VOJSKA	MORNARICA	LETALSTVO	SKUPAJ	PARAVOJAŠKE SILE
1993	95.000	3.000	300	103.300	40.000
1994	99.600	1.100	300	105.000	45.000
1995	99.600	1.100	300	105.000	40.000
1996	63.000	1.100	600	64.700	40.000
1997	50.000	3.000	5.000	58.000	40.000
1998	50.000	3.000	3.180	56.180	40.000
2000	53.000	3.000	5.000	61.000	40.000
2001	50.700	3.000	4.600	58.300	10.000
2003	14.050	2.500	2.300	20.800	10.000

Vir: The Military Balance (1989–2003), International Institute for Strategic Studies, Oxford.

8.2.3 Nove naloge oboroženih sil

Oborožene sile Republike Hrvaške so z zakonom definirane kot oblika organiziranosti in pripravljenosti hrvaškega prebivalstva za oboroženo obrambo in glavni steber oboroženega upora. Po ustavi in zakonu o obrambi so v času miru pripravljene kot osnovne obrambne sile, zmožne pravočasnega upora in zadrževanja nenadnega sovražnega napada ali odstraniti druge grožnje. V miru oborožene sile pripravljajo človeške in druge resurse za obrambo države v primeru vojne (*Pantev 2001: 74*).

Oborožene sile RH so temeljna obrambna institucija ter eden od inštrumentov za zaščito skupnih nacionalnih interesov in ciljev hrvaške družbe. Polnopravno članstvo v evroatlantskih in evropskih varnostno-obrambnih strukturah (NATO, EU) je edino zanesljivo jamstvo varnosti in obrambe pred celotnim spektrom možnih groženj in tega je mogoče doseči šele v naslednjih letih. Zato morajo do takrat biti OS RH v stanju izpolniti zahtevne varnostne in obrambne zahteve prehodnega obdobja približevanja tem strukturam.

OS RH skladno z ustavo varujejo njeno suverenost in neodvisnost ter branijo njeno teritorialno celovitost. S tem je tudi določena vloga OS v odvrčanju možne oborožene agresije na teritoriju RH in drugih agresivnih postopkov in groženj.

Poleg temeljne vloge, predpisane z ustavo, so politične opredelitve za približevanje in vključevanje RH v evroatlantske integracije ter intenzivnejše vključevanje v varovanje

mednarodnega miru in varnosti, odprla nova področja angažiranja OS RH. To je sodelovanje v mirovnih in humanitarnih operacijah, upravljanje v kriznih situacijah ter skupne vojaške vaje z OS drugih držav (<http://www.morh.hr/dokumenti2.asp>).

Oborožene sile RH lahko v razmerah, določenih z zakonom, upravljajo tudi določene naloge v stanju neposredne ogroženosti v naravnih, tehnično-tehnoloških in drugih nesrečah katastrofalnih razsežnosti in drugih kriznih situacijah.

Po Strategiji obrambe RH iz leta 2002 se naloge OS se delijo na mirnodobne in vojne. Mirnodobne naloge so: izgradnja in ohranjanje določene stopnje bojne pripravljenosti, sodelovanje v zaščiti suverenosti in teritorialne integritete RH, sodelovanje v mirovnih operacijah, operacijah kriznega upravljanja in različnih aktivnostih vojnega sodelovanja, usmerjenega na razvijanje partnerstva in zaupanja, sodelovanje v mednarodnih humanitarnih operacijah, nudenje pomoči drugim državam v naravnih katastrofah, razvijanje interoperabilnosti z OS držav članic vojaško-političnih zvez, h katerim se RH namerava priključiti itd (<http://www.morh.hr/dokumenti2.asp>).

Naloge OS RH v vojnem času pa obsegajo: hitro mobilizacijo in strateški razvoj sil, ohranjanje povečane stopnje borbene pripravljenosti, zaustavljanje prvega strateškega udarca eventuelnega napadalca in ustvarjanje razmer za popolno mobilizacijo OS, učinkovito aktivno obrambo in prehod na ofenzivne operacije proti agresorju, razbitje glavnih agresorskih sil, izvajanje zaključnih operacij odstranjevanja poraženih sil agresorja s teritorija (<http://www.morh.hr/dokumenti2.asp>).

8.2.4 Vloga žensk v vojski

Ženske v Hrvaški vojski so prisotne, vendar konkretnega števila vojakinj nisem našel. Razen tega, da ženskam ni potrebno služiti obvezni vojaški rok, v zakonih (Zakon o obrambi RH, Zakon o službi v OS, Zakon o sodelovanju pripadnikov OS, policij, civilne zaščite in državnih uslužbencev v mirovnih operacijah ter drugih aktivnostih v tujini) ter v Strategiji obrambe RH in Strategiji nacionalne varnosti RH ni omenjene zakonske podlage za poklicno služenje žensk v vojski.

V medijih so bili večkrat omenjeni škandali o spolnem nadlegovanju žensk v HV, kar kaže na slab položaj žensk v vojski, za njihove pravice pa se združene borijo tudi institucije za zaščito ženskih pravic v HR: B.a.b.e., Social-demokratski forum žena in vladni Odbor za enakopravnost spolov, pravico pa iščejo tudi na Evropskem sodišču za človekove pravice (<http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/200202/20225-009-pubs-zag.htm>).

8.2.5 Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela

Mednarodna skupnost je bila večinoma kritična glede hrvaškega tranzicijskega procesa. Glavni očitki so bili glede pomanjkanja medijske svobode, volilnega sistema, hrvaške politike glede BIH in problema srbskih beguncev. Zaradi tega so bila vrata glavnih evropskih ekonomskih in varnostnih integracijskih procesov zaprta za Hrvaško, kljub temu da je ta objavila svoj interes za pridružitve k EU in Natu. Med vlado HDZ in predsedovanjem Tudžmana je bila hrvaška sprejeta v OZN, OVSE, Svetovno banko, Svet Evrope in regionalno organizacijo CEI (Central European Initiative). Vendar pa je izključitev iz glavnih organizacij – Nato, EU, ZEU, Partnerstvo za mir – in njihovih aktivnosti preprečila Hrvaški, da bi okrepila konkretne oblike političnega, ekonomskega in vojaškega sodelovanja z razvitimi zahodnoevropskimi državami (*Pantev 2001: 68*).

V Program partnerstva za mir je bila Hrvaška povabljen šele leta 2000, po spremembi političnega režima. Vendar so že tudi pred tem obstajala mnoga področja kooperacije in so že bila oblikovane mednarodne povezave.

Hrvaška vojska je bila s svojimi inženirskimi enotami sprejeta v OVSE misiji v Gorskem Karabahu. Razvilo se je sodelovanje z misijami EU, opazovalci OVSE, OZN silami v Hrvaški, Nato silami na Hrvaškem in silami, stacioniranimi v BiH. Hrvaška je podpirala aktivnosti Nata in WEU v mirovnih operacijah v regiji. Ves ta čas so bili zračni koridorji odprti, letalske kontrole v Zagrebu in Splitu pa so tudi sodelovale z Natom.

Največji rezultati v vojaškem sodelovanju so v usposabljanju. ZDA so bile prva Nato država, ki je leta 1995 organizirala skupne hrvaško-ameriške civilno-vojaške programe

profesionalnega usposabljanjih za hrvaško vojsko, razvoj demokratičnih institucij in civilne kontrole nad vojsko. Kmalu po ameriški ponudbi so začele sodelovati tudi druge evropske države. Po letu 1997 se je začelo tudi intenzivnejše sodelovanje med hrvaškimi in angleškimi silami. VB organizira posebne jezikovne seminarje za hrvaške častnike in tudi seminarje na temo civilno-vojaških odnosov. Podobno sodelovanje obstaja tudi s Francijo, Italijo, Turčijo, Norveško, Španijo, Madžarsko in Poljsko. Hrvaško obrambno ministrstvo letno namenja 2 milijona dolarjev za usposabljanje svojih vojakov v tujini (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 355*).

Hrvaška varnost je povezana s širšo regionalno varnostjo. Zato mora poleg obrambnih naporov veliko pozornosti posvečati diplomatskemu in ekonomskemu sodelovanju z drugimi državami. Kljub temu da ima Hrvaška samostojno obrambo, mora težiti h kolektivni varnosti in obrambi, ki jih omogočajo evro-atlantske varnostne integracije, kot je NATO. Republika Hrvaška bi morala nadaljevati svoje dinamično mednarodno vojaško sodelovanje in okrepiti bilateralne odnose s prijateljskimi državami, še posebej sosednjimi (*Grizold, Tatalović, Cvrtila 1999: 355*).

Sprejem Hrvaške v Program Partnerstva za mir v prvi polovici leta 2000 je bila konkretna naloga za demokratične spremembe. Celoten proces demokratizacije družbe vsebuje tudi civilno kontrolo nad vojsko in močnejše civilno-vojaško sodelovanje. Na žalost gredo te transformacije, ki jih je napovedala koalicijska vlada, ki je na oblasti, zelo počasi, kar vpliva na organizacijo, koncept in usmerjenost hrvaškega varnostnega in obrambnega sistema (*Pantev 2001: 86*).

8.2.6 Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske

Zakon o obrambi iz leta 1991 prepoveduje kakršno koli politično aktivnost, organiziranje političnih sestankov in manifestacij v oboroženih silah. S spremembo Zakona o obrambi iz leta 1993 pa je članstvo vojske v političnih strankah dovoljeno. Med vojno in v letih, ko je bila HDZ na oblasti, je bilo velika večina častnikov z visokimi položaji članov HDZ. V času vojne je bilo članstvo v stranki nadomestilo za pomanjkanje vojaških izkušenj ali formalnega usposabljanja. Poleg predsednika države Tudžmana, ki je bil vrhovni poveljnik vojske, je bil tudi minister za obrambo Gojko Šušak drugi po položaju v HDZ. Generali in visoki častniki

so bili redno na strankarskih volilnih listah. Leta 1995 so bile politične aktivnosti vojske v zakonodaji in na sodiščih odstranjene (*Pantev 2001: 82*).

Hrvaška politična opozicija se je leta 1993 začela boriti za depolitizacijo policije in vojske. HDZ je temu odločno nasprotoval s trditvijo, da bi to zmanjšalo človekove pravice vojaškega osebja. Tudi naslednji poskus opozicije leta 1995 je propadel, je pa imel vpliv na ukinitve političnega urada v ministrstvu za obrambo. Vendar je bilo kmalu jasno, da je to le kozmetična sprememba, saj so bile naloge prenesene na Urad za stike z javnostjo. Politizacija vojaških sil, političnih, socialnih in finančnih moči ministrstva je bila ekstremno močna v času ministrovanja Gojka Šuška. Šuška je po smrti nasledil Andrija Hebrang, ki je zaradi napovedi radikalnih sprememb v ministrstvu in njegovih finančnih aktivnosti, nove mirnodobne strukture in novega modela usposabljanja ter krize, ki je sledila po dveh mesecih, odstopil. Namestil ga je Pavao Miljavac, ki se je še isti dan, ko je nastopil službo ministra, upokojil kot načelnik generalštaba. Prvi pravi civilni minister je bil Jozo Radoš. Mnogi tranzicijski problemi niso rešeni in ni gladke povezave med ministrstvom in poveljnikom generalštaba. Nekatere funkcije, ki v demokratičnih državah pripadajo načelniku generalštaba, še niso bile vrnjene in tudi mnogi škandali iz preteklosti (vojni zločini, prodaje orožij) vplivajo na delo ministrstva (*Pantev 2001: 82–84*).

Tudi v času HDZ so bili mediji formalno svobodni in neodvisni, vendar je HDZ uspelo ohraniti nadzor nad glavnim dnevnim časopisom in državno televizijo. Med vojno je bila televizija glavni vir informacij za večino državljanov.

Bivši študij o obrambi oz. obramboslovje, ki je bil leta 1975 ustanovljen v okviru Katedre za politične znanosti, je bil ukinjen leta 1994. To je bil eden prvih ukrepov novega hrvaškega ministrstva za šolstvo, ki je bilo tudi ideološko motivirano z nadaljevanjem eliminacije državljanske samoobrambe, kije bila v času bivše Jugoslavije poučevana v vsaki šoli. Nadomestek za ta tip študija ni bil ponujen (*Pantev 2001: 77*).

Prav tako tudi ni zadostnega nadzora s strani javnosti. Zaradi popolne molčečnosti hrvaškega varnostnega sistema in obrambnih sil ter precej negativnega občutka med civilisti in učenjaki ima Hrvaška sedaj zelo malo izobraženih civilistov, ki so zmožni diskutirati in načrtovati politiko skupaj z vojsko (*Pantev 2001: 77*).

Pantev (2001: 77) poudarja, da sodelovanje med civilisti in vojaškim osebjem, ki je tudi osnova za demokratično kontrolo nad političnimi in vojaškimi interesi države, v Republiki Hrvaški ne obstaja.

Odnosi med oboroženimi silami in družbo v Hrvaški so se razvijali skozi tri obdobja. V prvem (1991–95) je vojska igrala pomembno vlogo v gradnji države. V drugem obdobju (1995–2000) sta se država in režim združila in je bila vojska videna primarno kot zaščitnik režima. V tretjem, trenutnem, obdobju oborožene sile začenjajo prevzemati normativne funkcije, predvsem zaradi mednarodne integracije. Domači in mednarodni imperativi, ki so povzročili te spremembe, so: zadeve splošne legitimnosti, spreminjajoča narava vojaških funkcij in njihov odnos z drugimi družbenimi institucijami. Vsi ti imperativi imajo transnacionalne lastnosti (*Bellamy v Edmunds, Forster in Cottey 2002: 21*).

Zadevajoč vojsko in civilno družbo se neskladja med mediji in vojsko počasi manjšajo, v glavnem skozi povečano stopnjo sodelovanja. Do izboljšav je prišlo preko tiskovnih konferenc, javnih debat in odprtih pogovorov, ki jih je organiziralo ministrstvo za obrambo. To je spoznalo medije kot sredstvo za poudarjanje problematičnih zadev in se strinjala z bolj intenzivnim sodelovanjem v težnji po splošnem zadovoljstvu. Kljub naporom pa problem profesionalnega obnašanja na obeh straneh glede občutljivih zadev civilno-vojaških odnosov ostaja (*Stanicic, Imobergsten in Trapans 2003: 171*).

V začetku procesa reformiranja hrvaških civilno-vojaških odnosov je obstoj regularnih in paravojaških formacij preprečeval oblikovanje demokratičnega nadzora nad vojsko. Ni bilo moč jasno definirati pomena "vojaško". To je bilo pomanjkanje, ki je Hrvaški preprečevalo, da bi jo uradno kot državo priznale mnoge demokratične evropske države. Mnoge zadeve, povezane z vojno za neodvisnost, ostajajo na urniku civilno-vojaških odnosov. Privilegiji veteranov, vojni zločini in sodelovanje hrvaške vojske v vojni v Bosni so še vedno vzroki za politična nasprotovanja in napetosti. Stabilizacijska vloga mednarodne vojaške prisotnosti za hrvaško družbo in državo je nedvomna. Vendar obstoječi ekonomski in socialni problemi otežujejo reformo oboroženih sil ter evolucijo civilno-vojaških odnosov k uspešnejšemu demokratičnemu civilnemu nadzoru nad vojsko (*Pantev 2001: 209*).

Problemi tranzicije v hrvaškem ministrstvu za obrambo ostajajo, kar je tudi razlog za nadaljujoče napete odnose z načelnikom generalštaba. Ostale težave, kot so prodaja orožja in drog v preteklosti ter vojni zločini, še vedno vplivajo na delo ministrstva.

Stabilizacijska vloga mednarodne vojaške prisotnosti v hrvaški družbi je nedvomna. Kljub temu pa obstoječi ekonomski in socialni problemi otežujejo reformo oboroženih sil in razvoj civilno-vojaških odnosov k večji demokratični civilni kontroli nad vojsko.

9. VOJAŠKE REFORME V MAKEDONIJI

Za razliko od Slovenije, ki je zgradila svoje vojaške sile na temelju Teritorialne obrambe še pred osamosvojitveno vojno, je ta proces v Makedoniji potekal po drugačni poti. Z umikom JLA z meja so prevzele kontrolo enote makedonske teritorialne obrambe, vendar niso nikoli dobile status jedra nove vojske. Po letu 1992 so se začeli vračati makedonski častniki in so bili nemudoma vključeni v Vojsko Republike Makedonije. V prvih mesecih je prišlo do rahle tekmovalnosti med pripadniki TO in profesionalnim osebjem iz JLA. Prvi so vztrajali na bolj pomembnih, vodečih položajih v novi vojaški hierarhiji, saj je bila po njihovem VRM ustanovljena z naporu TO. Ko je bila VRM ustanovljena, je tako vključevala brez diskriminacije vse razpoložljive kadre tako TO kot nekdanje JLA (*Pantev 2001: 135*).

9.1 Potek razvoja reforme Makedonske vojske

Prvi zakon, ki ga je sprejel parlament neodvisne Republike Makedonije 14. februarja 1992, je bil Zakon o obrambi. S tem zakonom so ustanovljene oborožene sile neodvisne Republike Makedonije. Skopje do srede devetdesetih let 20. stol. ni imelo absolutno nobene efektivne vojske za obrambo proti morebitnim napadalcem. Makedonija se je zanašala na zunanjo politiko, da bo prevzela vlogo obrambne politike, in je uspešno mobilizirala svetovno pozornost s svojimi miroljubnimi nameni, dobro zakonodajo glede človekovih pravic in ekstremno ranljivostjo. Strategija države je bila, da če je napadena, vzdrži toliko časa, da pride zunanja pomoč, in se nato zateče h gverilskemu bojevanju (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 415*).

Leta 1995 so makedonske oborožene sile organizirane v tri operativne veje: kopenske sile, zračne sile in zračno obrambo ter jezersko službo. Do leta 2001 je bilo v makedonski vojski 15.300 rednega osebja: 14.300 kopenskih sil, 600 zračne obrambe in 400 na t. i. mornariških dolžnostih. Okoli 6.000 ljudi je bilo mobiliziranih med etničnim albanskim uporom leta 2001. To je bilo znotraj 1 odstotka celotne makedonske populacije in je znotraj standardov zahodnih držav. Septembra 2000 je bil sprejet nov obrambni zakon, ki ponovno definira vlogo

oboroženih sil in določi natančno delitev med civilnim ministrstvom za obrambo in generalštabom oboroženih sil v skladu z Nato standardi.

Zaradi vojaških neuspehov v krizi leta 2001 in premika bližje k članstvu v zvezi NATO je v začetku leta 2003 obrambno ministrstvo sprožilo Strateško obrambno oceno, temelječo na modelu Velike Britanije. Maja 2003 je bil izdan Nacionalni varnostni in obrambni koncept, sledil mu je Program za izvršitev strateške obrambne ocene republike Makedonije. Makedonija prejema precejšno tujo pomoč pri svojih naporih obrambne reforme in ima med drugim na voljo tudi VB, ZDA, francoske in turške vojaške svetovalce (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 414*).

Kot je videti tudi pri drugih reformnih programih v regiji, bo Strateška obrambna ocena pokrivala/vsebovala/obsegala integracijo generalštaba in obrambnega ministrstva, krčenje vojaških sil in premik k popolni profesionalizaciji do leta 2010. Doktrina se bo premaknila od koncepta teritorialne obrambe proti bolj fleksibilnim, premičnim silam. Polna bojna zmožnost/sposobnost bo ohranjena, kljub temu pa ne bo velike oborožene sile. Najverjetneje bodo najsposobnejše sile prav Specialne sile, področje, na katerem je Makedonija zelo spoštovana/cenjena. Leta 2003 je bilo v Iraku okoli 40 enot specialnih sil, ki so se dobro izkazale in ujele vsaj dva posameznika na ameriški listi iskanih (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 414*).

Eno od področij pomanjkanja, na katerega se mora obrniti strateška obrambna ocena je neuspeh pri pravi/primerni integraciji vojaških sil, policije in obveščevalnih služb. Obstaja zelo malo sodelovanja med agencijami, ni nobenega skupnega urjenja in procedur, prav tako tudi nobene skupne komunikacijske infrastrukture. To se je pokazalo tudi v ponavljajočih neuspehih med krizo leta 2001 in ponovno med boji s tihotapci na področju Kumanova leta 2003 (*Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans 2003: 414*).

Makedonija je ustanovila svoje oborožene sile po popolnem umiku JNA marca 1992. Njene oborožene sile sestojijo iz kopenske vojske, mornarice, zračnih sil in sil zračne obrambe ter policijskih sil (pod ministrstvom za notranje zadeve). Znotraj akcijskega načrta za članstvo zveze Nato se je Makedonija zavzela reformirati in prestrukturirati svoje oborožene sile s ciljem ustvariti in vzdrževati moderno, profesionalne oborožene sile s približno 12.000 vojaki.

Od neodvisnosti leta 1991 je Makedonija ves čas delala na močnejših vezeh s čezoceansko skupnostjo. Kljub krhki politični, ekonomski in vojaški situaciji v regiji skozi zadnje desetletje je Makedoniji uspelo poskrbeti za stalno podporo za Nato. Makedonija se loteva vojaških ekonomskih in političnih reform, da bi povečala svojo varnost in možnosti za kandidaturo v Natu, čeprav se je kriza leta 2001 prikazala kot nazadovanje tem naporom. Makedonska vlada načrtuje, da bi prevzela večjo odgovornost za svoj delež zagotavljanja varnosti v regiji brez zanašanja na mednarodno vojaško prisotnost. Makedonska vlada vidi integracijo v evro-atlantske politične ekonomske in varnostne institucije kot državni primarni zunanji politični cilj. V prizadevanju za uresničitev teh ciljev Makedonija prestrukturira svojo vojsko, da bo manjša, cenejša za vzdrževanje, obrambno usmerjena in interoperabilna z Natom (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>).

9.2 Trendi vojaške reforme Makedonije

9.2.1 Pomoč strokovnih komisij

Ena glavnih novosti ustave iz leta 1991 je bila zahteva, da lahko le civilist zasede mesto ministra za obrambo. Ideja je ojačala civilni nadzor nad vojsko. Vendar je bilo hkrati imenovanje civilnega obrambnega ministra tudi znak politizacije obrambnega ministrstva in Vojske Republike Makedonije. Dejanje imenovanja civilista na vrh ministrstva za obrambo pogosto ni zadosten korak glede civilnega nadzora. Ne more garantirati civilnega nadzorstva v obrambnih zadevah v dolgem roku, razen če kompetentni civilni strokovnjaki ne obkrožajo ministra. Ne glede na to, kdo je ministroval, je splošni vzorec v makedonskem obrambnem ministrstvu, da ministri ne kličejo po zunanjem civilnem strokovnem znanju. Glede na notranje znanje, dostopno v administraciji poteka, izvedba procesa civilianizacije na nenavaden način. Elita razume civilianizacijo kot odprto možnost za neskončne čistke in nepotizem. Čistke med civilnimi uslužbenci in strokovnjaki potekajo na osnovi čudnih političnih kriterijev, ki so osredotočeni na vprašanje lojalnosti (*Pantev 2001: 148*).

9.2.2 Konec množičnih vojska in profesionalizacija

Makedonska vojska se je po odcepitvi od bivše države Jugoslavije v letih 1991 in 1992 še oblikovala in je pravzaprav nastala iz nič. Sestavljali so jo pripadniki TO in častniki bivše JLA. Prav tako je bila Makedonija brez orožja in opreme, ki ga je s sabo vzela JLA. Zato je bilo potrebno na začetku obstoja VRM pridobiti na številu vojakov in orožja. Oborožene sile Makedonije se popolnjujejo z vojaki, ki služijo vojaški rok, ki traja 9 mesecev, in s profesionalnimi vojaki. Število vseh aktivnih vojakov se je do leta 1998 povečevalo, število nabornikov pa je ves čas ostalo enako, tako da vidimo, da se je povečevalo število poklicnih vojakov. Delež poklicnih vojakov je bil do leta 1996 ves čas dobrih 20 %, ta delež pa je po letu 1996 začel naraščati in leta 1998, kar lahko razumemo kot posledico kosovske krize, dosegel višek, to je 60 %. Po umiritvi stanja na Balkanu se zmanjša število poklicnih vojakov za 20 %, nato pa leta 2003 še za nadaljnjih 15 %. Prav tako se leta 2003 zmanjša tudi število nabornikov, prvič od ustanovitve VRM, ko je delež poklicnih vojakov spet 60 %, tako kot leta 1998, le da ima Makedonija leta 2003 35 % manj vojaških sil kot leta 1998. To kaže na profesionalizacijo makedonske vojske in željo po oblikovanju vojske po standardih zveze Nato. Makedonske vojaške sile sestavljajo kopenska vojska, vojno letalstvo in protizračna obramba ter jezerska služba. Paravojaške sile, ki so pravzaprav policijske sile, se vsaj številčno skozi desetletje večinoma ne spreminjajo in ostajajo pri 7.500 pripadnikih (*glej tabeli št. 9.1 in 9.1*).

Glede na to, kako gledajo v Makedoniji na profesionalizem, kaže, da je profesionalizem viden samo kot pomemben kriterij za sprejem v Nato in manj kot kontrolni mehanizem po Huntingtonovi terminologiji. Makedonija je morala vojsko zgraditi iz nič, zato je bila prioriteta zagotoviti nekaj oborožitve ne glede na izvor ali standard. Večina sedanjega vojaškega orožja in opreme je različnih starosti in držav izvora, kar ponavadi povzroči velike probleme v doseganju Nato standardov. Mnoge države donatorice so podarile Makedoniji orožje, ki je daleč od modernega in je sumljive kvalitete, tako da je Makedonija postala deponija za staro in neuporabno orožje, ki je bilo drago za vzdrževati. Vse to kaže, da ima makedonska vojska vse predispozicije, da se še v naslednjih letih ne bo mogla rešiti kompleksa manjvrednosti (*Pantev 2001: 154*).

Tabela št. 9.1: Aktivni vojaki in delež nabornikov v makedonski vojski med leti 1989–2003

LETO	1993	1994	1995	1996	1997	1998
AKTIVNI	10.400	10.400	10.400	10.400	15.400	20.000
NABORNIKI	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000	8.000
LETO	2000	2001	2003			
AKTIVNI	16.000	16.000	12.850			
NABORNIKI	8.000	8.000	5.200			

Vir: *The Military Balance (1989–2003)*, International Institute for Strategic Studies, Oxford.

Tabela št. 9.2: Delež aktivnih vojakov po zvrsteh in paravojaške sile Makedonije 1989–2003

LETO	KOPENSKA VOJSKA	LETALSTVO	SKUPAJ	PARAVOJAŠKE SILE
1993	10.400	ni podatka	10.400	7.500
1994	10.400	50	10.400	7.500
1995	10.400	50	10.400	7.500
1995	10.400	50	10.400	7.500
1996	10.400	ni podatka	10.400	7.500
1997	15.400	ni podatka	15.400	7.500
1998	20.000	ni podatka	20.000	7.500
2000	15.000	700	16.000	7.500
2001	15.000	ni podatka	16.000	10.000
2003	11.650	ni podatka	12.850	7.600

Vir: *The Military Balance (1989–2003)*, International Institute for Strategic Studies, Oxford.

9.2.3 Nove naloge oboroženih sil

Ustavno so VRM dodeljene le zunanje vojaške naloge in misije, to je varovanje neodvisnosti in teritorialne celovitosti države pred zunanjimi agresijami. V primerjavi z bivšo JLA je vidna ukinitvev notranjih funkcij in zaščite režima pred domačimi grožnjami in nevarnostmi. Častniki so morali opustiti odrešeniško samopodobo glavnih braniteljev ustavnega reda oz. režima. Kljub vsemu je totalna koncentracija na zunanje vojaške naloge povzročila nove frustracije slabo opremljene in usposobljene vojske. V prvih letih samostojnosti so bile pogoste obmejne provokacije in prikazovanja sile tako na jugu kot na severu. Kljub temu da to niso bile resne varnostne grožnje, so bile dovolj mučne za vojaške častnike (*Pantev 2001: 150–153*).

Ustavno so tako vojaške naloge omejene le na zunanjo dimenzijo, kljub temu pa tudi nekateri oblikovalci ustave zagovarjajo precej fleksibilno interpretacijo možne vključenosti vojske ko je teritorialna integriteta ogrožena. Če policija in druge varnostne sile ne bodo sposobne

kontrolirati situacije, potem bo VRM avtomatsko intervenirala. Take interpretacije pustijo odprta vrata za vojaške intervencije v primeru znotrajdržavnih konfliktov kljub legalnim definicijam nalog vojske (*Pantev 2001: 150–153*).

9.2.4 Vojaška multinacionalnost in vojaška racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela

Z namenom izboljšanja odnosov s svojimi sosedi je Makedonija stopila k evropski in mednarodni integraciji, še posebej z EU in NATO. Makedonija aktivno sodeluje v Natovem programu Partnerstvo za mir in Akcijskem načrtu za članstvo, OVSE in OZN ter je bila oktobra 2002 sprejeta kot članica v WTO. Leta 1999 je EU sprejela Stabilizacijski in priključitveni sporazum z Makedonijo, ki je bil podpisan leta 2001, v veljavo pa prišel aprila 2004. Novembra 2005 je Evropska komisija predlagala status EU kandidata za Makedonijo in začetek formalnih priključitvenih pogajanj v letu 2006 (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>).

Združene države in Makedonija uživata dobre bilateralne odnose od makedonske samostojnosti leta 1991. ZDA so Makedonijo formalno priznale leta 1994 in ti dve državi sta uredili polne diplomatske odnose septembra 1995. Med Kosovsko krizo leta 1999 je imela Makedonija ključno vlogo pri podpori mednarodnih naporov v regiji s sprejetjem več sto tisoč beguncev, služila je kot lansirna planjava za združene vojaške napore in funkcionirala kot dolgoročni kanal za program za humanitarno pomoč in vojaško logistiko za Kosovo. To vlogo je ohranila vse do danes. Danes Makedonija in ZDA sodelujeta na širokem področju političnih, ekonomskih, kulturnih, vojaških in družbenih zadev. ZDA podpirajo prizadevanje Makedonije za gradnjo demokratične varne in tržno orientirane družbe in so ji podarile velike količine tuje pomoči za vojaško, demokratično in ekonomsko reformo.⁶

⁶ ZDA so leta 1999 zastavile Makedoniji 6 milijonov dolarjev iz fonda za sprostitev dolga in 22 milijonov dolarjev iz fonda ekonomske podpore v pomoč pri premagovanju obremenjenosti zaradi kosovske krize. ZDA so prispevale približno 35 milijonov dolarjev Makedoniji v pomoč pri obvladovanju pritokov beguncev. Nadalje so ZDA pomagale Makedoniji zmanjšati pritisk beguncev z namestitvijo 13.000 oseb v ZDA. Bilateralna pomoč je Makedoniji med leti 1990 in 2004 prispevala preko 320 milijonov dolarjev pod programom Podpora ekonomskega razvoja (angl. Support Europe Economic Development (SEED)). V sklopu tega programa je Makedonija leta 2005 prejela pomoč – približno 37 milijonov dolarjev. <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>.

UNPREDEP sile v Makedoniji so patrolirale na mejah med Srbijo in Albanijo od leta 1992 do novembra 1998, kar je povečalo makedonsko stabilnost. Decembra 1998 je Makedonska vlada odobrila lokalno baziranje XFOR sil in tudi Kosovske verifikacijske koordinacijske celice (KVCC) v pričakovanju političnega rešitve zaključka kosovske krize, prav tako pa je prispevalo k makedonski varnosti in stabilnosti. Zaradi bombne kampanje v Jugoslaviji marca 1999 je bilo takrat v Makedoniji 17.000 Natovih vojakov (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>).

V času nemirov v Makedoniji leta 2001 je Nato na željo makedonske vlade razvil svoje sile (najprej Essential Harvest, potem Amber Fox, nato še Allied Harmony) za naloge izoblikovanja zaupanja in varovanje opazovalcev OVSE na nekdanjih konfliktnih področjih. Marca 2003 je to vlogo prevzela EU (EUFOR) z operacijo Concordia, ki se je končala decembra 2003. Na makedonsko zahtevo je EU decembra 2003 ustanovila misijo Proksima za pomoč pri državni policijski reformi, ki je trajala do leta 2005. Makedonija še naprej igra nujno potrebno vlogo kot zaščitnica sil KFOR, saj gosti logistično oskrbovalno linijo za sile KFOR na Kosovu. Kot del teh naporov Makedonija gosti 150 Natovih čet, vključujoč čete ZDA, kot podporo Natovim operacijam na Kosovu in za pomoč makedonskim naporom v reformiranju svoje vojske, da bo v skladu z Nato standardi. Zaradi izboljšanj v varnostni situaciji in umika ameriških KFOR sil s Kosova so ZDA decembra 2002 zaprle bazo Camp Able Sentry v Makedoniji. Kljub temu bilateralni odnosi med ZDA in Makedonijo ostajajo močni. Makedonija pa tudi prispeva vojaške enote k koalicijskim operacijam v Iraku in Afganistanu (<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>).

Drugi zunanji izziv za makedonsko vojsko je bil povezan z dogodki v Albaniji leta 1997. Padcu države je sledilo zapuščanje mej s strani albanskih vojakov. Različne bande so prosto prehajale mejo in tihotapile orožje iz Albanije v Makedonijo in na Kosovo. Makedonske mejne sile so skupaj s silami UNPROFOR-ja poskušale omejiti tihotapljenje, vendar brez večjih uspehov (*Pantev 2001: 151*).

9.2.5 Civilianizacija, remilitarizacija ter družbena odtujenost vojske

Civilno-vojaški odnosi v Makedoniji so močno dominirali v začetku 1990. leta zaradi problemov etnične kompozicije vojske. To se je pokazalo kot dolgoročen problem. Makedonija pred osamosvojitvijo ni imela svojih oboroženih sil, zato je bil makedonski model demokratične kontrole vojske zelo normativnega karakterja, saj je bilo potrebno vpeljati vsakršen objekt take kontrole. Začetne težave so se kazale tudi v delitvi moči med parlamentom, predsednikom in vlado. Zato še vedno obstajajo nejasnosti v odgovornostih ministrstva za obrambo. Druga pomanjkljivost obstoječih civilno-vojaških odnosov v Makedoniji je uporaba procesov civilianizacije ministrstva za obrambo za čistke s strani oblasti (*Pantev 2001: 139*).

Etnični problemi so bili prisotni v vseh polemikah glede profila makedonske vojske. Predlogi za vpeljavo prostovoljnih vojaških sil so bili največkrat usmerjeni k oblikovanju vojaške organizacije, ki bi bila zlahka krojena v skladu s čistim etničnim kriterijem. Marca 1998 so določeni krogi okoli opozicijske stranke zagovarjali koncept Makedonske nacionalne vojske. Ideja Vojske Republike Makedonije kot vojske vseh državljanov je bila namen služiti državi – režimu in posledično je bila politizirana. Makedonska nacionalna vojska pa bi v nasprotju služila makedonskemu ljudstvu.

Konstitucija jasno določa zunanje vojaške naloge oboroženih sil, kar ponavadi predstavlja garancijo, da se ne bodo vmešavale v notranje politične scene. Interakcija družbenih in zunanjih (regijskih in mednarodnih) faktorjev ne samo da določa koncept varnosti, ampak določa tudi vlogo vojske in policije. Podatki o socialnem in materialnem statusu policije in vojske kažejo, da so policijske sile na ugodnejšem položaju. Zato je policija predstavlja resen funkcijski tekmeč vojski kot tudi tekmeč za že tako redke socialne in ekonomske resurse (*Pantev 2001: 139–140*).

Ena glavnih novosti ustave iz leta 1991 je bila zahteva, da lahko le civilist zasede mesto ministra za obrambo. Ideja je ojačala civilni nadzor nad vojsko. Vendar je bilo hkrati imenovanje civilnega obrambnega ministra tudi znak politizacije obrambnega ministrstva in Vojske Republike Makedonije. Dejanje imenovanja civilista na vrh ministrstva za obrambo pogosto ni zadosten korak glede civilnega nadzora. Ne more garantirati civilnega nadzorstva v obrambnih zadevah v dolgem roku, razen če kompetentni civilni strokovnjaki ne obkrožajo

ministra. Ne glede na to, kdo je ministroval, je splošni vzorec v makedonskem obrambnem ministrstvu, da ministri ne kličejo po zunanjem civilnem strokovnem znanju. Glede na notranje znanje, dostopno v administraciji, poteka izvedba procesa civilianizacije na nenavaden način. Elita razume civilianizacijo kot odprto možnost za neskončne čistke in nepotizem. Čistke med civilnimi uslužbenci in strokovnjaki potekajo na osnovi čudnih političnih kriterijev, ki so osredotočeni na vprašanje lojalnosti (*Pantev 2001: 148*).

Civilno-vojaški odnosi v Makedoniji so bili oblikovani v atmosferi ostrih fragmentacij in antagonizma na politični sceni. Strankarski sistem je deljen po etničnih pripadnostih, obstaja pa tudi tradicionalna delitev med samimi Makedonci. Skozi leta je nacionalistična gorečnost zrasla v sedaj relativno manj nacionalistični Makedoniji. Fermentacija odnosov med politiko in vojsko še ni dosegla vrha, saj tako v vojski kot političnem sistemu še vedno potekajo resne spremembe z negotovim izidom na obeh straneh (*Pantev 2001: 149*).

Depolitizacija Vojske Republike Makedonije je formalno razglašena, vendar le v smislu prepovedi strankarske aktivnosti v oboroženih silah. Zakon o obrambi prepoveduje organiziranje in izvajanje aktivnosti v prid političnih strank in drugih civilnih združenj znotraj vojske. Realna situacija zgleda drugače. Velika večina častnikov ima komunistično poreklo in do parlamentarnih volitev 1998 so bile pogosto obtožbe, da so člani stare garde. Osebe brez primerne izobrazbe in izkušenj drži višje pozicije, medtem ko odstranjevanje starih kadrov razlagajo s čiščenjem Vojske Republike Makedonije pod vplivom Gligorova (*Pantev 2001: 153*).

Vojska Republike Makedonije naj bi poiskala trde temelje svoje legitimnosti v državi, katere popolna identiteta je bila zelo sporna (ime, meje, članstvo v mednarodnih organizacijah). Zakon o obrambi je vojsko definiral kot oborožene sile vseh državljanov Republike Makedonije, kar naj bi bilo povezano s številnimi akcijami, ki naj bi pospeševale integrativno socialno vlogo vojske. Vojska Republike Makedonije naj bi prispevala k splošni nacionalni integriteti. V realnosti pa se je implementacija teh politik soočala z velikimi problemi. V prvih letih samostojnosti so mladi albanski obvezniki bojkotirali obvezno vojaško službo. Vlada in sodni sistem sta namerno ignorirala ta fenomen, medtem ko je bil v javnosti to tabu (*Pantev 2001: 138*).

10. ZAKLJUČEK IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

10.1 Primerjalna analiza

Tabela št. 10.1: Primerjava vojska izbranih evropskih držav po skupnih trendih in obdobjih razvoja reform

	MADŽARSKA	BOLGARIJA	HRVAŠKA	MAKEDONIJA	EVROPSKE VOJSKE PO HALTINERJU
OBDOBJA RAZVOJA VOJAŠKIH REFORM					
1. OBDOBJE (1990–1995)	krčenje	preoblikovanje			hitro, nenačrtno krčenje
2. OBDOBJE (1996–2000/01)	prilagajanje Natu	prilagajanje Natu	prilagajanje Natu, krčenje		preoblikovanje vojaške organizacije, prilagajanje Natu in ostalim mednarodnim organizacijam
3. OBDOBJE (PO 2000/01)	nadaljevanje krčenja, preoblikovanje	krčenje, prilagajanje Natu	nadaljevanje krčenja, prilagajanje Natu, preoblikovanje	krčenje, prilagajanje Natu	nadaljevanje krčenja in profesionalizacije, preoblikovanje voj. strukture
SKUPNE ZNAČILNOSTI VOJAŠKIH REFORM					
STROKOVNE KOMISIJE	ne obstajajo, posamezni strokovnjaki	ne obstajajo, pomoč tujih ekspertov	sodelovanje pri raziskovalnih aktivnostih	ne obstajajo	pomoč in priporočila civilnih strokovnih komisij, vendar jih ministrstva ne upoštevajo

KONEC MNOŽIČNIH VOJSKA IN PROFESIO- NALIZACIJA	l. 2005 profesionalne poklicne sile	naborniški sistem – l. 2003 naborniki 96 % aktivnih vojakov	naborniški sistem – l. 2003 naborniki tretjina aktivnih vojakov	naborniški sistem – l. 2003 naborniki 40 % aktivnih vojakov	večina ZE držav se profesionalizira v prvi ali drugi fazi, v VE vojskah profesionalizaci- ja še poteka ali pa je dokončana v tretji fazi reform
NOVE NALOGE	mednarodne naloge	mednarodne in socialne naloge	mednarodne naloge	samo zunanje naloge	mednarodne naloge (humanitarne, mirovne, operacije vsiljevanja miru), policijske naloge
VLOGA ŽENSK V OS	prisotne, popolna integracija v bojne enote	prisotne, izključenost iz bojnih enot	prisotne	ni podatka	ženske zastopane v večini evropskih vojska, izključenost iz bojnih enot
VOJAŠKA MULTINACIO- NALNOST, RACIONALI- ZACIJA IN TRANSNACIO- NALNA DELITEV	sodelovanje v mednarodnih zvezah in misijah	sodelovanje v mednarodnih zvezah in misijah	sodelovanje v mednarodnih zvezah in misijah	sodelovanje v mednarodnih zvezah in misijah	multinacionalne mednarodne zveze in mednarodno sodelovanje za lažje opravljanje dela in delitev stroškov
CIVILIANIZA- CIJA IN REMILITARI- ZACIJA VOJSKE TER DRUŽBENA ODTUJENOST	javnost vojsko podpira, prav tako tudi profesionali- zacijo vojske	demokratska kontrola nad vojsko še nima učinkovite podpore družbe	politizacija vojske, zaprtost vojaških sil, nezadosten nadzor s strani javnosti	civilianizacija ministrstva, depolitizacija vojske, policija ima večjo podporo javnosti, problemi etnične pripadnosti	civilianizacija vseh funkcij razen neposredno bojne, javnost vojsko podpira, vojaške obveznosti ne

V tabeli št. 10.1 sem podal značilnosti razvoja reform po obdobjih in značilnosti reformnih trendov v izbranih štirih državah in jih primerjal z ugotovitvami K. Haltinerja (*Haltiner, 2002:7–21*) v njegovi analizi reform evropskih vojska.

V vseh štirih državah so reforme kronološko potekale počasneje oz. se je sam proces reforme vojske začel kasneje. V prvem obdobju vojaških reform 1990–1995 je Madžarska že začela s krčenjem vojaških sil, medtem ko je Bolgarija začela reformo vojske s preoblikovanjem sil, Hrvaška in Makedonija pa se še nista ukvarjali z reformami vojske, saj se je vojska v teh dveh državah šele formirala. V drugem obdobju reform med leti 1996 in 2000/01, ki ga Haltiner (*Haltiner, 2002:10*) označuje za obdobje preoblikovanja vojaške organizacije, prilagajanja Natu in ostalim mednarodnim organizacijam, se ta trend prilagajanja pojavi v vseh državah razen v Makedoniji, Hrvaška s prilagajanjem zvezi Nato in njenim zahtevam za vstop začne tudi s krčenjem vojaških sil. Za tretje obdobje reform, ki še vedno poteka od l. 2000/01, je za vojske evropskih držav na splošno značilno predvsem nadaljevanje krčenja in profesionalizacije sil ter preoblikovanje vojaške strukture. Madžarska, ki že leta 1999 postane polnopravna članica zveze Nato, v tem obdobju nadaljuje s krčenjem in leta 2005 popolnoma profesionalizira svoje vojaške sile ter se ukvarja s preoblikovanjem vojaške strukture. Tudi Bolgarija po letu 2000/01 nadaljuje z krčenjem vojaških sil ter prilagajanjem zahtevam in pričakovanjem zveze Nato in leta 2004 postane polnopravna članica te zveze. Lahko bi rekli, da šele drugi val vojaških reform za Hrvaško zaznamuje nadaljnje krčenje števila vojakov in prilagajanje zvezi Nato. Obdobje po letu 2000/01 je šele začetek reforme vojske Makedonije, za katerega je značilno zmanjševanje števila vojakov, in želja po vstopu v zvezo Nato pospeši prilagajanje njenim zahtevam.

Po obdobjih razvoja vojaških reform lahko vidimo podobnost časovnega poteka reforme vojske med Bolgarijo in Madžarsko ter med Makedonijo in Hrvaško, kar ni nič presenetljivega. Bolgarija in Madžarska sta bili članici bivšega Varšavskega pakta in obe državi so po razpadu te zveze pestile precej podobne težave na političnem, gospodarskem, vojaškem in socialnem področju. Makedonija in Hrvaška sta obe mladi, desetletje in pol samostojni državi, nekdanji republiki skupne države, ki sta po osamosvojitvi komaj na novo izoblikovali svoje vojaške sile. Konflikti s sosednjimi državami jima niso omogočali takojšnjega razvoja vojaške reforme, jo je pa kasneje pospešila želja po vključitvi v mednarodne varnostne, vojaške in ekonomske zveze.

Strokovne civilne komisije, ki naj bi prispevale k odločitvam vojaškega vrha glede vojaških reform, v izbranih državah večinoma skozi celotno poldrugo desetletje reform niso bile prisotne. Obstajali so posamezni civilni eksperti ali pa so obstajale le začasne skupine strokovnjakov, ki so sodelovale pri raznih raziskavah ministrstva za obrambo. V novih demokratičnih vladah pa že prihaja do nastanka raznih agencij ali svetov za državno varnost, ki sodelujejo pri oblikovanju reformnih načrtov in so sestavljene iz visokih civilnih državnih uradnikov.

Vse štiri države spretno zmanjšujejo številčnost svojih vojaških sil in postopoma postajajo vse bolj poklicne oz. profesionalne. Madžarska vojska je od leta 2005 poklicna, v Makedoniji in Hrvaški vojski naborniki še vedno predstavljajo 30–40 % aktivnih vojakov, v Bolgariji pa je ta delež znašal 96 %. Vse tri države so precej skrajšale dolžino vojaškega roka in nadaljujejo s krčenjem vojaških sil ter njihovo profesionalizacijo, kar je ena od prioritet za uspešen pristop v zvezo Nato.

Nove naloge, ki jih evropskim vojskam narekujejo spremembe varnostnega okolja po koncu hladne vojne in so del vojaških reform, so poleg osnovne naloge obrambe celovitosti ozemlja, državljanov in državne neodvisnosti pred različnimi viri ogrožanja tudi mednarodne naloge, na primer humanitarne, mirovne operacije, operacije vsiljevanja miru in policijske naloge. Z razvojem reforme vojske in političnega sistema, z novimi demokratičnimi oblastmi ter željo po izboljšanju lastne državne in mednarodne varnosti z vstopom v mednarodne vojaške zveze so te nove naloge prevzele tudi vojske izbranih držav, kljub temu pa ohranjajo tiste tradicionalne naloge vojske, ki se nanašajo na varovanje ozemlja in državljanov pred zunanjimi in notranjimi grožnjami ter tudi pred naravnimi in drugimi nesrečami. Le v Makedoniji je vojska ohranila le zunanje naloge, notranje naloge so prevzele policijske sile, ki imajo v Makedoniji tudi večjo veljavo.

Ženske so prisotne že v vseh evropskih vojskah. Enakovrednost z moškimi in pristop v vojaške sile jim v osnovi določajo ustava in razni zakoni. V madžarski vojski so popolno integrirane v vojaške sile, tudi v bojne enote, v bolgarski vojski so izključene iz bojnih enot, služijo pa predvsem v administrativnih in sanitarnih službah. V HV so ženske prisotne, vendar imajo vojakinje težave pri enakopravnem vključevanju v vojaške sile. Za makedonske vojaške sile nisem našel podatkov o prisotnosti žensk v vojski.

Naslednja značilnost reforme evropskih vojsk je vojaška multinacionalnost in racionalizacija s transnacionalno delitvijo dela. Evropske države same ne morejo zagotavljati popolne varnosti svojim državljanom, zato se povezujejo z drugimi državami v vojaške, varnostne, gospodarske in druge meddržavne zveze. Vojaški proračuni se zmanjšujejo, zmanjšuje se število vojakov, vojaška oprema je vse dražja, zato se države zaradi delitve stroškov za lastno in mednarodno varnost povezujejo v bilateralne in multilateralne zveze. Prav tako je namen nadnacionalnih zvez skupna pomoč in delitev stroškov pri skupnih vojaških, mirovnih in humanitarnih operacijah ohranjanja miru na kriznih žariščih tudi izven evropskega teritorija. Vse štiri izbrane države in njihove vojske so že vključene v pomembnejše evropske in svetovne varnostne in gospodarske integracije in ta trend se še stopnjuje. Glavni cilj teh držav pri vključevanju v vojaško-ekonomske strukture sta Nato in EU. Madžarska je prva uspešno pristopila k obema strukturama, Bolgarijo, ki je od leta 2004 polnopravna članica zveze Nato, pa še čaka pristop k EU. Hrvaška in Makedonija nista uspešno pristopili še k nobeni od teh dveh zvez. Vojske teh držav prav tako sodelujejo v mednarodnih mirovnih misijah v okviru zveze Nato, OVSE, OZN.

Tabela št. 10.2: Članstvo izbranih držav v pomembnejših mednarodnih strukturah

	Madžarska	Bolgarija	Hrvaška	Makedonija
OZN	14. 12. 1955	14. 12. 1955	22. 5. 1992	8. 4. 1993
OVSE	25. 6. 1973	25. 6. 1973	24. 3. 1992	12. 10. 1995
NATO	12. 3. 1999	29. 3. 2004		
EU	1. 5. 2004			
SE	6. 11. 1990	7. 5. 1992	6. 11. 1996	9. 11. 1995

Vir: <http://wikipedia.org>

Še ena značilnost reforme evropskih vojsk, ki jo Haltiner (*Haltiner, 2002:10*) omenja v svoji raziskavi, je civilianizacija vseh funkcij vojske razen neposredno bojne, remilitarizacija vojske in družbena odtujenost. Madžarska javnost podpira tudi profesionalizacijo vojske. Izpeljan je bil civilnim nadzorom nad vojsko in civilianizacija ministrstva za obrambo. V Bolgariji je bila s civilnim nadzor nad OS izvedena civilianizacija upravnega dela ministrstva za obrambo, vendar demokratični nadzor nad vojsko še nima učinkovite podpore družbe. V hrvaški vojski je s Tudžmanovo vlado prišlo do politizacije vojske, kar so po koncu prevlade HDZ naslednji ministri za obrambo poskušali spremeniti. Vojaške sile so bolj zaprte, javnost

nima zadostnega nadzora nad oboroženimi silami. V Makedoniji je prišlo do civilianizacije ministrstva za obrambo, vojska pa je bila depolitizirana. Vojsko pestijo problemi etnične pripadnosti vojakov, hkrati pa vodi boj za legitimnost s policijskimi silami, ki so bolj čislane v tej državi.

Na splošno vzhodnoevropske države zaostajajo za razvitim Zahodom glede časovnega poteka reforme vojske, vendar jih vse spremljajo enake značilnosti reform. Vidi se tudi podobnost med časovnim potekom ter trendi reform pri Madžarski in Bolgariji ter Hrvaški in Makedoniji, kar lahko pripišemo precej podobni zgodovini in razvoju v času hladne vojne in dogodkov ob in po koncu dvopolnosti. Tema dvema dvojicama so skupni tudi podobni politični sistemi pred začetkom reform. Hrvaška in Makedonija zaostajata časovno, prav tako še nista izpeljali vseh reform do konca, kar je posledica še ne poldrugo desetletje dolge samostojnosti, konfliktov s sosednjimi državami ter na novo oblikovanih vojaških sil.

10. 2 Verifikacija hipotez

Vojaške reforme po koncu hladne vojne so bile v veliki meri prisotne v vseh štirih izbranih evropskih državah. Kako hitro in kako intenzivno so se odvijale, je bilo v veliki meri odvisno od zagnanosti političnega vodstva in zmožnosti same države za izvedbo reform. Vendar lahko prvo hipotezo naloge, to je *"Vojaške sile vseh štirih izbranih evropskih držav – Madžarske, Bolgarije, Makedonije in Hrvaške – so bile po koncu hladne vojne podvržene precejšnjim reformnim spremembam"*, potrdim. Za Madžarsko in Bolgarijo lahko rečem, da sta bili podvrženi bolj drastičnim vojaškim spremembam, oziroma so jih prej izpeljale, na kar je vplivalo tudi zgodnje članstvo v zvezi Nato (Madžarska) vendar te spremembe Hrvaško in Makedonijo kot zamudnici v vojaških reformah še čakajo. Kljub temu da vse Haltinerjeve skupne značilnosti evropske vojaške reforme ne držijo za vse štiri izbrane države, so države izpeljale ogromne spremembe v svojih vojskah: države so uredile civilni nadzor nad OS, oblasti so sprejele nove mednarodne naloge vojska, precejšnje krčenje v osebju in tudi opremi je doletelo vse štiri izbrane vojske, profesionalizacija je že izpeljana oz. še poteka, vloga žensk v vojskah se povečuje, države se povezujejo v mednarodne varnostne strukture, zmanjševanje baz, preoblikovanje strukture vojska (majhne, mobilne, dobro opremljene).

Reforme vojske so se stopnjevale ali celo začele (Hrvaška, Makedonija) z željo po polnopravnem članstvu v zvezi Nato in njenih programih. Tako lahko tudi drugo hipotezo mojega diplomskega dela, to je *"Vojaške reforme v izbranih državah narekujejo priprave na članstvo v zvezi Nato in njenih programih"*, popolnoma potrdim. Madžarska in Bolgarija sta že pristopili k severnoatlantski pogodbi, Hrvaška in Makedonija pa si močno nadejata čimprejšnjega pristopa k zvezi.

Eden od trendov vojaške reforme v evropskih državah je bilo tudi krčenje vojaških sil, konec obvezniških vojska in profesionalizacija vojaških sil oz. vpeljava poklicnih vojaških sil. Madžarska je izmed izbranih držav edina v celoti profesionalizirala vojsko, na kar je vplivalo tudi dejstvo, da je Madžarska izmed teh štirih izbranih držav prva postala polnpravna članica zveze Nato. Makedonija in Hrvaška imata delno poklicne sile vojaške sile s še vedno tretjinskim deležem obveznikov, Bolgarija pa je, kar se tiče profesionalizacije, najmanj napredna s precejšnjim deležem obveznikov in le majhnim delom poklicnih vojakov, vendar je vojaške sile po hladni vojni močno skrčila. Poleg vojaškega osebja države krčijo tudi opremo in orožje, katerega je veliko zastarelega ostalo v Madžarski in Bolgariji po koncu hladne vojne in razpadu Varšavske zveze, Hrvaška in Makedonija pa sta precej zastarelega orožje dobili v času osamosvajanja in kriz v 90. letih 20. stol.. Države so kljub temu novo orožje in opremo nabavljale zaradi zahtev zveze Nato po majhnih, hitro mobilnih in dobro usposobljenih vojaških silah, saj samo take lahko uspešno služijo v mednarodnih mirovnih in drugih misijah. Tako tudi tretja hipoteza mojega diplomskega dela, da *večina izbranih evropskih držav teži k profesionalizaciji in krčenju vojaških sil*, drži. Madžarska je že popolnoma profesionalizirala vojaške sile, Hrvaška in Makedonija si prizadevata za čimprejšnjo profesionalizacijo vojske, Bolgarija pa ima pri manjšini poklicnih vojakov še vedno veliko večino naborniškega kadra.

11. VIRI

KNJIGE IN ZBORNIKI:

- Betz, David (2004): *Civil-military relations in Russia and Eastern Europe*. London, New York: RoutledgeCurzon.
- Dimitriov, Dimitar (2001): *Military Reform and Budgeting for Defence in Bulgaria (1989-200)*. V David Betz in John Löwenhardt: *Army and State in Postcommunist Europe*, 113-129. London: Frank Cass Publishers.
- Elam, Mark (2001): *Restructuring the means of violence – Defence Restructuring and Conversion*. Brussels: European Commission.
- Gilman, Ernest. in Herold, Detlef E. (1995): *Democratic and Civil Control over Military Forces – Case studies and Perspectives*. Roma: Tipografia SPEA.
- Grizold, Anton (1998): *Perspektive sodobne varnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grizold, Anton (2000): *Varnostne politike velesil*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Grizold, Anton (2003): *Security and Cooperation in Southeastern Europe*. Ljubljana: Faculty of Social Sciences.
- Grizold, Anton, Tatalović, Siniša in Cvrtila, Vlatko (1999): *Suvremeni sistemi nacionalne sigurnosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- International Institute for Strategic Studies (1989-2003): *The Military Balance*. London: Oxford University Press.
- Jacoby, Wade (2004): *The enlargement of the European Union and Nato – Ordering from the Main and Central Europe*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- *Jane's Sentinel Security Assessment: The Balkans* (2003). Issue Thirteen. Surrey: Jane's Information Group.
- Jelušič, Ljubica in Selby, John (1999): *Defence Restructuring and Conversion: Sociocultural Aspects*. Brussels: European Commission
- Jelušič, Ljubica (2001): *Comparative Study on Public Opinion and Defence Restructuring*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Kotnik-Dvojnoč, Igor (2002): *Preoblikovanje oboroženih sil sodobnih evropskih držav*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Haltiner, Karl W. (1997): *The definite end of mass army in Western Europe?* Baltimore: IUS.
- Haltiner, Karl W. (2002): *Europas Armeen im Umbruch*. Baden-Baden: Nomos.
- Malešič, Marjan (2002): *Nacionalna mednarodna varnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Malešič, Marjan (2002): *Postmodern roles of armed forces*. V Ljubica Jelušič: *Blurring boundaries: the military and the new world (dis)order*. Ljubljana: University of Ljubljana.
- Malešič, Marjan (2003): *Conscripton vs. All Volunteer Forces in Europe*. Baden-Baden: Nomos.
- Manigart, Phillipe (1998): *Postmoderne vojaške organizacije: Sociološka analiza. Teorija in praksa 35(2), 362–369*.
- Manigart, Phillipe (2001): *European defence restructuring: Military and public view*. Bruxelles: École Royale Militaire.
- Moskos, Charles C., Williams, John Allen in Segal, David R. (2000): *The Postmodern Military: Armed Forces after the Cold War*. New York: Oxford University Press.
- Murray, Douglas J. in Viotti, Paul R. (1994): *The Defence Policies of Nations, A Comparative Study*. Baltimore, London: The J. Hopkins University Press.
- *Opća enciklopedija* (1977). Tretja izdaja, Knjiga 3. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Pantev, Pavel (2001): *Civil-Military Relations in South-East Europe*. Vienna: National Defence Academy Vienna.
- Simon, Jeffrey (1996): *Nato Enlargement and Central Europe: A Study in Civil-Military Relations*. Washington: National Defense University Press.
- Szenes, Zoltán (2001): *The Implications of NATO Expansion for Civil-Military Relations in Hungary*. V David Betz in John Löwenhardt: *Army and State in Postcommunist Europe*, 78-96. London: Frank Cass Publishers.
- Tiersky, Ronald (2004): *National Politics, European Integration, and European Security*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Verbinc, Franc (1987): *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- *Vojna enciklopedija* (1975). Druga izdaja, Knjiga 10. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
- Vukadinović, Radovan (2002): *Varnost v Jugozahodni Evropi*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

INTERNETNI VIRI:

- Atanasov, Petar (2005): *Defence Reform and Public Opinion in Macedonia*. Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_150.pdf (28. 05. 2006).
- Bonn International Center for Conversion (2000): *Brief 15 – Security Sector Reform*. Dostopno na <http://www.bicc.de/publications/briefs/brief15/brief15.pdf> (24. 5. 2005).
- Bonn International Center for Conversion (2002): *Brief25 – The Military in Transition: Restructuring and Downsizing of Armed Forces of Eastern Europe*. Dostopno na <http://www.bicc.de/publications/briefs/brief25/brief25.pdf> (24. 05. 2005).
- Bureau of European and Eurasian Affairs (2005): *Macedonia*. Dostopno na <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm> (18. 05. 2006).
- Committee on Women in the Nato Forces (2001): *Year in Review 2001*. Dostopno na <http://www.nato.int/ims/2001/win/00-index.htm> (20. 07. 2004).
- Committee on Women in the Nato Forces (2004): *Year in Review 2004*. Dostopno na <http://www.nato.int/ims/2004/win/03-index.htm> (20. 07. 2004).
- Committee on Women in the Nato Forces (2005): *Year in Review 2005*. Dostopno na <http://www.nato.int/ims/2005/win/year-in-review.htm> (15. 01. 2006).
- Edmunds, Timothy, Forster, Anthony in Cottey, Andrew (2000): *Civil-Military Relations and Defence Planning: Challenges for Central and Eastern Europe in the New Era*. Dostopno na <http://www.one-europe.ac.uk/pdf/w9cottey.pdf> (22. 04. 2005).
- Edmunds, Timothy, Forster, Anthony in Cottey, Andrew (2001): *Transforming Postcommunist Militaries: Professionalisation of Armed Forces in Central and Eastern Europe*. Dostopno na <http://www.one-europe.ac.uk/pdf/w30edmunds.pdf> (22.04. 2005).
- Edmunds, Timothy, Forster, Anthony in Cottey, Andrew (2002): *The Armed Forces and Society in Postcommunist Europe: Legitimacy and Change*. Dostopno na <http://www.one-europe.ac.uk/pdf/w47edmunds.pdf> (08. 04. 2005).

- Erceg, Ivana (2002): *Seks, laži i Hrvatska vojska*. Dostopno na <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/200202/20225-009-pubs-zag.htm> (03. 06. 2006).
- Fluri, Philipp H. in Law, David M. (2003): *Security Sector Expert Formation – Achievements and Needs in South East Europe*. Dostopno na <http://www.bmlv.gv.at/wissen-forschung/publikationen/publikation.php?id=40> (12. 10. 2005).
- House of the Nation (1996): *UK Study on Hungarian Control of the Armed Forces*. Dostopno na <http://www.mkogy.hu/nato/anews9.htm> (07. 06. 2006).
- Mahečić, Zvonimir (2005): *Conceptualizing Defence Doctrine and Structure Reforms in South East Europe – the Quest for Standards and Orientation*. Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_40.pdf (01. 03. 2006).
- Ministarstvo obrane RH (2002): *Strategija obrane Republike Hrvatske*. Dostopna na <http://www.morh.hr/dokumenti2.asp> (10. 06. 2006).
- Ministarstvo obrane RH (2002): *Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske*. Dostopna na <http://www.morh.hr/dokumenti1.asp> (10. 06. 2006).
- Ministarstvo obrane RH (2002): *Zakon o obrani*. Dostopno na <http://www.morh.hr/dokumenti3.asp> (10. 06. 2006).
- Ministarstvo obrane RH (2005): *Pregled*. Dostopno na <http://www.morh.hr/nato/documents/uvod.asp> (15. 06. 2005).
- Ministarstvo obrane RH (2006): *SPECTRA (program tranzicije i zbrinjavanja izdvojenog osoblja)*. Dostopno na http://www.morh.hr/spectra/sto_spectra.asp (28. 06. 2006).
- Molnar, Ferenc (2002): *Civil Society and Democratic Civil-Military Relations – the Case of Hungary*. Dostopno na http://www.dcaf.ch/_docs/WP101.pdf (12. 05. 2006).
- Popa, Dragoslav (2005): *Civilian Control over the Military in Romania and Bulgaria (1989-2004)*. Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_90.pdf (23. 03. 2006).
- Prodanov, Vassil (2005): *Changing Nature of Global Security and Armed Forces Transformation*. Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_30.pdf (01. 03. 2006).

- Ratchev, Valeri (2003): *Security sector expert formation: Achievements and needs in Bulgaria.* Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/secsec_ratch.pdf (01. 03. 2006).
- Stanicic, Mladen, Imobergsteig, Stefan in Trapans, Jan (2003): *Security sector expert formation: Achievements and needs in Croatia.* Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/secsec_stani.pdf (01. 03. 2006).
- Wikipedia (2005): *Hladna vojna.* Dostopno na http://sl.wikipedia.org/wiki/Hladna_vojna (19. 10. 2005).
- Wikipedia (2005): *Vojska.* Dostopno na <http://sl.wikipedia.org/wiki/Vojska> (19.10.2005).
- Yanakiev, Yantsislav (2005): *Transforming the Bulgarian Armed Forces and the Challenges of Diversity in the Context of modern Human Resources Management Policy Development.* Dostopno na http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/10_wg9_taf_80.pdf (01. 03. 2006).

DRUGI VIRI:

- ASP (Amebisovo skladišče podatkov): *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Verzija 1.27. Amebis d. o. o. 1993–1997.